

หลักพระพุทธศาสนา

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน)

หลักพระพุทธศาสนา

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน)

คณะอนุกรรมการส่งเสริมศาสนา ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

หลักพระพุทธศาสนา

คณะกรรมการส่งเสริมศาสนา ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
พิมพ์ครั้งแรก ๕,๐๐๐ เล่ม พ.ศ. ๒๕๒๖

ภาพ : ได้รับความเอื้อเฟื้อจาก การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ออกแบบปก **ชมภูภา หงษ์สุวรรณ**

ผู้พิมพ์ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สำนักพิมพ์ประกายพรึก
๔๑ ถนนกระโจม ผ่านฟ้า กรุงเทพฯ ๑๐๑๐๐
โทร. ๒๕๑๘๒๔๙, ๒๕๒๔๗๖

คำนำ

ด้วยคณะกรรมการส่งเสริมศาสนา ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติพิจารณาเห็นว่า การที่จะส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องนั้น จักเป็นประโยชน์เกื้อกูลอย่างใหญ่หลวงต่อพระศาสนา ทั้งนี้เพราะการที่ศาสนาแต่ละศาสนาจะเรียกได้ว่าเจริญขึ้นหรือเสื่อมลงนั้น หาได้ขึ้นอยู่กับวัดอุสถาน หรือปริมาณแห่งศาสนิกไม่ ตรงกันข้ามหากศาสนาใด มีศาสนิกที่มีศรัทธามั่นคง มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมของศาสนาของตนอย่างถ่องแท้ และน้อมนำมาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุขได้ ทั้งแก่ตนเองและแก่ส่วนรวมจนถึงประเทศชาติโดยทั่วไป ก็ต้องนับว่า ศาสนานั้นมีความเจริญเป็นที่น่าพึงพอใจ ดังนั้น คณะอนุกรรมการส่งเสริมศาสนาจึงถือเป็นภาระกิจหลักประการหนึ่ง ที่จะต้องเร่งเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในหลักของศาสนาต่าง ๆ ให้แพร่หลายออกไปโดยกว้างขวาง เพื่อเป็นการทำนุบำรุงพระศาสนา ให้สถิตสถาพรเป็นที่พึ่งพำนักทางใจของชาวไทยสืบไป

กึ่งในบรรดาผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน ต่างพากันนิยมยกย่องในสมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) เป็นพระมหาเถระผู้ใหญ่ ที่แสดงธรรมได้งดงาม ทั้งในเบื้องต้นท่ามกลางและปรโยสาน หนังสือเรื่องหลักพระพุทธศาสนาที่ท่านเห็นอยู่บัดนี้ ก็เป็นผลงานนิพนธ์เรื่องหนึ่งของเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวรนั้น ที่ได้เคยตีพิมพ์เผยแพร่มาหลายครั้งแล้ว และแม้ในมหาวิทยาลัยหลายแห่ง ก็ได้กำหนดให้เป็นเอกสารประกอบการบรรยายสำหรับนิสิตนักศึกษาชั้นปริญญาตรี หากจะได้ตีพิมพ์เผยแพร่ขึ้นอีกวาระหนึ่ง ก็คงจักเป็นประโยชน์ยิ่งแก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย

คณะอนุกรรมการส่งเสริมศาสนา จึงได้กราบบังคมทูลขอประทานอนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่องหลักพระพุทธศาสนาขึ้นเผยแพร่แก่ประชาชนอีกครั้ง ซึ่งก็ได้รับเมตตาจากเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร ให้จัดพิมพ์ขึ้นได้ตามประสงค์ นับเป็นพระเดชพระคุณอย่างสูงหาที่สุดมิได้

คณะอนุกรรมการส่งเสริมศาสนา ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ หวังว่าหนังสือเล่มนี้ จักเป็นสื่อเสริมความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในหลักพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางมั่นคงยิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์มิรู้สิ้นสุดแก่พุทธศาสนิกชนทั้งปวง

คณะอนุกรรมการส่งเสริมศาสนา

ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

Index

1. Introduction
2. Chapter 1
3. Chapter 2
4. Chapter 3
5. Chapter 4
6. Chapter 5
7. Chapter 6
8. Chapter 7
9. Chapter 8
10. Chapter 9
11. Chapter 10
12. Chapter 11
13. Chapter 12
14. Chapter 13
15. Chapter 14
16. Chapter 15
17. Chapter 16
18. Chapter 17
19. Chapter 18
20. Chapter 19
21. Chapter 20
22. Chapter 21
23. Chapter 22
24. Chapter 23
25. Chapter 24
26. Chapter 25
27. Chapter 26
28. Chapter 27
29. Chapter 28
30. Chapter 29
31. Chapter 30
32. Chapter 31
33. Chapter 32
34. Chapter 33
35. Chapter 34
36. Chapter 35
37. Chapter 36
38. Chapter 37
39. Chapter 38
40. Chapter 39
41. Chapter 40
42. Chapter 41
43. Chapter 42
44. Chapter 43
45. Chapter 44
46. Chapter 45
47. Chapter 46
48. Chapter 47
49. Chapter 48
50. Chapter 49
51. Chapter 50
52. Chapter 51
53. Chapter 52
54. Chapter 53
55. Chapter 54
56. Chapter 55
57. Chapter 56
58. Chapter 57
59. Chapter 58
60. Chapter 59
61. Chapter 60
62. Chapter 61
63. Chapter 62
64. Chapter 63
65. Chapter 64
66. Chapter 65
67. Chapter 66
68. Chapter 67
69. Chapter 68
70. Chapter 69
71. Chapter 70
72. Chapter 71
73. Chapter 72
74. Chapter 73
75. Chapter 74
76. Chapter 75
77. Chapter 76
78. Chapter 77
79. Chapter 78
80. Chapter 79
81. Chapter 80
82. Chapter 81
83. Chapter 82
84. Chapter 83
85. Chapter 84
86. Chapter 85
87. Chapter 86
88. Chapter 87
89. Chapter 88
90. Chapter 89
91. Chapter 90
92. Chapter 91
93. Chapter 92
94. Chapter 93
95. Chapter 94
96. Chapter 95
97. Chapter 96
98. Chapter 97
99. Chapter 98
100. Chapter 99
101. Chapter 100

สารบัญ

	หน้า
๑. พระพุทธเจ้า	๑
๒. พระธรรม (ตอน ๑)	๗
พระธรรม (ตอน ๒)	๑๑
๓. พระสงฆ์	๑๕
๔. พระรัตนตรัย	๒๐
๕. พระพุทธศาสนา	๒๕
๖. พุทธศาสนิก	๓๐
๗. สรรณะ	๓๖
๘. ไตรสรณคมน์	๔๓
๙. ไตรสรณคมน์ (ต่อ)	๔๙
๑๐. ศรัทธา-ปสาทะ	๕๔
๑๑. เบญจศีล-เบญจธรรม	๕๙
๑๒. เบญจศีล-เบญจธรรม คู่ที่ ๑	๖๔
๑๓. เบญจศีล-เบญจธรรม คู่ที่ ๒	๖๙
๑๔. เบญจศีล-เบญจธรรม คู่ที่ ๓	๗๔
๑๕. เบญจศีล-เบญจธรรม คู่ที่ ๔	๗๙
๑๖. เบญจศีล-เบญจธรรม คู่ที่ ๕	๘๔
๑๗. ปกติภาพ-ปกตिसูข	๘๘

หลักพระพุทธศาสนา

คณะอนุกรรมการส่งเสริมศาสนา

หลักพระพุทธศาสนา

๑. พระพุทธเจ้า

(ประสูติ, คำทำนายคติ)

ในชมพูทวีป ซึ่งเป็นประเทศอินเดีย ปากีสถาน และเนปาลในบัดนี้, ในมัชฌิมชนบท คือ ในภูมิประเทศส่วนกลางของชมพูทวีปนั้น, เมื่อก่อนพุทธศก ๘๐ ปี ศาสดาเอกของโลกได้ประสูติแล้ว ที่อุทยานลุมพินีวัน ตั้งอยู่ในกึ่งกลางแห่งนครกบิลพัสดุ์และนครเทวทหะ เมื่อ ๗ วันบรมมี (วันเพ็ญ) เดือนแอสวษะ (ตรงกับวันเพ็ญเดือน ๖ ในปีปรกติ, เดือน ๗ ในปีมอริกมาส, ตรงกับเดือนพฤษภาคมเป็นพื้น) เป็นโอรสแห่งพระเจ้าสุทโธทนะสากยกับพระนางมายา กรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ, เป็นพระราชกุมารในสาขายราชตระกูลโคตมโคตร อยู่ในฐานะเป็นองค์รัชทายาทแห่งพระราชบิดา

พระราชกุมารมีพระรูปลักษณะงามสง่า ต้องด้วยมหาบุรุษลักษณะตามคำหับของพรหมณ์ ซึ่งมีทำนายไว้ว่า มหาบุรุษผู้ประกอบด้วยลักษณะเหล่านี้จักมีคติเป็น ๒ คือ ถ้าอยู่ครองฆราวาสจักได้เป็นจักรพรรดิราชพระราชเอกในโลก, ถ้าออกทรงผนวช จักได้ตรัสเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระศาสนาเอกในโลก, ดังกล่าวว่า เมื่อพระราชกุมารประสูติใหม่ มีคายสองคั่นหนึ่งชื่อ อสิตะ ผู้อาศัยอยู่ข้างเขาหิมพานต์ ผู้คั่นเคยและเป็นทีนบถือของราชตระกูล ได้เข้าไปเฝ้าเยี่ยมได้เห็นพระลักษณะนั้นแล้ว ไม่อาจยอมให้พระราชกุมารนมัสการตน กลับกราบลงที่พระบาทของพระราชกุมารเอง แล้วกล่าวทำนายลักษณะของพระราชกุมารดังกล่าวนั้น

(ศึกษา, อภิเชก)

เมื่อประสูติแล้วได้ ๕ วัน พระราชบิดาได้ประกอบพระราชพิธีขนานพระนามพระราชกุมารว่า “สิทธัตถะ” แปลว่า “ผู้สำเร็จประโยชน์ที่ประสงค์,” เมื่อประสูติแล้วได้ ๗ วัน พระนางมายา พระมารดาสิ้นพระชนม์, พระเจ้าสุทโธทนะจึงทรงมอบพระโอรสแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระมาตุลา (น้า, เป็นพระน้องนางของพระนางมายา) บำรุงเลี้ยงต่อมา, พระนางได้ทรงรับทำนุบำรุงเลี้ยงเป็นอย่างดี แม้ในต่อมาทรงมีพระราชบุตร ทรงนามว่า “นันทะ” และพระราชบุตรทรงพระนามว่า “รูปนันทา” ก็ทรงทำนุบำรุงไม่ยิ่งกว่า, พระสิทธัตถะกุมารจึงทรงได้รับพระอนุชนอมบํารุงเลี้ยงอย่างดียิ่งมาโดยลำดับ, เมื่อมีพระชนมายุได้ ๗ ปี พระราชบิดาตรัสให้ชุดสระโบกขรณี ๓ สระ ปลุกบัว ๓ อย่าง อย่างละสระ ในพระราชนิเวศน์ ตกแต่งให้เป็นทีเล่นสำราญพระหฤทัย และจัดประทานเครื่องเล่นเครื่องทรงเครื่องประดับตกแต่งล้วนเป็นของประณีต มีคนคอยปฏิบัติพระอนุชนอมระแวดระวังทุกเวลา, ครั้นมีพระชนมายุเจริญควรจะศึกษาศิลปวิทยาได้ พระราชบิดาจึงทรงมอบให้ศึกษาในสำนักครูวิสามิตร, พระสิทธัตถะกุมารทรงเรียนได้ว่องไวจนสิ้นความรู้้อาจารย์แล้ว ได้แสดงให้ปรากฏในที่ประชุม เป็นที่รับรองว่าทรง

มีความรู้ความสามารถเป็นอย่างดียอดเยี่ยม, ครั้นมีพระชนมได้ ๑๖ ปี พระราชบิดาโปรดให้สร้างปราสาท ๓ หลัง เพื่อเป็นที่เสด็จอยู่แห่งพระราชโอรสใน ๓ ฤดู ครั้นขอพระราชบุตรให้แก่พระเจ้าสุปปพุทธะใน เทวทหนคร มีพระนามว่า “ยโสธรา” หรือ “พิมพา” อันประสูติแต่พระนางอมิตา พระกนิษฐภคินีของ พระองค์มาภิเษกเป็นพระชายา พระราชกุมารทรงเสวยสุขสมบัติตามสมควรแล้วสวสยบริบูรณ์ตลอดมาจน มีพระชนมายุได้ ๒๕ ปี มีพระโอรสประสูติแต่พระนางยโสธราองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า “ราหุล”

(คุณลักษณะของมหาบุรุษโพธิสัตว์)

พระสิทธัตถะกุมารแม้จะทรงถูกผูกพันด้วยอภิมภิมย์สมบัติต่าง ๆ เพื่อให้เสด็จอยู่ครองมรรวาส มิให้เสด็จออกทรงผนวช แต่พระองค์ทรงเป็นมหาบุรุษ คือบุคคลชั้นยอดเยี่ยมเป็นโพธิสัตว์ คือ ผู้พอใจรัก ในการแสวงหาความรู้ความจริง พร้อมทั้งพอใจรักในความดีความบริสุทธิ์ และในสรรพสัตว์ด้วยเมตตากรุณา ทรงมีปัญญามีความดีความบริสุทธิ์ และมีพระกรุณาสูงกว่าสามัญชน, จะกล่าวได้ว่าทรงเป็นผู้มีกำหนดจะ ได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าก็ได้ จึงไม่ทรงลุ่มหลงไปในเครื่องอภิมภิมย์ต่าง ๆ อย่างงมงาย ทรงเห็นประโยชน์ ที่ควรทำว่าค่าสูงกว่า ทั้งทรงเข้มแข็งสามารถเพื่อที่จะสละอภิมภิมย์ต่าง ๆ เพื่อประกอบประโยชน์กิจแม้ จะทำได้ยากสักเพียงไรก็ตาม พระคุณสมบัติดังกล่าวนี้พึงเห็นได้จากพระประวัติตั้งแต่ต้น

(พระคุณสมบัติที่ควรถือเป็นตัวอย่าง)

เมื่อทรงอยู่ในวัยศึกษาศิลปวิทยา ก็ทรงบากบั่นศึกษาจนสำเร็จเป็นอย่างดีเยี่ยม เพราะทรงสละ ความเกียจคร้าน และการเล่นการสนุกตลอดถึงอภิมภิมย์ต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคอันดรายต่อการศึกษานั้น มิอยู่อย่างฟุ่มเฟือย มีพระหฤทัยรักในการศึกษา และพากเพียรแสวงหาความรู้เพียงอย่างเดียว ไม่พะวัทพวน และเวียนไปเสียในเรื่องอื่น, ข้อนี้จึงควรเป็นตัวอย่างของผู้ที่กำลังอยู่ในวัยหรือสมัยศึกษาทั่วไป ที่จะมีแต่ความพอใจรักเรียนรักศึกษา แสวงหาความรู้จนสำเร็จ

เมื่อทรงเจริญพระวัยขึ้นเป็นพระครุณ ถึงคราวควรอภิเษกจึงทรงอภิเษกด้วยพระราชกุมารีที่ คู่ควรกัน ประกอบพิธีการตามพระราชประเพณีไม่มีข้อพิงครหาอย่างใดอย่างหนึ่ง ข้อนี้ควรเป็นตัวอย่าง ของผู้ประสงค์จะมีคู่ครองทั่วไป ในอันที่จะรอให้ถึงกาลเวลาอันสมควรและปฏิบัติในทางที่ถูกที่ควร ยอมให้มีการพินิจพิจารณาโดยรอบคอบ ทั้งทางฝ่ายตนเอง ทั้งทางฝ่ายผู้ใหญ่ที่เกี่ยวข้อง ไม่ทำผลุนผลัน ไปตามลำพังใจที่วู่วามแรงของคนครุณวัย ซึ่งจะเป็นเหตุให้เสียใจในภายหลัง

เมื่อทรงอภิเษกมีพระชายาแล้ว ก็ทรงปฏิบัติหน้าที่ระหว่างกันด้วยดี ไม่ปรากฏว่ามีการวิวาฉาน มีความสมัครสามัคคี มีความสุขสมบุรณิในมรรวาส, ข้อนี้ควรเป็นตัวอย่างของผู้ครองเรือนทั่วไป ในอันที่จะครองเรือนให้ดี ให้มีความเรียบร้อยสงบสุขในครอบครัวด้วยทุกฝ่าย ต่างปฏิบัติชอบในหน้าที่ ต่อกัน ไม่นอกใจกัน อะลุ่มอล่วยสมัครสมานกัน

พระสิทธัตถะกุมาร แม้จะไม่มีแสดงไว้โดยตรงว่าได้ทรงปกครองแคว้นแคว้น แต่ก็พึงเห็นว่า ได้ทรงช่วยพระราชบิดาในการปกครองแคว้นนี้ เพราะทรงเป็นเจ้านายในราชตระกูลซึ่งมีหน้าที่ปกครองประชาชน

ทรงตั้งอยู่ในฐานะเป็นทนายทของพระราชบิดา เหตุอีกประการหนึ่ง ที่สำคัญ คือ ทรงเป็นมหาบุรุษโพธิสัตว์ผู้มีพื้นเพฉลาดหลักแหลม มีอริยาศรัยศีลบริสุทธิ เต็มไปด้วยเมตตากรุณา จึงทำให้อยู่มีดี ๆ มิได้ต้องคิดให้เห็นเหตุผลจนสว่างกระจ่างแจ้ง และเมื่อเห็นใครเป็นทุกข์เดือดร้อน อย่างน้อย ในที่เฉพาะหน้า เฉพาะตาแล้วก็ทนเฉยเมยอยู่มิได้ ต้องชวนช่วยช่วยอย่างใดอย่างหนึ่ง อันอริยาศรัยที่ทนอยู่จะไม่ช่วยทุกข์ใครมิได้ นี่ เป็นลักษณะของมหาบุรุษโดยแท้ ข้อนี้อาจเป็นตัวอย่างของผู้มีหน้าที่ปกครอง ตั้งแต่ส่วนน้อย เช่น ภายในครอบครัว ภายในวงธุรกิจย่อย ๆ ต่าง ๆ จนถึงในส่วนใหญ่ขึ้นไปโดยลำดับ ในอันที่จะสำเหนียกให้ความรอบรู้เพียงพอ ทำความดีมีความบริสุทธิ์สะอาด ประกอบด้วยเมตตากรุณา นำผู้อยู่ในปกครองไปสู่ความสว่าง ความสุขความเจริญ ทำให้อยู่ด้วยกันเป็นสุข ไม่ขาดแคลนคับแค้น ไม่หวาดระแวงนอนสะดุ้งเหมือนอย่างอยู่ด้วยกันในระหว่างญาติมิตรเป็นที่รัก

(ถึงเวลาจะทรงผนวช ทรงเห็นเทวทูต)

พระราชกุมารได้ประทับเสวยสุขสำราญในท่ามกลางสุขสมบัติอันพึงอภิรมย์ต่าง ๆ ส่วนปีมาโดยลำดับ ความบริบูรณ์ต่าง ๆ มิได้บกพร่อง คงมีบำรุงบำเรออยู่อย่างฟรึกพร้อม เมื่ออย่างนั้น เมื่อถึงกาลเวลา ทุกอย่างก็ไม้อาจผูกพันกันกลางบุคคลผู้เป็นมหาบุรุษโพธิสัตว์ไว้ได้ เวลาดังกล่าวได้มาถึงเข้าแล้ว เมื่อพระสิทธัตถะกุมารได้ทอดพระเนตรเห็นเทวทูต ๔ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะในระหว่างทางเมื่อเสด็จประพาสพระราชอุทยาน ๔ วาระโดยลำดับกัน พระโพธิสัตว์ทรงสังเวชพระหฤทัย เพราะได้ทอดพระเนตรเห็น ๓ เทวทูตข้างต้น, ทรงพอพระหฤทัยในบรรพชา เพราะได้ทอดพระเนตรเห็นสมณะจนถึงน้อมพระหฤทัยจะเสด็จออกไปบรรพชา

เทวทูต แปลว่า ทูตเทพยดาอย่างี่พูดกันว่าทูตสวรรค์ ท่านจึงแสดงตามศัพท์ว่าทูตที่เทพยดาสร้างขึ้นมิตได้ เพื่อให้พระราชกุมารทอดพระเนตรเห็น, แต่ท่านก็แสดงไว้โดยความว่า พระโพธิสัตว์ทรงปรารถนาถึงความแก่ เจ็บ ตาย อันครอบงำมหาชนทุกคน ทรงดำริแสวงหาทางพ้น อันเรียกว่าโมกขธรรม (ธรรมเป็นเครื่องพ้น), ทรงเห็นว่าสภาพทั้งปวงย่อมมีของแก่กัน เช่น มีร้อนแล้วก็มีเย็นแก่ มีมืดแล้วก็มีสว่างแก่, บางทีจะมีทางแก่ทุกข์ ๓ อย่าง คือ แก่ เจ็บ ตายนี้ได้ แต่ถ้ายังอยู่ในฆราวาส ก็ไม่มีโอกาสปฏิบัติแสวงหา ส่วนบรรพชาเป็นโอกาสแสวงหาได้ จึงมีพระดำริจะเสด็จออกบรรพชา ไม่ใช่อะไรในฆราวาสสมบัติ ในเวลาอันเมื่อทรงเห็นคนแก่ เจ็บ ตาย และสมณะ ก็มีได้ทรงปรารถนาเห็นจริง ส่วนในเวลาสุดท้ายนี้ทรงปรารถนาเห็นความจริง จึงเรียกว่าได้ทรงเห็นเทวทูต

(ผนวช ตรัสรู้)

เมื่อพระโพธิสัตว์ได้ทรงปรารถนาเห็นประโยชน์ของการบรรพชา ก็ตัดพระหฤทัยรักในพระราชยา และพระโอรสซึ่งประสูติใหม่ กับทั้งบุคคลและวัตถุที่รักทั้งปวงแล้วเสด็จออกผนวช เทียจจาริกไปแต่พระองค์เดียว เมื่อมีพระชนมายุได้ ๒๙ ปี ด้วยพระหฤทัยมุ่งมั่นจะได้โมกขธรรม อันเป็นประโยชน์ยิ่งใหญ่แก่โลก ไม่ใช่อะไรในสิ่งอื่นทั้งหมด ตามวิสัยของมหาบุรุษโพธิสัตว์ ได้เคยประทับอยู่บนปราสาทแวดล้อมด้วยบุคคลและวัตถุที่พึงอภิรมย์ ก็ต้องมาประทับอยู่องค์เดียวแวดล้อมไปด้วยต้นไม้ภูเขาและสัตว์

ป่านานาชนิด, เคยเสด็จด้วยพระราชยานต่าง ๆ ก็ต้องเสด็จด้วยพระบาท บนภาคพื้นตามธรรมชาติ, เคยมีผู้ตั้งเครื่องเสวยถวายบริบูรณ์ ก็ต้องเสด็จภิกษาจาร ได้อาหารพอเสวยบ้าง ไม่พอบ้าง ตามแต่เขาจะถวาย, แต่พระโริสสัตว์ก็ไม่ทรงย่อท้อทรงปฏิบัติแสวงหาทางโมกขธรรมเรื่อยไป ในขั้นแรกได้เสด็จไปสู่สำนักของคาบส ๒ ท่าน คือ อาฬารคาบสกาลามโคตร และ อุททกคาบส รามบุตร, ทรงศึกษาจนสิ้นความรู้ของอาจารย์ทั้ง ๒ โดยลำดับแล้วทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางตรัสรู้ จึงเสด็จหลีกออกไปปฏิบัติในทางทรมานพระกายให้ลำบาก อันเรียกว่าทุกกรกิริยา (การทำให้ทำได้ยาก) โดยล่ำฟังพระองค์, ทรงทดลองเปลี่ยนไปให้ลำบากยิ่งยวดเข้าทุกที จนถึงขั้นยิ่งยวดอย่างที่สุด ไม่มีโยคีอื่นจะทำให้เกินขึ้นไปกว่าได้แล้ว ทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางตรัสรู้จึงทรงเลิก ทรงบำรงพระกายให้กลับมีพระกำลังขึ้น แล้วทรงเริ่มปฏิบัติทางจิต ซึ่งเรียกในภายหลังว่าอริยมรรคมีองค์ ๘ จึงได้ตรัสรู้ธรรม หรือเรียกว่าตรัสรู้อริยสังข ๔ ณ คงวโฬิพพฤกษ์ในตำบลอุรุเวลาเสนานิคมแคว้นมคธ ในราตรีวันบุรณมี เดือนวสาखะเช่นเดียวกันเมื่อประสูติ เมื่อมีพระชนมายุ ๓๕ ปี, เมื่อตรัสรู้แล้วได้พระนามว่า “พุทธะ” “ผู้ตรัสรู้” เรียกกันว่า “พระพุทธเจ้า” ทรงได้โมกขธรรมเมื่อได้ตรัสรู้นั้นแล

(ความไม่ยอมแพ้ และความเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่)

พระสัทธตถะกumarเป็นมหาบุรุษโริสสัตว์ จึงทรงมีความคิดสูง ก้าวล่วงสามัญชน สิ่งที่ยคนธรรมดาได้ยื่นได้เห็นแล้วไม่คิด ก็ทรงคิด และคิดจนพบเหตุผล คิดจนไม่ติดในเหตุผล, ถ้าไม่เช่นนั้นพระพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนาก็คงไม่เกิดขึ้นในโลก ข้อนี้อควรเป็นตัวอย่างของบุคคลทั่วไป ในอันที่จะใช้ความสังเกตและคิดหาเหตุผลในสิ่งที่ประสบพบผ่าน ให้เหมือนอย่างคนาคาติดรูป มิใช่เหมือนคนคานอดูรูป, และเมื่อมองเห็นทุกข์หรืออุปสรรคอันครายต่าง ๆ ก็ไม่ยอมอับจนพ่ายแพ้ เพราะต้องมีสิ่งที่แก้กันได้ อย่างแน่นอน จึงต้องพยายามหาสิ่งที่อาจแก้กันได้ นั่นให้ได้ ผู้ประสบความสำเร็จทุกคนในกิจการทุกอย่างไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ก็เพราะมองเห็นเหตุผล เมื่อพบอุปสรรคก็ไม่ยอมแพ้ พยายามแก้ไขจนสำเร็จ ในการแก้ไขหรือในการปฏิบัติเพื่อให้สำเร็จประโยชน์จำต้องมีการเสียสละ, แต่การเสียสละที่ถูกต่อนั้น หมายถึงเสียสละสุขส่วนน้อย เพื่อสุขที่ใหญ่ยิ่งขึ้น สละสุขเฉพาะตน เพื่อสุขส่วนรวม หรือสละสิ่งที่ท่านแนะนำไว้ว่า “พึงสละทรัพย์ เพื่อรักษาวัวชะ พึงสละอวัยวะเพื่อรักษาศีล พึงสละทั้งทรัพย์ทั้งอวัยวะตลอดถึงชีวิต เพื่อรักษามรรค” ในประการสุดท้ายนี้ พึงเห็นพระโริสสัตว์เป็นตัวอย่าง เพราะในเย็นวันที่ตรัสรู้ เมื่อประทับนั่งลงบนฟ่อนหญ้าที่ทรงเกลี่ยเป็นที่ประทับนั่ง ณ ภายใต้โพธิพฤกษ์แล้ว ก็ได้ทรงตั้งพระหฤทัยเด็ดเดี่ยว ความว่า “เนื้อและเลือดจะเหือดแห้งไป เหลือแต่หนัง เอ็น กระดูก ก็ตามที, ยังไม่บรรลุดังธรรมเพียงใดก็จักไม่ลุกขึ้นเพียงนั้น” จึงชื่อว่าได้ทรงยอมสละทุกอย่างเพื่อธรรม ข้อนี้อควรเป็นตัวอย่างของบุคคลผู้มุ่งบำเพ็ญคุณประโยชน์ทั่วไป ในอันที่จะไม่มุ่งสุขประโยชน์เฉพาะตนเท่านั้น แต่มุ่งให้กว้างออกไปและยอมเสียสละประโยชน์สุขส่วนน้อยนั้นเพื่อส่วนใหญ่ คนที่สามารถทำคุณประโยชน์แก่ผู้อื่น ก็เพราะสามารถสละเพื่อผู้อื่น, ถ้าไม่สามารถสละ ก็ไม่สามารถสร้างคุณประโยชน์อะไรได้เลย, แต่ทั้งนี้ก็ต้องยึดธรรมเป็นหลัก, ไม่เช่นนั้นก็จะกลายเป็นสละทางที่ถูกไปถือเอาทางที่ผิดตรงกันข้ามกับพระพุทธจรรยา

(ทางบำเพ็ญพุทธกิจ)

พระพุทธเจ้า เมื่อก่อนแต่ตรัสรู้ เรียกว่าพระโพธิสัตว์ ผู้ใฝ่แสวงรู้, ครั้นตรัสรู้แล้ว จึงเรียกว่า พระพุทธะ ผู้รู้แล้วบริบูรณ์ พระพุทธเจ้าทรงรู้แล้วบริบูรณ์ด้วย บริบูรณ์บริบูรณ์ด้วย มีพระกรุณา บริบูรณ์ด้วย, ฉะนั้น เพราะพระกรุณาจึงทรงดำริเพื่อแสดงธรรมโปรดโลก, ทรงอธิษฐานพระหฤทัยจะ ดำรงพระชนม์อยู่กว่าจะมีบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ตั้งอยู่มั่นคง สำเร็จประโยชน์แก่ หมู่ชนทุกเหล่า ครั้นทรงดำริอธิษฐานพระหฤทัย จะทรงดำรงอยู่ก่อนเพื่อโปรดโลกดังนี้แล้ว จึงเสด็จเที่ยว จาริกไปในแคว้นแคว้นจังหวัด อำเภอ ตำบลหมู่บ้านนั้น ๆ ทรงแสดงธรรมสั่งสอนคนที่ควรสั่งสอนแนะนำ ที่เรียกว่า เวไนยให้ได้รับประโยชน์อย่างสูงบ้าง อย่างกลางบ้าง อย่างต่ำบ้าง ไม่เลือกชาติ ชั้นวรรณะ ยากดีมีเงิน, ทรงสามารถประกาศพระศาสนาให้ภิกษุภิกษุณี เจ้าลัทธิผู้มีชื่อเสียง มีศิษย์มาก ให้คนชั้นสูง ผู้มีกำลังอำนาจ คือกษัตริย์อำมาตย์มนตรี เป็นต้น ให้คนคงแก่เรียน คนฉลาด เช่น พราหมณ์ผู้มั่งคั่งชื่อเสียง ต่าง ๆ ตลอดจนถึงเศรษฐี ฤๅหบดี มีศรัทธาเลื่อมใสยอมรับนับถือ, เมื่อเป็นเช่นนั้นก็เป็นเครื่องชักจูงคนอื่น ๆ ให้เข้านับถือได้ง่าย, อย่างน้อย ก็ทำให้เกิดสนใจ, และเป็นวิธีให้เกิดความสวัสดีจากภัยทางการเมือง เป็นต้นทั่วกัน เพราะผู้ปกครองบ้านเมืองก็ได้นับถือแล้ว กล่าวโดยสรุป ได้ทรงบำเพ็ญพุทธจริยา บริบูรณ์ คือ โลกัตถจริยา ทรงประพฤติเป็นประโยชน์แก่โลก ได้แก่ทรงประพฤติเป็นประโยชน์แก่มหาชน ที่นับว่าสัตว์โลกทั่วไป เช่น ทรงแผ่พระญาณถึงสัตว์โลกทุกเข้าค่ำ ผู้ใดปรากฏในข่ายพระญาณ ก็ได้เสด็จ ไปโปรดผู้นั้น, ญัตติตถจริยา ทรงประพฤติเป็นประโยชน์แก่พระญาติ หรือโดยฐานเป็นพระญาติ เช่น เสด็จไปโปรดพระญาติ ณ นครกบิลพัสดุ เสด็จไปห้ามพระญาติฝ่ายชายยะ และภริยาผู้ว่าถึงกับจะรบ กัน ด้วยเหตุแห่งน้ำเช้านา, พุทธัตถจริยา ทรงประพฤติประโยชน์โดยฐานเป็นพระพุทธเจ้า เช่น ทรง แสดงธรรม ทรงบัญญัติพระวินัย ประดิษฐานพระพุทธศาสนา และบริษัท ๔ ให้ยั่งยืนสืบมา, กล่าวสั้น ๆ ว่า ทรงทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า เหตุฉะนั้นจึงทรงได้รับยกย่องเป็นพระศาสดาเอกของโลก

(นิพพาน)

พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปด้วยพระบาทเปล่า โปรดมหาชนในแคว้นแคว้นต่าง ๆ ประดิษฐาน พระพุทธศาสนาและบริษัท ๔ ให้คงมั่นแพร่หลาย สำเร็จดังที่ได้ทรงอธิษฐานพระหฤทัยไว้แล้ว จึงทรง ปลงอายุสังขาร กำหนดพระหฤทัยว่าจะปรินิพพาน แม้เช่นนั้นก็ได้เสด็จจาริกไปโปรดมหาชนต่อไป จนถึงวันบวชนมี เดือนเวสขะ ก่อนพุทธศก 1 ปี, แม้กำลังประจวบลงพระโลหิตก็ได้เสด็จดำเนินด้วยพระ บาทต่อไปจนถึงสาละวันอุทยานเมืองกุสินารา ที่ได้ทรงกำหนดพระหฤทัยว่าจะเป็นที่ปรินิพพาน, ได้เสด็จ ผทมตะแคงเบื้องขวา อันเรียกสัททไสยาบนพระแท่นระหว่างไม้สาละทั้งคู่ ประทานโอวาทอนุศาสตรภิกษุ สงฆ์จนสิ้นสงฆ์ทั้งปวงแล้วได้ตรัสปัจฉิมพจน์ (คำสุดท้าย) ความว่า “บัดนี้ เรขาอกกล่าวเตือนท่านทั้งหลาย สังขารทั้งหลาย มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา, ท่านทั้งหลายจงทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม เด็ด” ดังนี้แล้วไม่ตรัสอีกต่อไป ทรงผทมเพ่งพระหฤทัยนิ่งสงบแล้วเสด็จดับขันธปรินิพพานในราตรีวัน บวชนมี เดือนเวสขะนั้น, นับพระชนมายุได้ ๘๐ ปี ทรงประกาศพระศาสนาได้ ๔๕ ปี นับรัฐใหญ่ที่เสด็จจาริก

ไปประกาศพระศาสนาได้ ๑ รัฐ ตรงกับที่กล่าวไว้ว่า เมื่อประสูติเสด็จดำเนินไปด้วยพระบาท ๗ ก้าว

ปฏิบัติของพระพุทธเจ้าเมื่อดั้งแต่ตรัสรู้จนถึงนิพพาน เป็นเนตติที่พึงนำไปปฏิบัติตามได้เป็นอันมาก เป็นคัมภีร์ว่า ควรมีกรุณาช่วยเหลือทุกข์แก่ผู้อื่นตามที่สามารรถ, ควรฉลาดในอุบาย คือ วิธีการที่จะทำให้อำนาจประโยชน์, ควรปฏิบัติหน้าที่ให้สมบูรณ์, ควรตั้งใจว่าจะทำอะไรให้ได้สักเท่าไรในวิสัยของคนแล้วทำให้สำเร็จ ข้อสำคัญคือ ควรทำความไม่ประมาทอยู่เสมอ

(สรุปพระคุณ)

สรุปกล่าวโดยพระคุณ พระพุทธเจ้าทรงบริบูรณ์ด้วยพระปัญญาคุณ (พระคุณคือ ปัญญา) พระวิสุทธิคุณ (พระคุณ คือ ความบริสุทธิ์) พระกรุณาคุณ (พระคุณ คือ กรุณา) ดังบทสวดพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า พุทฺโธ ผู้รู้จริง, สุตฺพุทฺโธ บริสุทธิจริง, กรุณามหาคุณโว มีกรุณาจริงดั่งห้วงทะเลหลวง

เพราะฉะนั้น ทุก ๆ คนพึงตั้งใจนอบน้อมพระพุทธเจ้าตามบทนโมว่า “นโมตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ขอนอบน้อมแด่ พระผู้มีพระภาค (คือพระผู้จำแนกแแจกธรรมสั่งสอนประชุมชน-กรุณาคุณ), พระสัมมาสัมพุทธเจ้า (คือพระผู้ตรัสรู้ชอบเอง-ปัญญาคุณ) พระองค์นั้น” ด้วยประการฉะนี้

หลักพระพุทธศาสนา

๒ พระธรรม

(ตอน ๑)

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้พระธรรมแล้ว ก็ได้มีพระกรุณาแสดงพระธรรมสั่งสอนแก่โลก พระธรรมจึงเป็นสมบัติเลิศล้ำที่พระพุทธเจ้าประทานแก่โลก ยังมีอยู่จนถึงทุกวันนี้

พระธรรมเป็นสมบัติสำหรับประทับใจให้คงาม บำรุงใจให้วัฒนะ (เจริญ) ทำคนให้เป็นคนสมบูรณ์ ให้เป็นกัลยาณชน (คนงาม) ให้เป็นอารยชน (คนเจริญ คนประเสริฐ) และให้อยู่เป็นสุขสงบ ถ้าเทียบอย่างสมบัติภายนอก ก็เทียบได้กับโภคสมบัติเครื่องบำรุงร่างกาย และชีวิตให้เจริญเติบโต ให้ดำรงอยู่ และอาภรณ์สมบัติ เครื่องประดับตกแต่งร่างกายให้คงาม เพื่อกำหนดง่าย จักได้แสดงพระธรรมเป็นข้อ ๆ ไปตามปัญหาว่า อะไร อย่างไร ทำไม เพื่ออะไร เป็นต้น

(อะไร ?)

๑. คำว่า ธรรม แปลว่าอะไร และพระธรรมคืออะไร ? คำว่า ธรรมแปลว่า ทรงไว้ หมายถึง ทรงตัวเอง คือ คงตัว อยู่ตัวอยู่เสมอ และหมายถึงทรง คือ รักษาคนที่มิธรรมไว้ให้เป็นตามธรรม ฉะนั้น ธรรมจึงเป็นกฎธรรมชาติที่คงตัวอยู่เสมอ ใครจะค้นพบหรือไม่ ธรรมก็คงเป็นธรรม คือ เป็นกฎธรรมชาติอยู่นั้นเองตลอดไป, เทียบอย่างกฎธรรมชาติต่าง ๆ ที่นักวิทยาศาสตร์ทั้งหลายได้ค้นพบ, กฎธรรมชาติ ๆ เหล่านี้คงมีอยู่คู่กับโลก ใครจะค้นพบหรือไม่ก็คงมีอยู่อย่างนั้นนั่นเอง

พระพุทธเจ้าตรัสรู้พระธรรม ก็คือ ได้ทรงค้นพบกฎธรรมชาติของโลกที่นำให้ออกไป หรือให้พ้นไปจากความทุกข์ทั้งปวงได้, กล่าวแต่เพียงส่วนหนึ่ง คือ ทรงค้นพบกฎธรรมชาติที่เป็นไปในชีวิตของคนว่า คนประสบผลต่าง ๆ ในชีวิตอย่างนี้ เพราะเหตุอย่างนี้ หรือเพราะทำเหตุอย่างนี้ จึงได้รับผลอย่างนี้, เหมือนอย่างสอบไล่ได้เพราะตั้งใจเรียนดี หรือเพราะทำดีจึงได้รับชมว่าเป็นคนดี

ปรากฏการณ์หรือทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่างที่ปรากฏในโลก ดังเช่น ตะวัน เดือน ดาว ที่มองเห็นเมื่อแหงนขึ้นไปดูบนฟ้า, พื้นแผ่นดินที่มองเห็นเมื่อทอดตาดู, พืชพันธุ์ สัตว์นานาชนิด อาคารบ้านเรือน และสิ่งต่าง ๆ ที่มองเห็นเมื่อเหลียวดูรอบ ๆ ตลอดทั้งความสว่าง ความมืด ความหนาว ความร้อน เป็นต้น ที่หมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปอยู่, ล้วนมีเหตุผล มีกฎเกณฑ์ คือเป็นไปตามกฎธรรมชาติธรรมดาที่แน่นอนอันใด, ความเป็นไปแห่งชีวิตของคน หรือที่เรียกว่าชีวิต ก็มีเหตุผลมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนอันนั้น

พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้กฎธรรมชาติเหล่านี้ทั้งหมด จึงมีคำเรียกพระนามว่า พระสัพพัญญู

แปลว่า พระผู้รู้สิ่งทั้งปวง, แต่ถึงแม้จะทรงรู้ทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ก็ทรงเลือกแสดงสิ่งสอนแก่โลกเฉพาะที่จะให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้ฟังเท่านั้น ฉะนั้นพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสั่งสอน จึงจำกัดเฉพาะข้อที่อาจนำไปปฏิบัติให้เกิดเป็นประโยชน์ขึ้นได้เท่านั้น

ถ้าจะตั้งปัญหาว่า พระธรรม หมายถึงเฉพาะธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสั่งสอนคืออะไร ก็พึงตอบได้โดยย่อว่า คือ กฏธรรมคา หรือธรรมคา คือ ความจริง ที่ประกอบด้วยประโยชน์ต่าง ๆ ความจริงเหล่านี้ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสั่งสอนเองก็ตามที่ท่านผู้อื่น ๆ แสดงตามพระพุทธเจ้าก็ตาม เรียกว่าพระธรรมทั้งนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงพระธรรมดังกล่าวในรูปของศาสนาที่แปลว่า คำสั่งสอน คือว่าเป็นสูตรสำหรับปฏิบัติได้ทีเดียว, ดังเช่น ทรงแสดงว่า “ไม่ทำบาปทั้งปวง ทำกุศลให้ถึงพร้อม ขำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว” นี่เป็นรูปศาสนา คือคำสั่งสอนที่วางเป็นสูตรปฏิบัติไว้เลย

ใครมีเพียงศรัทธา คือ ความเชื่อเพียงอย่างเดียว ก็สามารถปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์ของตนได้, และถ้าประสงค์จะไขปัญหา คือ พิสูจน์เหตุผลค้นปลายของสูตรสำเร็จนี้ ก็ทำได้, แต่ต้องตั้งใจศึกษาพระพุทธศาสนาทั้งด้านพระปริยัติ คือแบบแผนสำหรับตำรา ทั้งด้านปฏิบัติให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ก็จะได้ข้อพิสูจน์ได้ความเข้าใจชัดเจนขึ้นทุกทีจนหมดสงสัย ตัวศาสนา คือ คำสั่งสอนนี้ทั้งหมด ก็เรียกว่าพระธรรม

อันที่จริงตัวธรรม คือ ธรรมคา คือ ความจริง กับศาสนา คือ คำสั่งสอนต้องประกอบกันกลมกลืน รับรองกัน จึงจะจริงที่ถูกต้อง, เหมือนอย่างธรรมชาติ หรือกฎธรรมชาติ และทฤษฎีว่าด้วยธรรมชาติ, ถ้าทฤษฎีนั้นยังผิดพลาดบกพร่องจากธรรมชาติที่ปรากฏเป็นไปจริง ก็ยังไปเป็นทฤษฎีที่บริสุทธิ์สมบูรณ์ยังไม่อยู่ตัวต้องแก้ไขกันต่อไป, แต่ถ้าทฤษฎีนั้นไม่มีผิดที่จะต้องแก้ไข ไม่มีบกพร่องที่จะต้องเพิ่มเติม จึงเป็นทฤษฎีที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ เป็นทฤษฎีที่อยู่ตัว ไม่ต้องแก้ไขเพิ่มเติมกันต่อไป ฉะนั้น, ในเรื่องของความจริงและความสั่งสอนก็ฉนั้นนั่น ถ้าคำสั่งสอนยังผิดพลาดบกพร่องจากความจริง ก็ยังเป็นคำสั่งสอนที่ไม่บริสุทธิ์บริบูรณ์ยังไม่อยู่ตัว ต้องแก้ไขกันต่อไป, แต่ถ้าคำสั่งสอนนั้นไม่มีผิดที่จะต้องแก้ไข ไม่มีบกพร่องที่จะเพิ่มเติม ถูกต้องกับความจริงตลอดไปหมด จึงเป็นคำสั่งสอนที่อยู่ตัวไม่ต้องแก้ไขเพิ่มเติมกันต่อไป

คำสั่งสอนที่อยู่ตัวบริบูรณ์ดังกล่าวนี้แหละ คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เรียกว่าพระพุทธศาสนา แปลว่าศาสนา คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า (พระผู้รู้แล้วบริบูรณ์) พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ ดังมีคำกล่าวไว้แปลความว่า พระธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด (คือ ถูกต้องกับจริงตลอดไปทั้งหมด) กล่าวแสดงข้อที่ควรประพฤติปฏิบัติอย่างประเสริฐ พร้อมทั้งอรรถ (ความ) พร้อมทั้งพยัญชนะ (ถ้อยคำ) บริบูรณ์ (ไม่มีข้อบกพร่องที่จะเพิ่มเติม) บริสุทธิ์ (ไม่มีข้อผิดพลาดที่จะต้องแก้ไข) ล้นเชิง เพราะเหตุนี้ จึงมีบทสวดสรรเสริญพระธรรมว่า สุวาสุขาโต ภกวาตา ธมฺโม ธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้ากล่าวดีแล้ว ดังนี้

(อย่างไร ?)

๒. พระธรรมดั่งกล่าวนั้นเป็นอย่างไร? พระธรรมดั่งกล่าวนั้นเป็นความจริงในตนเองของทุก ๆ คน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนว่าควรจะทำอย่างไร กับความจริงนั้น

ความจริงตรงกันข้ามกับความเท็จ เหมือนอย่างสังจวาจา (วาจาจริง) ตรงกันข้ามกับมุสาวจา (วาจาเท็จ) อย่างไรเรียกว่าวาจาจริงหรือพูดจริง อย่างไรเรียกว่ามุสาหรือพูดเท็จ คงเข้าใจกันดีแล้ว, แต่เพื่อทบทวนและกระชับความเข้าใจเข้าอีก จักกล่าวโดยสมมติให้เป็นคน ๒ คน ชื่อนายอุศลกับนายอกุศล วันหนึ่งเวลาเย็น บิคาถามบุตรทั้งสองว่า วันนี้ได้ไปโรงเรียนหรือเปล่า, นายอุศลได้ไปโรงเรียน จึงตอบว่าไป ส่วนนายอกุศลไม่ได้ไปโรงเรียน แต่ก็ตอบว่าไป ถ้าตั้งปัญหาว่า ทั้ง ๒ คนนี้ ใครพูดจริง ใครพูดเท็จ, ทุกคนคงตอบได้ทันทีว่า นายอุศลพูดจริง นายอกุศลพูดเท็จ คราวนี้ตั้งปัญหาต่อไปว่า พูดจริงเพราะอะไร พูดเท็จเพราะอะไร, ปัญหานี้อาจต้องคิดสักหน่อย หนึ่ง ก็คงตอบได้ว่า พูดจริงเพราะพูดถูกกับเรื่องที่^๔เป็นจริง, พูดเท็จเพราะพูดผิดจากเรื่องที่^๕เป็นจริง

คราวนี้จะย้อนมากล่าวถึงพระธรรม : ความจริงในตนเอง ก็คือ เรื่องที่เป็นจริงในตนเอง เกี่ยวกับตัวเราเองทำอะไรบ้าง พูดอะไรบ้าง คิดอะไรบ้าง ซึ่งบางที่ตัวเราเองต้องการปกปิด จึงปฏิเสธคนอื่น แต่ก็^๖ไม่อาจปฏิเสธตนเองได้, เรื่องของตัวเราเองนี้แหละที่พระพุทธเจ้าแสดงเป็นธรรมสั่งสอนว่า ควร^๗ทำอะไรโดยครบถ้วนทุกเรื่อง ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่น

ในเวลาเช้า ถึงเวลาควรจะออกจากที่นอน ก็ยังนอนซบเซาต่อไป, ควรจะช่วยกันทำอะไรบ้าง ก็ไม่ช่วย ควรจะรีบทำกิจต่าง ๆ ให้เสร็จทันเวลา ก็ไม่รีบทำ, พระธรรมจักสอนว่า “อปปจุลา กुरुเต โยคัม ภิกขเว อวาสุ สีทติ ถ้าทำความเพียรในกิจการทั้งหลาย จะจมอยู่ในวิบัติ”

เมื่อจะไปโรงเรียน ไปทำงาน เกิดคร้านที่จะไป คิดจะหนีจะเลี้ยวหลบ, หรือในเวลาเรียน เวลาทำงานคิดท้อแท้ คิดมั่งง่าย สักแต่ว่าเรียน สักแต่ว่าทำไปหยุดไปพอให้สิ้นเวลา หมดความตั้งใจให้ก้าวหน้าในการเรียนในการทำงาน, พระธรรมจักสอนว่า วายเสถว ปุริโส ยาว อุดฺตุสฺส นิปฺปทา คนพึงพยายามไปกว่าจะสำเร็จประโยชน์”

เมื่อเกิดความรักต้องการในวัตถุ (ที่ตั้งของความรัก เป็นบุคคลหรือสิ่งของก็ได้) ที่ไม่สมควร ในกาลสมัยที่ไม่สมควร, พระธรรมจักสอนว่า “เปมโต ชายเต ภยํ ภยํ เกิดจากรัก”

เมื่อเกิดความชิงชังโกรธแค้นขัดเคือง, พระธรรมจักสอนว่า “ทุขํ สยติ โภธ โน คนโอรธ นอนจมทุกข์”

เมื่อควรจะให้การศึกษา แต่ก็ควรจะสิ้นเปลืองทรัพย์, พระธรรมจักสอนว่า “ปญฺญา ว ธเนน เสโย ปญฺญาเทียวประเสริฐกว่าทรัพย์”

เมื่อปล่อยตัวไปตามใจ, พระธรรมจักสอนว่า “วิญญฺติ จิตฺตฺวาน วุตฺติ ผู้ประพฤติดามอำนาจย่อมลำบาก” และสอนห้ามใจด้วยสติ ให้หักใจด้วยปัญญา

รวมความว่า พระธรรมจักสั่งสอนในเรื่องตัวเราทุกเรื่องทุกราวไปว่าข้อนี้ ๆ เป็นอุศล

ไม่ดื้ออย่าทำ ข้อนี ๆ เป็นกุศล ดีงาม ควรทำ, ใจคนนี้ให้หมั่น ชำระให้สะอาด อย่าให้เที่ยวพละนไปเพราะรักชังและหลงจนเสียหาย, และพระธรรมสอนให้หมั่นศึกษาให้เป็นคนสมบูรณ์ ให้มีความเพียรพยายาม ให้มีความอดทนเป็นต้น, พระธรรมเพียงขมมานี้เพียงเล็กน้อยเป็นตัวอย่างพอสาธกให้เห็นว่าพระธรรมเป็นอย่างไรนั้น ฉะนั้นเมื่อพิจารณาโดยรอบคอบแล้ว จึงอาจกล่าวได้ว่า พระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเพียงพอกับเรื่องของคนทุกแง่ทุกมุมโดยครบถ้วน พระธรรมจึงเป็นประมวลระบบของชีวิตทั้งหมด เป็นประทีปส่องให้เห็นความจริงของชีวิต ให้เป็นความจริงของคนเอง ตลอดจนของโลกทั้งหมด

หลักพระพุทธศาสนา

พระธรรม

(ตอน ๒)

(ทำไม ? เพื่ออะไร ?)

๓. ทำไม พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงพระธรรม และทรงแสดงเพื่ออะไร ? พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรม มิใช่ด้วยทรงมุ่งหมายให้เขาชอบให้เขาชมแล้ว จักได้บูชาพระองค์ต่าง ๆ คือ มิได้ทรงมุ่งผลตอบแทนอะไร สำหรับพระองค์เองเลย,

แต่ทำไมจึงทรงแสดงพระธรรม ? ทรงแสดงก็เพราะมีพระกรุณาอนุเคราะห์จำแนกแจกพระธรรมให้แก่โลก

เพื่ออะไร ? ก็เพื่อให้โลกหรือสัตว์โลกทุก ๆ ผู้ทุก ๆ คนประสบประโยชน์ประสบสันติสุขถ้วนทั่วหน้า เหมือนอย่างพ่อแม่มีเมตตากรุณาอนุเคราะห์ลูก ๆ อย่างบริสุทธิ์ใจ, จึงทนยากลำบากทนอมเลี้ยสงเสริมลูก ๆ มิได้มุ่งผลอะไรตอบแทนจากลูก, เพียงแต่หวังจะให้เห็นความสำเร็จ ความสุข ความเจริญของลูกแล้ว พลอยปิติยินดีด้วยเท่านั้น บางทีเมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรม ผู้ฟังไม่ชอบใจ หาวว่าทรงสาปแช่งเขาก็มี, แต่พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงยับยั้งที่จะไม่แสดง ในเมื่อทรงเห็นว่าจะเป็นประโยชน์, เหมือนอย่างผู้พยาบาลไข้ที่ตีพยายามให้ยาแก่คนไข้ แม้ว่าคนไข้ไม่ชอบ, ทั้งไม่ยอมตามใจให้ของแสดง แม้คนไข้จะเรียกร้อง, บางทีถูกคนไข้บริภาษคำต่าง ๆ ก็ทนได้ด้วยเมตตากรุณาอดิพลงใจว่า ถ้าเป็นคนดีไม่เป็นคนไข้ก็คงไม่เป็นอย่างนี้, โฉนคนดีจะไปถือคนไข้

มีเรื่องในสมัยพระพุทธเจ้าที่เล่าไว้ในพระสูตรหนึ่งว่า พระราชโอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าพิมพิสารกรุงราชคฤห์ มครฐ มีพระนามว่า อภยราชกุมารกราบทูลความพระพุทธเจ้าว่า ครัสพระราชเช่นไร, พระพุทธเจ้าทรงตอบว่า พระองค์ครัสวาจาแต่ที่ทรงทราบว่าเป็นจริงแท้ และประกอบด้วยประโยชน์ และทรงรู้กาลเวลาเพื่อที่จะครัสวาจาดังกล่าว จะเป็นที่ชอบใจหรือไม่ก็ตาม เพราะทรงอนุเคราะห์เท่านั้น ในขณะที่นั้น พระราชกุมารกำลังทรงปกครองกุมารน้อยให้อยู่บนพระเพลา, พระพุทธเจ้าจึงครัสถามว่า ถ้ากุมารน้อยนั้นอมเสียนไม้หรือเศษกระเบื้องในปาก เพราะที่เลี้ยงหรือพระราชกุมารเองผลออกไป จะทรงทำอย่างไร พระราชกุมารกราบทูลว่า จะต้องทรงบีบศีรษะกุมารน้อยให้อ้าปากแล้วเสียนไม้หรือเศษกระเบื้องนั้นออกให้จงได้ แม้จะต้องถึงเลือดออก เพราะเป็นวิธีเดียวที่จะเป็นการอนุเคราะห์ ฉะนั้น พระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง จึงเต็มเปี่ยมด้วยพระกรุณาอนุเคราะห์ทุกบท ได้ฟังพระธรรมเมื่อใด, ก็ได้รับพระกรุณาของพระองค์ที่ประทับอยู่ในพระธรรมเมื่อนั้นทุกครั้งทุกคราวไป

(เกี่ยวข้องกับอะไร ?)

๔. พระธรรมเกี่ยวข้องกับใครกับคน ? คนควรจะทำอย่างไรกับพระธรรม ? เพราะพระธรรมเป็นความจริงของคน ที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นแสดงสั่งสอนชี้ทางปฏิบัติของคนเพื่อให้บรรลุถึงประโยชน์ต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว พระธรรมจึงเกี่ยวข้องกับคนโดยตรง

กล่าวให้ใกล้ที่สุด พระธรรมนั้นเกี่ยวข้องกับตัวเราทุก ๆ คน จะกล่าวว่า พระธรรมคือ ตัวเราเอง ที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นแสดงก็ได้ และทรงแสดงแก่ใคร ทรงแสดงแก่ตัวเราเองนี้แหละ ข้อสำคัญขอให้ตัวเราเองนี้

(๑) เงี่ยหูให้ได้ยินพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง อันเรียกว่าพระปริยัติธรรมคือ คำสั่งสอนที่ควรเรียนควรฟังทั้งหมด

(๒) เดินเข้าไปหาพระธรรม เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า “จงมานี้” แล้วก็เดินเข้าไปเฝ้าพระองค์ นี่เป็นภาคปฏิบัติ คู่กับปริยัติเทียบดังภาคทฤษฎี การเดินเข้าไปหาพระธรรมเรียกว่าปริยัติธรรมกล่าวโดยสรุป คือ :

ก. สีล ประพฤติดีงาม เว้นจากประพฤติเสียหายต่าง ๆ เป็นต้นว่า สีล ๕

ข. สมาธิ ตั้งใจมั่นคงดี

ค. ปัญญา รอบรู้ดีในเหตุผล บาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ และในวิธีที่นำตนให้พ้นจากทุกข์ภัยพิบัติ บรรลุถึงความสวัสดิ์

ทุก ๆ คนไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ ชายหรือหญิง ประพฤติดี ตั้งใจมั่นคงดี รู้จักเหตุผลและรู้จักช่วยตนได้ตั้งเมื่อใด, ก็ชื่อว่าเดินเข้าไปหาพระธรรมเมื่อนั้น นี่ก็คือ เดินเข้าไปหาทางที่ถูกหรือเดินไปในทางที่ถูกนั่นเอง

การฟังพระธรรม และการปฏิบัติพระธรรมดังกล่าวมานี้แหละ เป็นกิจอันทุก ๆ คนควรทำกับพระธรรม, แต่ก็ควรน้อมมาปฏิบัติให้พอเหมาะแก่ภาวะของคนดังพระธรรมคุณบทว่า “โอปนยิโกควรน้อมเข้ามา” ดังที่เรียกว่าประยุกต์กับตน แต่ให้รักษาแนวของพระธรรม คือ ให้ดำเนินไปในทางที่ชอบ, การน้อมพระธรรมมาประยุกต์กับตนโดยชอบนั้น เช่น :

สำหรับนักเรียน : สีล คือ ประพฤติดีเพราะเป็นการที่ควรเว้น ประพฤติการที่ควรประพฤติ, สมาธิ คือ ตั้งใจเรียนดี, ปัญญา คือ จำได้ เข้าใจดี มีความรอบรู้

สำหรับผู้ประกอบการงาน : สีล คือ ประพฤติดีเว้นอบายมุขต่าง ๆ เป็นต้น สมาธิคือ ตั้งใจทำงานดี, ปัญญา คือ รอบรู้ฉลาดสามารถในการงาน

สำหรับคนวัยรุ่น : สีล คือ ระมัดระวังตนให้ประพฤติอยู่ในขอบเขตที่ชอบ ไม่ปล่อยตนให้เหลวแหลก, สมาธิ คือ ตั้งใจมั่นคงดี ไม่ให้ตกจมลงไปในห้วงรัก ห่วงชัง ห่วงหลง ที่มีเหตุชักจูงชั่วเข้าอยู่มากมาย, ปัญญา คือ คิดให้รู้ตลอดเหตุผล ตลอดจนปัจจุบัน ตลอดจนภายหน้า คิดให้กว้างให้ชัดยาว ไม่คิดแคบ ๆ สั้น ๆ

คนวัยรุ่นกำลังเจริญด้วยพลัง กำลังทยานกาย ทยานใจ เหมือนน้ำตกแรง, เมื่อไม่สมหวัง ก็มักจะทำอะไรแรง ๆ จึงมักพลาดง่าย, และถ้าพลาดลงไปในห้วงอะไรที่แรง ๆ แล้ว ก็อันตรายมาก, เหมือนอย่างไปเล่นสนุกกับน้ำตก ผลพลาดตกลงไปกับน้ำตกที่โจนลงไปจากหน้าผาสูงชัน ฉะนั้น ถ้าหันมาสนใจพระธรรมบ้างก็จะมีพระธรรมคุ้มครองรักษา เป็นเครื่องป้องกันแก้ไขมิให้เป็นอันตรายดังกล่าว ข้อสำคัญควรป้องกันไว้ก่อนดีกว่าแก้ หรือถ้าจะต้องแก้ ก็แก้เมื่อยังเล็กน้อยง่ายกว่าแก้เมื่อโตใหญ่, เหมือนอย่างดับไฟกองเล็กง่ายกว่าดับไฟกองโต, และไม่ควรเชื่อใจตนเองเกินไป เพราะอาจไม่มีเหตุผล ถ้าใจนั้นถูกบังหรือถูกท่วมทับเสียแล้ว, จึงควรหารือกับท่านผู้ที่สามารถจะให้เหตุผลที่ถูกต้อง ได้ ทั้งเมื่อสนใจในพระธรรมอยู่ พระธรรมอาจให้เหตุผลแก่คนได้กระจ่าง พร้อมกับชี้ทางปฏิบัติได้ถูกต้อง, พระธรรมจึงเป็นกัลยาณมิตร (มิตรดี) ของใจ เทียบอย่างบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร ซึ่งเป็นผู้ชี้เหตุผลให้แก่คนดังกล่าวนั้น

อีกอย่างหนึ่ง พระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเปรียบเหมือนกระจกเงาสำหรับส่องดูตัว หรือภาพยนตร์ที่ฉายเรื่องของคน, โดยปกติ ตัวเราเห็นหน้าของคนอื่นย่อมบ้าง มีนตึงเกรียวกราดบ้าง, เห็นแล้วก็ชอบใจบ้าง ไม่ชอบใจบ้าง แต่ไม่เห็นหน้าของตนเอง, ครั้นเมื่อยืนอยู่หน้ากระจกเงา จึงอาจเห็นหน้าของตนเองว่าเป็นอย่างไร : น่าเกลียด หรือไม่น่าเกลียดอย่างไร, บางทีก็อาจรู้สึกไม่ชอบหน้าของตนเอง, จึงต้องตกแต่งแก้ไขให้งดงามฉฉาน : โดยปกติคนเราก็มองไม่เห็นตนเองฉฉานนั้น, แต่เมื่อได้ศึกษาพระธรรมที่ส่องย้อนเข้ามาหาตนเอง จึงจกมองเห็นตนเองว่าเป็นอย่างไร : ดี ไม่ดี ถูก ผิด ตามเหตุผลที่เป็นจริงอย่างไร, เมื่อมองเห็นตนเอง รู้จักตนเองความเป็นจริงแล้ว จึงสามารถแก้ไขตนให้ได้ ได้ ภาพยนตร์ก็เหมือนกัน เห็นตัวแสดงเป็นคนร้ายคนดีต่าง ๆ, เมื่อนำพระธรรมมาฉายดูตนก็จกเห็นตนเป็นเช่นไร

ฉะนั้น ศึกษาพระธรรม (อันหมายถึงปริยัติ คือเรียนกับปฏิบัติพระธรรม) จึงเป็นการศึกษาดูตนเอง ข้อเตือนใจสั้น ๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้ คือ นึกถึงอะไร ๆ ก็ให้หวนนึกถึงพระธรรมมองอะไร ๆ ภายนอก ก็ให้มองย้อนดูตน กำหนดนึกดูที่ใจ ดูให้ดี จักเห็นทางสว่าง

(ผลอย่างไร ?)

๕. เมื่อศึกษาพระธรรมอย่างนี้แล้ว จะรับผลอย่างไร ? กล่าวอย่างสั้นจะได้รับผลคือความไม่ตกต่ำ, เพราะเมื่อรักษาศรีธรรม พระธรรมก็ย่อมรักษาสมาดังพระพุทธภาษิตว่า “ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี” ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติกรรม” คือ รักษาไว้มิให้ตกต่ำ ดังบทสวดพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “ธมฺโม กุโลกปตนา ตทธาริธรี พระธรรมทรงผู้ทรงธรรมไว้มิให้ตกไปสู่โลกที่ชั่ว” ด้วยประการฉะนี้

ในที่สุดนี้ ขอกล่าวความที่ควรกำหนดโดยย่อแล้วประมวลลงในบทพระธรรมคุณว่า พระธรรม
ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสั่งสอน เปรียบเหมือนกระจกสำหรับส่องดูตน เปรียบเหมือน
ภาพยนตร์ที่ฉายเรื่องของตน เปรียบเหมือนไฟฉายที่ฉายแสดงย้อนมาที่ตน เพื่อให้เห็นคน
เองตามเป็นจริง หรือให้เห็นความจริงทุก ๆ อย่างที่ตนแล้ว พระธรรมก็เป็นดังประทีปส่อง
ทางให้ตนทุก ๆ คนดำเนินไปในทางที่ถูก

สวากขาโต ภควตา ธมฺโม พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว

สมฺมทิฏฐิโก อันผู้ได้บรรลุปิณฺหาเห็นเอง

อกาลิโก ไม่ประกอบด้วยกาล

เอหิปัสสิโก ควรเรียกให้มาดู

โอปนยิโก ควรน้อมเข้ามา

ปจฺจุตฺตเวทิตพฺโพวญฺญหิ อันวิญญู (ผู้รู้) พึงรู้เฉพาะตน

หลักพระพุทธศาสนา

๑. พระสงฆ์

(เวไนย = ดอกบัว ๓ จำพวก)

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระธรรมแล้วใหม่ ๆ ได้ทรงพิจารณาพระธรรมที่ได้ตรัสรู้แล้ว ทรงเห็นว่าเป็นคุณอันลึกซึ้ง ยากที่โลกซึ่งยุ่งยากอยู่นี้จะรู้ได้, เกือบจะทอดพระหุทัยว่าจะไม่ทรงแสดงธรรม จะประทับเสวยสุขอย่างสงบที่สุดอยู่เฉพาะพระองค์เดียว, หากแต่ทรงเปี่ยมด้วยพระกรุณาแก่โลก จึงทรงกลับหวนพิจารณาอีกว่า ถ้าจะเสด็จเที่ยวไปทรงแสดงพระธรรมสั่งสอน พุคง่าย ๆ ว่า เสด็จเที่ยวไปเทศน์โปรด จะมีใครรู้พระธรรมที่ทรงเทศน์โปรดบ้างหรือไม่ ก็ได้ทรงทราบพระญาณว่า คนในโลกนี้มีมากหลายจำพวก : บ้างกิเลสเบา บ้างกิเลสหนา บ้างมีพื้นดี บ้างมีพื้นไม่ดี, บ้างมีอาการดี บ้างมีอาการไม่ดี, บ้างสอนง่าย บ้างสอนยาก, บ้างสามารถจะรู้ บ้างไม่สามารถจะรู้, เปรียบเหมือนดอกบัวขาว (สีเขียวขาว) ดอกบัวหลวง (สีแดง) หรือดอกบัวขาว บรรดาที่เกิดสระพร้งอยู่ในสระบัว : บ้างก็ยังจมอยู่ในน้ำ บ้างก็อยู่เสมอน้ำ บ้างก็ชูขึ้นพ้นน้ำ, ดอกบัวเหล่านี้ จำพวกที่ชูขึ้นพ้นน้ำแล้ว พอดึงแสงพระอาทิตย์ก็จักบานในวันนี้ทีเดียว, จำพวกที่อยู่เสมอน้ำพุ้งนี้ก็จะบาน, จำพวกที่ยังจมอยู่ใต้น้ำ ก็ยังหวังจักโผล่ขึ้นบานในวันถัดต่อไป, สัตว์โลกผู้เป็นเวไนยนิกร คือ หมู่แห่งผู้ที่ควรรับแนะนำ ก็คล้ายกับดอกบัว ๓ จำพวกนั้น คือ จำพวกที่มีคุณสมบัติพิเศษ ก็อาจจะรู้พระธรรมได้โดยฉับพลันทันที จำพวกที่มีคุณสมบัติปานกลาง เมื่อได้รับแนะนำอบรมเพิ่มเติม ก็อาจรู้พระธรรมได้ไม่ช้านัก, จำพวกที่มีคุณสมบัติอ่อน เมื่อได้รับแนะนำอบรมเสมอ ๆ เรื่อย ๆ ไปถึงจะเข้าใจสักหน่อย ก็ยังอาจรู้พระธรรมได้ในที่สุด, ทั้งนี้เว้นแต่สัตว์โลกชนิดที่ไม่ใช่เวไนย คือ ไม่รับแนะนำ : จะเป็นเพราะมีปัญหาที่บเลื่อประมาณทำบาปมาหนักหนา หรือถือทิฐิมานะร้อนอย่างเหลือเกินก็ตาม, สัตว์โลกจำพวกนี้ เปรียบเหมือนดอกบัวอันนอกจากดอกบัว ๓ จำพวกนั้น ซึ่งกลายเป็นอาหารปลา อาหารเต่าในสระหมดโอกาสที่จะบานได้

ครั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงพิจารณาเห็นหมู่สัตว์ว่า มีหลายชนิดหลายจำพวก หมู่สัตว์ที่เป็นเวไนย อันจะโปรดได้ก็มีอยู่, จึงทรงตกลงพระหุทัยว่าจะเสด็จเที่ยวเทศน์โปรดโลกและได้ตั้งพระหุทัยว่า จะทรงดำรงพระชนมายุเที่ยวเทศน์โปรดไปจนกว่าคนทั้งหลายจะได้รู้จักพระธรรม สามารถเป็นธรรมทายาท คือ เป็นทายาทรับพระธรรมจากพระพุทธเจ้าสืบกันต่อไปให้เป็นอมตะสมบัติของโลกตลอด

(พรหม)

พระโบราณจารย์ (พระอาจารย์เก่าแก่) ได้เล่าเรื่องพระพรหมมากราบฐูลอาราธนาพระพุทธเจ้า แทรกเข้ามามีความว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเกือบจะทอดพระหุทัยว่าจะไม่ทรงแสดงพระธรรมนั้น พระพรหมมีนามว่าสัทัมบดี ที่มักเรียกกันว่าท้าวสัทัมบดีพรหมได้ลงมาจากพรหมโลก กราบฐูลอาราธนา ดังคำฉันท์กล่าวไว้

พุทธมา จ โลกวิปัสสิ สหุสสึ

กตณฺหสิ อธิวํ อายาถ

สนฺติสฺส สุตตาปฺพรทฺทฺชาติกา .

เทเสตุ ธมฺมํ ออนุกมฺปิํ ปชํ

องค์โลกาธิปัตย์ห่มบิณฑิพรหม ยอกรประนมทูลขอพรประเสริฐ

หมู่สัตว์เกิดในโลกนี้ ที่มีผิงกิเลสเข้าตาแต่น้อยมีอยู่

ขอจงทรงเอ็นดู แสดงธรรมโปรดสัตว์นี้เทอญ

พระพุทธเจ้าได้ทรงสดับคำอาราธนานี้ ทรงพิจารณาเห็นหมู่สัตว์ว่ามีต่าง ๆ กัน เปรียบได้กับดอกบัวต่าง ๆ ชนิดดังกล่าวแล้ว จึงทรงรับอาราธนาของท้าวสหัมบดีพรหม, ในเมืองไทยเรา นิยมใช้คำฉันท์ถาถาบทนี้ (ที่กล่าวกันว่าเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) เป็นคำอาราธนาธรรม เป็นประเพณีนิยมโดยทั่วไป, เมื่อพระภิกษุได้ฟังคำอาราธนานี้แล้ว จึงเริ่มแสดงพระธรรมเรื่องพระพรหมอาราธนา นี้ เป็นเรื่องประกาศพระกรุณาคุณของพระพุทธเจ้า, เพราะเมตตากรุณาเป็นธรรมประจำใจของท่านผู้เป็นพรหม, คนที่มีเมตตากรุณาเป็นอันมากเช่น พ่อแม่ก็เรียกว่าเป็นพระพรหมของลูก ฉะนั้นจึงอาจถอดถือเอาแต่ใจความจากเรื่องนี้ได้ว่า ท้าวสหัมบดีพรหมก็คือ พระกรุณาอย่างใหญ่หลวงของพระพุทธเจ้า, อาราธนา คือ พระกรุณานี้เองเหมือนมาขอร้องให้ทรงช่วยโลก, ทรงรับอาราธนา ก็คือ ทรงพิจารณาเห็นว่าทรงช่วยโลกจำพวกที่เป็นเวไนยสัตว์ได้, จึงทรงตกลงพระเหตุที่จะทรงแสดงพระธรรมโปรดด้วยพระกรุณา

(นิยามศัพท์)

คำว่า โปรดโลก หมายความว่าช่วยโลกให้พ้นจากความทุกข์เดือดร้อนต่าง ๆ คำว่าโลก หมายความว่า สัตว์โลก คือ หมู่สัตว์, ตามที่นิยมพูดกัน เมื่อพูดว่าสัตว์ก็มักหมายถึงสัตว์ดิรัจฉานต่าง ๆ ไม่หมายถึงคน, แต่ในทางพระธรรมทั้งคนดิรัจฉานรวมเรียกว่าหมู่สัตว์ หรือรวมเรียกว่าสัตว์โลก เรียกสั้น ๆ ว่าโลก, เพราะทั้งหมดต่างก็เกี่ยวข้องกับพัวพันยุ่งเหยิงอยู่กับโลก, หรือถ้าพูดให้ทันสมัย ก็ว่าทั้งหมดต่างก็อยู่ในความดึงดูดของโลกรั้วทางกายทั้งทางใจอย่างเดียวกัน, ฉะนั้นเมื่อได้ฟังเทศน์ว่าหมู่สัตว์ก็ให้เข้าใจว่า หมายถึงทั้งมนุษย์และดิรัจฉาน ซึ่งรวมตัวเราเองอยู่ด้วยผู้หนึ่ง เมื่อได้ฟังเทศน์ว่าพระพุทธเจ้าโปรดสัตว์ ก็ให้เข้าใจว่าโปรดตลอดถึงตัวเราเองด้วยผู้หนึ่ง แต่ใครจะเป็นผู้ที่พระพุทธเจ้าโปรดได้หรือไม่ ได้ ก็สุดแต่ตัวเราจะเป็นเวไนย หรือไม่เป็นเวไนย, ถ้าตัวเราเป็นเวไนย คือ รับแนะนำอบรม ก็เป็นผู้ที่พระพุทธเจ้าโปรดได้ เทียบกับดอกบัวสามเหล่าที่มีหวังจะบานได้เนิ่นไม่เร็วก็ช้าดังกล่าวแล้ว หรือเทียบกับคนไข้ที่รับการรักษาของหมอ, ถ้าตัวเราไม่เป็นเวไนย คือ ไม่รับแนะนำอบรม ก็เป็นผู้ที่พระพุทธเจ้าโปรดไม่ได้เทียบกับดอกบัวที่เป็นอาหารปลา อาหารเต่าในสระเสียแล้ว ไม่มีโอกาสจะบานได้เลย หรือเทียบกับคนไข้ที่ไม่รับการรักษาของหมอ

ครั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงตกลงพระหฤทัยจะทรงแสดงพระธรรมโปรด และได้ตั้งพระหฤทัยจะ
 กรองพระชนม์ชีพอยู่เพื่อสัตว์โลกแล้ว ก็ได้ทรงพิจารณาหาคนพึงเทศน์ซึ่งมีลักษณะเป็นเวไนยดังกล่า
 แล้ว, เมื่อทรงเห็นว่าคนเช่นนั้นมิอยู่ในถิ่นที่ใด ก็เสด็จไปในถิ่นที่นั้น, ทรงเทศน์โปรดไปโดยลำดับ ในตอน
 แรกต้องเสด็จไปเองโดยมาก เพราะคนยังไม่รู้จักพระองค์, บางทีเขารู้จักแต่เพียงว่าพระองค์ คือ เจ้าชาย
 สิทธัตถะเสด็จออกทรงผนวช, ยังไม่รู้จักและยังไม่เกิดศรัทธา (เชื่อ) ว่าพระองค์เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็น
 ผู้ตรัสรู้พระธรรมแล้ว หรือจะเรียกว่าเป็นผู้สำเร็จวิชาแล้วก็ได้ เมื่อเขายังไม่รู้จักยังไม่เชื่อเช่นนั้น จึงต้อง
 เสด็จไปเทศน์ให้เขาฟังจนเขาเห็นจริงในพระธรรม ดังที่เรียกว่าได้ธรรมจักขุ ดวงตาเห็นธรรม เขาจึงเริ่มรู้
 จักว่าพระองค์เป็นพระพุทธเจ้า, บางทีเขาถึงกับพูดออกมาว่า “โอ พระพุทธเจ้าจริง!” ถ้าจะพูดอย่างไทย ๆ
 ก็ว่า “โอ ฐวีเศษจริง,” เมื่อเป็นเช่นนั้น เขาจึงมีศรัทธา (ความเชื่อ) ปสาทะ (ความเลื่อมใส) ในพระองค์,
 นับถือพระองค์เป็นพระศาสดา คือ เป็นยอดครูยอดอาจารย์ของตน, และพากันบอกเล่าลือกันจนข่าวกระ
 ลือออกไปว่าพระองค์เสด็จออกบวชจากสักราชตระกูล เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น
 แล้วแต่ใครเห็นอย่างไร เชื่อเลื่อมใสอย่างไร ก็พูดอย่างนั้น

บาทพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ที่สวดกันอยู่ทุกวันนี้ ก็เป็นคำบอกกล่าวเล่าลือ
 กันนั่นเอง, จึงไม่มีใครเป็นผู้แต่งขึ้นอย่างบทสวดดี ๆ ไป

เมื่อคนพากันรู้จักพระองค์ตามข่าวที่ลือกันกระลือไปเช่นนั้น จะเสด็จไปประทับพักอยู่ในที่
 ใด, เขาก็ทราบกันและพากันมาเฝ้าที่พึงเทศน์ของพระองค์ถึงในที่ประทับพักเหมือนอย่างคนพากันไปฟัง
 เทศน์ในวัดในวันพระ หรือในวันสำคัญในศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา, และก็มีไม่น้อย ที่ไปเฝ้าเพื่อส่ง
 เกดหรือเพื่อไล่สิ่งประหลาดภูมิจึง, แต่พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงแสดงพระธรรมทรงได้ตอบ จนคนเหล่านั้นเห็น
 จริงหรือต้องนั่งอันไป ในตอนหลังมีคนนับถือพระพุทธเจ้ามาก พระองค์จะประทับอยู่ในที่ไหน คนที่ประ
 สงค์พระธรรมก็จะพากันมาเฝ้าเอง ถึงอย่างนั้นพระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงหยุดประทับอยู่ประจำที่เดียว คงเสด็จ
 เทียวเทศน์โปรดเรื่อยไปจนกระทั่งในวันสุดท้าย ของพระชนม์ชีพ

(ดอกบัวจะบาน=เวไนย บานแล้ว=พระสงฆ์)

เรื่องพระพุทธเจ้าเทศน์โปรดโลกตามที่เล่ามาถึงเพียงนี้ ดูเป็นการเล่าแต่เรื่องของพระพุทธ
 เจ้า ยังไม่มีกล่าวถึงพระสงฆ์เลย, แต่ถ้ากำหนดดูให้ดีแล้ว ก็จะเห็นว่า ได้เล่าถึงเรื่องพระสงฆ์ควบคู่มา
 ดังแต่ต้น, คือ บรรดาคนที่อาจรับและน้อมบรม ที่เรียกว่าเวไนย อันเปรียบกับดอกบัว ๓ จ้าวกุที่มีห้วงจะ
 บานได้แก่ พระสงฆ์ออกมาจากคนเหล่านั้นเอง, เพราะพระสงฆ์ก็คือหมู่ของคนที่บานแล้วเพราะได้รับแสง
 สว่างจากพระธรรมของพระพุทธเจ้า, ได้เห็นพระธรรม ได้บรรลุพระธรรมตามพระพุทธเจ้า ตามลำดับ
 ขั้น เหมือนอย่างดอกบัวที่บานแล้วเพราะต้องแสงอาทิตย์ รวมความสั้น ๆ ว่า หมู่คนที่เป็เหมือนดอก
 บัวอันมีห้วงจะบานได้ : เมื่อยังไม่บาน ก็เรียกว่าไนยนิกร, เมื่อบานแล้วก็เรียกว่าพระสงฆ์
 และดอกบัวจะบานได้ก็เพราะต้องแสงอาทิตย์ฉันใด หมู่ของเวไนยจะบานก็เพราะต้อง
 แสงพระธรรมฉันนั้น

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเที่ยวไปเทศน์โปรด ก็เท่ากับทรงฉายแสงพระธรรมไปยังคนฟัง, เมื่อคนฟังเป็นเวไนยซึ่งอาจโปรดได้ ก็จะเป็นเพราะแสงพระธรรม, ถ้าพระพุทธเจ้าไม่เสด็จเที่ยวไปเทศน์โปรด ประชุมชนก็ไม่อาจบานขึ้นได้เอง, เหมือนอย่างถ้าอาทิตย์ไม่อุทัย ดอกบัวชนิดที่ต้องแสงอาทิตย์ ก็ไม่อาจจะบานขึ้นได้เองฉะนั้น

ลองนึกดูถึงดอกไม้บานว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร : อันดอกไม้บานย่อมผกกลีบ ผกเกสร ผกกลีบ ผกความงามความสดชื่นอย่างเต็มที่, สิ่งที่เคยกลีบล้วนเป็นสิ่งที่น่าดูน่าชม คนที่บานแล้วเพราะต้องแสงธรรมของพระพุทธเจ้า ก็พอเทียบกันได้, คือ เป็นผู้ที่ไม่เคยออก แต่ความประพฤติปฏิบัติที่น่าดูน่าชม น่าเลื่อมใส, เป็นต้นว่า ผกกลีบ คือ ปฏิบัติ, ผกเกสร คือ ปฏิบัติตรง, ผกกลีบ คือ ปฏิบัติถูก, ผกความสดชื่น คือ ปฏิบัติชอบเหมาะ

หมู่ของคนที่เหมาะสมอย่างดอกบัวบานเหล่านี้ ล้วนเป็นสาวก คือ ผู้ฟังโดยความคือ เป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้าทั้งนั้น ดังบทสังฆคณฺว ภควโต สาวกสงฺโฆ หมู่แห่งสาวกของพระผู้มีพระภาค พระพุทธเจ้า และบทแสดงข้อปฏิบัติว่า สุปฏิปฺโน ปฏิบัติดีแล้ว, อุสุปฏิปฺโน ปฏิบัติตรงแล้ว, ญายปฏิปฺโน ปฏิบัติถูกแล้ว, สามิจิปฏิปฺโน ปฏิบัติชอบเหมาะแล้ว, นี้และ คือ พระสงฆ์หมู่ของคนผู้บานแล้วเหมือนอย่างดอกบัวบานเพราะได้รับแสงพระธรรมของพระพุทธเจ้า

(เหตุที่เรียกว่าพระสงฆ์)

ในขั้นแรก เมื่อยังไม่มีใครรู้จักพระพุทธเจ้าหรือรู้จักแต่น้อย เว้นพระพุทธเจ้าเสียแล้ว ก็ไม่มีดอกบัวบานในหมู่ชน หรือจะมีก็ยังมีน้อย, แต่ในกาลต่อมาดอกบัวบานในหมู่ชน ได้มีมากขึ้นโดยลำดับ เพราะได้รับแสงพระธรรมของพระพุทธเจ้าที่เสด็จไปเที่ยวเทศน์โปรดอย่างไม่หยุดยั้ง, ฉะนั้นจึงเรียกว่าสงฆ์ที่แปลว่าหมู่ หมายความว่ามารวมกันอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งโดยชน ทั้งโดยจำนวน, อย่างหมู่เด็กเรียน หมู่นักศึกษา ก็หมายความว่านักเรียน นักศึกษามากขึ้นจำนวนรวมกัน ดอกบัวบานในหมู่ชน คือ คนผู้บานแล้วเพราะต้องแสงพระธรรมดังกล่าว เรียกว่าอริยะ หรืออารยะ ที่แปลว่า คนประเสริฐคนเจริญ, เรียกกันในภาษาไทยว่าพระอริยะเรียกรวมกันทั้งหมดว่า พระสงฆ์, เรียกในฐานะเป็นหมู่ของคนประเสริฐว่า พระอริยสงฆ์, เรียกในฐานะเป็นสาวก (คนฟังเทศน์) หรือศิษย์ของพระพุทธเจ้าว่าพระสาวกสงฆ์ หรือพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า

(บริษัท ๔)

อนึ่ง คนที่รับแสดงพระธรรมของพระพุทธเจ้าแม้แต่น้อย ถึงจะยังไม่บาน ก็ย่อมจะเกิดความเชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า และแสดงตนนับถือพระพุทธเจ้าเป็นพระศาสดา ขอดครูยออาจารย์ของตน, บางพวกสละออกบวชเป็นพระภิกษุ หรือพระภิกษุณี ถ้าเป็นเด็กก็บวชเป็นสามเณร หรือสามเณรี, บางพวกแสดงตนเป็นอุบาสกหรืออุบาสิกา ผู้มีใจใกล้ชิดพระ, หรือแสดงตนเป็นพุทธมามกะหรือพุทธมามิกา ผู้นับถือเฉพาะพระพุทธเจ้าเป็นของตน ในฝ่ายฆราวาส, ถ้าเทียบอุบาสก อุบาสิกา กับ ภิกษุ ภิกษุณี ก็พอเทียบพุทธมามกะ พุทธมามิกา กับสามเณร สามเณรี

รวมพุทธบริษัท (บริษัท คือ หมู่ของผู้แสดงตนนับถือพระพุทธเจ้า) เป็น ๔ คือ ภิกษุบริษัท ๑ ภิกษุณีบริษัท ๑ อุบาสกบริษัท ๑ อุบาสิกาบริษัท ๑ (บัดนี้ภิกษุณีบริษัทตลอดถึงสามเณรีไม่มีแล้ว)

ในบริษัท ๔ นี้ ภิกษุบริษัทย่อมเป็นหลักเป็นประธานในการสืบธำรงรักษาพระธรรม, พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งไว้ (ในพระวินัย) ให้พระภิกษุประชุมโดยพร้อมเพรียงกันตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปทำการงานของหมู่ที่เรียกว่า สังฆกรรม, ความประชุมแห่งพระภิกษุดังแต่ ๔ รูปขึ้นไปนี้ เรียกว่าพระภิกษุสงฆ์ หรือพระภิกษุสงฆ์แปลว่าหมู่แห่งพระภิกษุ เรียกสั้น ๆ ว่าพระสงฆ์เหมือนกัน, พระภิกษุสงฆ์นี้พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งไว้ว่าให้ประชุมกันเป็นสงฆ์ จึงมีคำเรียกกันว่าพระสมมติสงฆ์ พระสงฆ์โดยสมมติ คือ โดยพระไว้ว่าให้เป็นสงฆ์ของพระพุทธเจ้า และก็นับว่าเป็นพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าเหมือนกัน

(สรวบหัวเหิมมา คือ โลก)

เราทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ ถ้าจะเทียบกับดอกบัวดวงที่พระพุทธเจ้าได้ทรงเทียบกับหมู่สัตว์ แต่ละคนก็เป็นดอกบัวแต่ละในสระมเหสี คือ โลก, แต่ใครจะเป็นดอกบัวชนิดไหน คือ จะเป็นดอกบัวที่มีหวังโผล่ขึ้นมาเหนือน้ำ หรือจะจมอยู่ใต้น้ำ ต้องเสียแก่ปลาตาก็แล้วแต่ตนเอง, คือ ถ้าตนเองทำตนเองให้เป็นอวไนยแนะนำไม่ได้ : พ่อแม่แนะนำไม่ได้, ครูอาจารย์แนะนำไม่ได้, พระเทศน์ก็ไม่ฟัง, การเล่าเรียนศึกษาก็ไม่ตั้งใจ, การงานก็ไม่เอาธุระ, ไม่รักตัวสงวนตัวปล่อยตัวปล่อยใจ, ก็ต้องเข้ากลุ่มดอกบัวที่จมอยู่ใต้น้ำเป็นอาหารของปลาต่า มีชีวิตต้องเสื่อมเศร้า, ครั้นได้คิดแต่ก็สายเสียแล้ว ก็ยังเป็นทุกข์, เข้าที่อุบจนหาทางออกไม่ได้ ก็ยังเป็นทุกข์, หรือเห็นคนอื่นเขารุ่งเรืองกลับมาดูตน ก็ยังเป็นทุกข์, ส่วนคนที่ทำตนเองให้เป็นอวไนย แนะนำได้ตรึงกันข้ามกับที่กล่าวมาแล้ว : ขยันหมั่นเพียรเล่าเรียนศึกษา เอากรณงาน, รู้จักรักตัวสงวนตัว ไม่ปล่อยตัวไม่ปล่อยใจ, ก็ได้เข้ากลุ่มดอกบัวที่มีหวังจะชูดอกขึ้นมาบนเหนือน้ำ เมื่อประสบความสำเร็จในขั้นหนึ่ง ๆ แม้ว่าสอปลิดได้ขั้นหนึ่ง ๆ ก็เป็นดอกบัวบานในขั้นหนึ่ง ๆ ฉะนั้นจะเข้ากลุ่มดอกบัวชนิดไหน ก็ให้คิดดูให้ดี คิดให้ตั้งแต่เวลาที่ยังไม่เข้าเกินไป

พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าล้วนเป็นผู้ที่ได้คิดแล้ว เพราะได้รับแสงพระธรรมที่พระพุทธเจ้าแสดงสั่งสอน : บางท่านได้คิดเร็ว, บางท่านได้คิดไม่เร็วไม่ช้านัก, บางท่านได้คิดช้าไปหน่อย แต่ก็ยังได้คิดและกลับตัวได้ทันก่อนที่จะเหลือแก่, จึงเป็นดอกบัวที่ชูดอกขึ้นมาบนเหนือน้ำได้ด้วยปัญญา ที่ทำให้ได้คิดเพราะกระทบแสงพระธรรม สมดังพุทธภาษิตว่า “อติโรจิต ปัญญา สมาสมุพพุทสาวโก สาวกของสัมมาสัมพุทธเจ้าย่อมรุ่งเรือง ล่วงพวกปุถุชนคนบอดด้วยปัญญาดังนี้,

เราทุกคนเมื่อได้ฟังเทศน์ที่แสดงพระธรรมของพระพุทธเจ้า ก็ควรตั้งใจฟังให้ดี ให้ได้รับแสงพระธรรมเข้าไปสกดใจให้ได้คิด เพื่อจะได้ไม่พลัดเข้ากลุ่มดอกบัวจม, หากจะพลัดพลัดเข้าไปบ้าง ก็จะได้รีบถอนตนออกและนำตนให้เข้ากลุ่มดอกบัวลอยบาน, เพื่อให้ตัวเราเป็นดอกบัวที่มีหวังจะลอยบาน และเป็นดอกบัวลอยบานดอกหนึ่งอยู่ในสระมเหสี คือ โลกนี้

หลักพระพุทธศาสนา

๔. พระรัตนตรัย

(ไม้ ๓ อันพึ่งกัน)

พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ตามที่ได้แสดงมาแล้วในกัณฑ์ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ โดยลำดับ, แม้มี ๓ แต่ก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยเนื้อความ, คือ พระพุทธเจ้า เป็นผู้ตรัสรู้พระธรรมด้วยพระองค์เองแล้ว ทรงแสดงพระธรรมสั่งสอน, พระธรรมอันพระสงฆ์ได้ฟังได้ปฏิบัติแล้วดำรงรักษาไว้, พระสงฆ์ก็เป็นสาวกหรือศิษย์ของพระพุทธเจ้า ทั้ง ๓ นี้ จึงต่างอิงอาศัยกัน เหมือนอย่างไม้ ๓ อัน ตั้งพึ่งกันอยู่ จะขาดเสียสักอันหนึ่งหาได้ไม่, พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ทั้ง ๓ นี้จึงรวมเรียกว่า พระรัตนตรัย แปลว่า หมวด ๓ แห่งพระรัตนะ เรียกว่าพระไตรรัตนีก็ได้ แปลว่า พระรัตนะ ๓.

(รัตนะ)

ทุกคนคงมีความยินดีปลาบปลื้มใจ เมื่อได้รับของที่ชอบใจ หรือเมื่อได้รับความสำเร็จ เช่น สอบไล่ได้, จะยินดีปลาบปลื้มใจน้อยหรือมาก ก็แล้วแต่จะเป็นที่ที่ชอบใจน้อยหรือมาก, สิ่งที่ทำให้ยินดีปลาบปลื้มใจนี้แหละทำให้เกิดคำว่า รัตนะ ที่แปลว่า สิ่งที่ทำให้ยินดีปลาบปลื้มนั่นเอง, แด้นิยมใช้เรียกของดีของวิเศษต่าง ๆ สัตว์พิเศษต่าง ๆ ตลอดถึงคนดีพิเศษต่าง ๆ ก็เรียกว่า รัตนะ, เพราะเป็นที่ยินดีปลาบปลื้มใจได้เป็นอย่างมาก ฉะนั้นรัตนะจึงเป็นสิ่งที่นิยมชมชอบ เป็นสิ่งที่มีความภาคภูมิใจไม่มีสิ่งอื่นที่มีชื่อรัตนะเสมอ ยกที่จะเห็นได้ เป็นของที่มีใช้คนค่า ๆ จะใช้สอย, ใครได้รัตนะจึงยินดีปลาบปลื้มใจ

ในภาษาไทยเรา มีคำแปลรัตนะที่เหมาะสมมากเหมือนกันว่า แก้ว และมีนพรัตน์ (แก้ว ๔) ดังคำที่ผูกเรียกกระบุงสี่อย่างคล้องกันมานานแล้วว่า เพชรดี (เพชรที่ ๑), มณีแดง (ทับทิม), เขียวใส แสง มรกต, เหลืองใสสด บุษราคัม, แดงแก่กำ โกลเมนเอก, สีมอกเมฆ นิลกาฬ, มุกดาหาร หมอกมัว, แดงสลับ เทพาย, สว่างไสว ไพฑูรย์ ถึงแม้ไม่ใช่เครื่องประดับแต่เป็นส่วนยอดของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง บางทีไทยเราก็มักเรียกว่าแก้ว, เช่น แก้วดา แก้วหู

รัตนะทั้งหลายในโลกนี้มีมาก ตามแต่จะนิยมเรียกกันในจำพวกสิ่งที่มีค่าสูงดังกล่าว ตั้งแต่ชนิดที่ยังมีเป็นสาธุระทั่วไปได้จนถึงชนิดที่เป็นสาธุระ (ไม่ทั่วไป), และที่เป็นของดีของวิเศษอย่างสูงสุดในโลก ก็คือจักรพรรดิรัตนะ รัตนะของพระเจ้าจักรพรรดิ ๗ ประการคือ จักรรัตนะ จักรแก้ว, หัตถิรัตนะ ข้างแก้ว, อัสสรัตนะ ม้าแก้ว, มณีรัตนะ มณีแก้ว, อิตติรัตนะ นางแก้ว, คหปติรัตนะ ขุนคลังแก้ว, ปริณายกรัตนะ นายแก้ว รัตนะ ๗ ประการนี้ เป็นเครื่องทำให้ท่านที่มีอยู่เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ โดยความก็คือเป็นเจ้าโลก และเป็นเครื่องรักษาบำรุงบารมีพระเจ้าจักรพรรดิให้เป็นสุขสมบูรณ์เป็นอย่างที่สุด จึงเป็นยอดรัตนะในทางโลก แม้ในปัจจุบันตลอดถึงในโลกอนาคต ใครจะเป็นเจ้าโลกได้แต่ผู้เดียว ก็ต้องมีองค์อำนาจที่เป็นวัตถุ เป็นพาหนะ เป็นบุคคลที่เป็นอย่างวิเศษยิ่ง จนคนทั้งโลกพากันยินยอม, ถ้ามีก็พอนับว่าเป็นจักรพรรดิรัตนะได้

ปัญญาที่รู้จักคุณค่า)

กล่าวโดยทั่วไป ทัศนะต่าง ๆ ไปทุกอย่างจะมีประโยชน์เป็นที่ยึดถือใจก็เฉพาะแก่ผู้ที่รู้จักคุณค่าเท่านั้น ถ้าไม่รู้จักคุณค่า จะเป็นทัศนะชนิดไหน ก็สิ้นความหมาย เหมือนอย่างอื่นแก่ให้วานร, โยนไข่มุกให้แก่สุกร, ประดับอาภรณ์ให้แก่คน, หรืออย่างไก่ได้พลอย ซึ่งผู้ได้ข่าวสารเมสิดเดียวไม่ได้ บางทีคนเราประดับอาภรณ์ให้แก่สัตว์เลี้ยงที่นำรัก ก็เพื่อให้เราเองนั้นแหละเห็นว่างาม, มิใช่เพื่อให้สัตว์เลี้ยงเห็นตัวเองว่างาม, โดยที่แท้จริงเท่ากับประดับอาภรณ์เข้าที่ตัวเจ้าของเอง ฉะนั้นความสำคัญของทัศนะทั้งปวง จึงอยู่ที่ปัญญาที่รู้จักคุณค่าของทัศนะ, ปัญญาจึงเป็นทัศนะเองด้วย เป็นเหตุให้รู้จักทัศนะอื่น ๆ อีกด้วย จึงมีพุทธภาษิตกล่าวไว้ว่า ปณณ นรานํ รตนํ ปัญญาเป็นรัตนะของนรชน

มนุษย์เราเป็นสัตว์โลกชนิดที่มีปัญญาสูงกว่าสัตว์โลกด้วยชนิดอื่น จึงรู้จักว่าอะไรเป็นทัศนะ, และรู้จักใช้ทัศนะ เช่นรู้จักใช้เป็นอาภรณ์สำหรับประดับกายให้งดงาม, และรู้จักทัศนะที่ยิ่งไปกว่าอาภรณ์ประดับกาย คือ ทัศนะที่อำนวยการประโยชน์และความสุขที่ยิ่งไปกว่า เมื่อรู้จักทัศนะที่มีคุณค่าสูงขึ้นไปกว่า ก็อาจสละทัศนะที่ต่ำกว่าได้, ทั้งนี้ก็สุดแต่ใครจะมีปัญญารู้จักว่าอะไรเป็นทัศนะที่อุดมคือ สูงสุดของตน

(รัตนะดวงที่ ๑)

พระพุทธเจ้าเมื่อยังไม่ตรัสรู้พระธรรม ได้ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ผู้รักความรู้ ใฝ่หาความรู้, แม้จะได้ทรงรับคำทำนายว่า ถ้าอยู่ครองฆราวาส จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ, และทรงบริบูรณ์ด้วยรัตนะของฆราวาส, ก็ทรงมีพระปัญญาเห็นว่า ยังมีทัศนะที่พิเศษกว่า คือพระธรรม ซึ่งเป็นเครื่องช่วยปลดปล่อยทุกข์ของพระองค์เองและของโลก อันจะให้ประสพสุขอย่างยิ่ง, จึงทรงสละทัศนะอื่น ๆ ทั้งหมด ตลอดถึงจักรพรรดิรัตนะที่ทรงได้รับ, ทรงแสวงหาพระธรรมรัตนเจตนทรงได้พบด้วยพระปัญญา, แล้วทรงจำแนกพระธรรมรัตนเจตนโลกด้วยมีพระกรุณาเพื่อให้โลกได้พลอยหลุดพ้นจากทุกข์ประสพสุขอย่างยิ่งยงที่พระองค์ได้ประสพนั้น ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงเป็นรัตนะ คือ แก้วดวงที่หนึ่งของโลก

ชาวโลกซึ่งมีส่วนได้รับพระธรรมรัตนเจตนนั้นนับถือพระองค์ว่าเป็นรัตนะ ทั้งในส่วนพระกาย ทั้งในส่วนพระจิต ในส่วนพระกายนั้น ปรากฏว่ามีคนเป็นอันมากนิยมในพระรูปลักษณะมหาบุรุษของพระองค์จนถึงกล่าวทำนายไว้ดังแสดงแล้วในกัณฑ์ที่ ๑ บางคนหลงใหลจนถึงออกบวช เพื่อจะได้ติดตามไปคอยเฝ้าดูอยู่อย่างใกล้ชิดเสมอ, จนถึงพระพุทธเจ้าต้องตรัสตอบว่า “ประโยชน์อะไรด้วยกายอันเน่านี ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา” แม้เมื่อเสด็จปรินิพพานแล้ว พระบรมสารีริกธาตุ (กระดูก) พระสรีรังคาร (ถ่านธูปแห่งพระสรีระกาย) ก็เป็นพระธาตุเจดีย์ที่เคารพบูชาอย่างสูง, สถานที่ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระองค์เป็นต้นว่า ที่ประสูติที่ตรัสรู้ที่ทรงแสดงเทศนาครั้งแรก ที่เสด็จปรินิพพาน ตลอดถึงบริวารที่เคารพบูชาสอย ก็เป็นบริบทเจดีย์ที่เคารพบูชาอย่างสูงเหมือนกัน, และยังพากันสร้างพระพุทธรูปเป็นอุทิศเทสเจดีย์ (เจดีย์ที่สร้างอุทิศเฉพาะ) เป็นที่เคารพบูชากันอีกมากมาย, ด้วยเหตุนี้พระกายจึงเป็นรัตนะ แต่เหตุที่สำคัญก็คือเพราะพระกายเป็นที่อาศัยของพระจิตอันบริบูรณ์ด้วยพระคุณทั้งปวง, กล่าวโดยย่อ คือพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ พระกรุณาคุณ ดังแสดงแล้วในกัณฑ์ที่ ๑, ด้วยเหตุนี้พระจิตจึง

เป็นรณะ พระพุทธเจ้าทรงมีพระกายและจิตบริบูรณ์ด้วยพระคุณทั้งปวงในส่วนพระองค์เองแล้ว, ทรงแผ่พระคุณเหล่านี้ออกไปแก่โลกพร้อมด้วยพระธรรมที่ทรงสั่งสอน, ยังโลกที่เป็นเวไนยที่นิกรให้อนุติลาบปลื้มในพระธรรมและพากันได้รับสุขประโยชน์, จึงทรงเป็นพระพุทธรณะของโลกดวงที่ ๑

(รัตนะดวงที่ ๒)

แท้ที่จริง พระธรรมควรจะเป็นรัตนะดวงที่ ๑, เพราะพระธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ เป็นกฎธรรมดาที่คงตัวอยู่เสมอ, ใครจะค้นพบหรือไม่ ธรรมก็ยังมีเป็นธรรม คือเป็นกฎธรรมดาอยู่นั่นเอง ดังที่ได้แสดงแล้วในกัณฑ์ที่ ๒, แต่เพราะเหตุที่พระพุทธเจ้าได้ทรงค้นพบพระธรรมก่อนใคร ๆ แล้วทรงนำพระธรรมออกแสดงเปิดเผย, ชาวโลกจึงได้พลอยรู้พระธรรมตามพระพุทธเจ้า, จึงนับพระธรรมเป็นรัตนะดวงที่ ๒ ของโลก

พระธรรมเป็นรัตนะ เพราะมีสาระ (แก่นสาร) ล้วน ๆ ไม่มีสักหน่วยหนึ่งในพระธรรมที่ไร้สาระ พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมดังกล่าวในรูปศาสนา คือคำสั่งสอน, เป็นสูตรปฏิบัติอย่างมีระเบียบ, เป็นประมวลระบบของชีวิตทั้งหมด เป็นประทีปส่องให้เห็นความจริงทุกแง่มุมของตนเอง เป็นคำสั่งสอนที่เพียงพอกับเรื่องของชีวิตของคนทุก ๆ คนอย่างครบถ้วนถูกต้อง, และทุก ๆ บทของตัวพระธรรมเปี่ยมไปด้วยกรุณาของพระพุทธเจ้า, ได้ฟังพระธรรมเมื่อใดก็ได้รับพระกรุณาของพระพุทธเจ้าที่ประทับอยู่ในพระธรรมเมื่อนั้นทุกครั้งทุกคราวไป, เพราะเหตุดังกล่าวนี้ พระธรรมจึงเกี่ยวข้องกับตัวเราเองโดยตรง, เพราะเรื่องของตัวเองนี่แหละ ที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นแสดง เป็นพระธรรมสั่งสอนกลับไปให้แก่มิตรเราทุก ๆ คน, เหมือนอย่างประทานกระเจงกให้สองคู่ตัว เพื่อจะได้เห็นภาพตัวแล้วแก้ไขตกแต่งตัว, หรือเหมือนอย่างประทานประทีป โคมไฟสำหรับส่องให้มองเห็นทาง ดังที่ได้แสดงแล้วในกัณฑ์ที่ ๒, จึงอาจกล่าวได้ว่าพระพุทธเจ้าเหมือนได้ทรงมีพระเนตรมองเห็นตลอดหมด, ใครจะทำ พุค ก็อย่างไร ทรงเห็นตลอด, และทรงสั่งสอนว่า อย่างนี้ไม่ดี อย่างทำนี้ะ อย่างนี้ดีให้ทำเถิด ดังนั้นเป็นต้น, เหตุฉะนั้นใครประพฤติตามพระธรรมที่ทรงสั่งสอน จึงไม่มีที่จะเสียไม่มีจะตกต่ำ, มีแต่จะดีขึ้นเจริญขึ้นโดยส่วนเดียว, พระธรรมล้วนมีสาระ (แก่นสาร) อย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์ทุก ๆ ด้าน ไม่มีเลยที่จะไร้สาระ, จึงเป็นที่อนุติลาบปลื้มใจของคนที่ได้ฟังพระธรรม ได้ปฏิบัติพระธรรม ได้ประสบสาระในพระธรรม จึงเป็นพระธรรมรัตนะของโลกดวงที่ ๒

(รัตนะดวงที่ ๓)

พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า เป็นหมู่ของคนที่มีกบฏแล้วเพราะได้รับแสง พระธรรมของพระพุทธเจ้าเหมือนอย่างดอกบัวที่บานแล้วเพราะต้องแสงอาทิตย์เป็นรัตนะดวงที่ ๓ ของโลก เพราะเป็นหมู่ของคนผู้บริบูรณ์ด้วยคุณสมบัติอันดีงาม, มีศีล คือ ความประพฤติดี, มีทวิ คือ ความเห็นดีชอบถูกต้องตามพระธรรมเฉพาะตนแล้ว, ยังแสดงออก แต่ความประพฤติและความเห็นดีตามพระธรรม เพื่อประโยชน์สุขแก่โลกอีกด้วย, จึงมีบทสรรเสริญว่า สุปญฺโญ ปฏฺิบัติดีแล้ว เป็นต้น ดังแสดงแล้วในกัณฑ์

ที่ ๓. เพราะเหตุดังกล่าวมาพระสงฆ์จึงเป็นธรรมชาติ (นาธรรม) เพราะเป็นผู้สืบทอดพระธรรมของพระพุทธเจ้าเป็น บุญเขต (นาบุญ) เพราะเป็นที่เพาะปลูกบุญ คือ ความคิดต่าง ๆ ของโลก, ดังเช่นพระภิกษุสงฆ์แม้จะเป็นเพียงพระสมมติสงฆ์ดังกล่าวแล้วในกัณฑ์ที่ ๓ ก็ยังเป็นธรรมชาติเป็นบุญเขตของโลก : ใครจะขอศีล ฟังธรรม โดยปรกติ ก็ขอ ก็ฟังในสำนักพระภิกษุสงฆ์เพราะเป็นผู้มีศีลที่จะให้ มีธรรมที่จะจำแนกแจกแสดง ถ้ามานอบาปทุกสิ่ง มาอาชานาให้แสดงธรรม (ไม่ใช่ธรรม), พระภิกษุสงฆ์จักไม่ให้อภัยไม่แสดงแน่นอน เพราะไม่ใช่เขตของพระภิกษุสงฆ์, เขตพระภิกษุสงฆ์มีแต่พระธรรมมีแต่บุญ คือ คุณงามความดีเท่านั้น ส่วนพระอริยสงฆ์ซึ่งเป็นหมู่ของคน ดอกบัวบานแล้วไม่จำเป็นต้องกล่าวถึง, เป็นธรรมชาติ เป็นบุญเขตโดยแท้ คนที่ไม่ต้องการพระธรรมไม่ต้องการบุญ จึงไม่เข้าหาพระสงฆ์, แต่ไปเข้าหาคนที่ต้องการ, ส่วนคนที่ต้องการพระธรรม ต้องการบุญ ย่อมเข้าหาพระสงฆ์ เมื่อเข้าหาแล้วขอศีล ก็ได้ศีล, ขอฟังพระธรรม, ก็ได้พระธรรม, หรือไม่ขอก็ได้ปฏิสันถาร คือนับด้วยศีลด้วยธรรม ได้ความนิยมในคุณงามความดี พระสงฆ์จึงเป็นเครื่องทำให้ยินดีปลื้มใจของผู้ที่จำนงพระธรรม จำนงบุญทั่วไป, จึงเป็นพระสังฆรัตนะของโลก ดวงที่ครบ ๓

(เป็นรัตนะสูงสุดอย่างไร)

พระพุทธรัตนะ พระธรรมรัตนะ พระสังฆรัตนะทั้ง ๓ นี้ เป็นที่นิยมนับถือบูชาว่าเป็นอุดมรัตนะ (รัตนะสูงสุด) ในโลก ข้อที่ทำให้เห็นได้ว่าสูงสุด ก็เช่นเป็นที่นิยมนับถืออย่างสูงสุด ที่นิยมนับถือ นั้นย่อมมีกันอยู่คนละหลายอย่าง แต่ก็ยกพระรัตนตรัยเป็นที่นับถืออย่างสูงสุด เพราะนิยมนับถือมาก จึงเห็นว่ามีค่ามากหรือหาว่ามีได้, จึงไม่ยอม กำหนดราคาอย่างซื้อขายอย่างรัตนะอื่น ๆ ไม่ยอมพูดว่าซื้อขายกันด้วย, จึงหารัตนะอื่นที่พึงนับถือเสมอเหมือนมิได้, รัตนะอื่นเป็นของเฉพาะบุคคลเป็นพื้น ไม่เป็นประโยชน์แก่โลกทั่วไป, ไม่มีใครครอบครองเป็นเจ้าของอยู่ตลอดเวลาเป็นพัน ๆ ปี, ส่วนพระรัตนตรัยเป็นประโยชน์แก่โลกทั่วไป และดำรงอยู่ยั่งยืนเป็นพัน ๆ ปี ผู้ที่นับถือย่อมนำรัตนะอื่น ๆ มาเป็นเครื่องบูชาพระรัตนตรัย แม้เช่นนี้ผู้ที่ไม่เห็นคุณค่า ก็ยากที่จะได้พบเห็น ส่วนผู้ที่เห็นคุณค่าว่าไม่ต่ำด้อยเท่านั้น จึงได้พบเห็นว่าเป็นอุดมรัตนะโดยแท้

ฉะนั้น จึงมาถึงรัตนะที่สำคัญที่สุด คือ ปัญญารัตนะ ดวงแก้ว คือปัญญาของเราเองทุก ๆ คน ที่เราเองทุก ๆ คนก็มีอยู่ และกำลังฝึกฝนอบรมดวงแก้วของเราอยู่ด้วยการศึกษาต่าง ๆ ปัญญาของเราเมื่อเป็นเครื่องขับข้อกล่าวอะไรเป็นรัตนะ คือ เป็นสิ่งที่ควรยินดีปลื้มใจ ควรนิยมชมชื่น ควรเห็นเห็นงาม, อะไรไม่ใช่ ถ้าขาดปัญญาเสียแล้ว ก็จะเป็นเหมือนไม้ที่เลือกเอาข้าวเปลือกไม่เอาพลอย ยิ่งในโลกปัจจุบันนี้ มีสิ่งต่าง ๆ หลังไหลไปมาถึงกันอยู่เป็นอันมาก, เป็นของจริงก็มี ของเทียมก็มี มีประโยชน์ก็มี มีโทษก็มี, มิใช่แต่บนพื้นดิน แม้บนท้องฟ้าก็ยังมีของเทียม, จึงจำต้องศึกษาอบรมปัญญาให้เพียงพอ เพื่อมิให้เห็นดีเห็นงามนิยมชมชื่นในวัตถุหรือในบุคคลที่ชั่วทราม เหมือนอย่างเห็นกงจักรเป็นดอกบัว, แต่ให้มองเห็นคุณค่าในรัตนะของตน, ให้รู้จักรักษาไว้ และรู้จักถือเอาประโยชน์จากรัตนะของ

ตน, โดยเฉพาะ คือ ให้มีความยินดีปลื้มใจในพระพุทธเจ้า พระธรรมพระสงฆ์ นับถือเป็น
รัตนะ คือ แก้ว ๓ ดวงของชีวิต

อรหํ สมมาสมพุทฺธ	พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า
อุตุตมํ ธมฺมชฺฌก	ได้ทรงบรรลุพระธรรมอันสูงสุดแล้ว
มหาสงฺฆํ ปโปเชติ	ทรงยังพระสงฆ์หมู่ใหญ่ให้รู้ทั่วแล้ว
อิฏฺเฐจํ รัตนคฺคยํ	นี้เป็นพระรัตนตรัยอย่างนี้

หลักพระพุทธศาสนา

๕. พระพุทธศาสนา

(ลำดับความเกิดแห่งพระรัตนตรัย)

พระรัตนตรัย แก้ว ๓ ดวงของโลก คือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ดังแสดงไว้ในกัณฑ์ที่ ๔ ข้อมมื่นขึ้นบริบูรณ์โลก เมื่อพระพุทธเจ้าได้ประกาศพระพุทธศาสนา คือเทศน์แสดงพระธรรมสั่งสอน, ที่แรกก็มีแต่พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้พระธรรม และมีพระธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ ซึ่งประจักษ์อยู่แก่พระพุทธเจ้าเฉพาะพระองค์เดียวเท่านั้น ยังไม่มีใครอื่นได้ทราบด้วย, ต่อเมื่อพระพุทธเจ้าได้แสดงพระธรรมนั้นสั่งสอน อันเรียกว่า พระพุทธศาสนา จึงมีคนอื่นได้ทราบพระธรรมตามพระพุทธเจ้า และได้รู้จักพระพุทธเจ้าขึ้นด้วยว่าเป็นผู้ตรัสรู้จริง คือเป็นพระพุทธเจ้า, พวกคนที่ได้ทราบพระธรรมตามนี้ คือพระสงฆ์ ซึ่งเป็นหมู่ต่อกับผู้ที่เบิกบานแล้วในโลก ดังแสดงไว้ในกัณฑ์ที่ ๓ จึงเกิดพระสงฆ์ขึ้นครบพระรัตนตรัย, ฉะนั้น จึงควรทราบเรื่องเกิดขึ้นตั้งแต่ต้นของพระพุทธศาสนา และความหมายที่สัมพันธ์กันต่อไป

(ปัจจุวัคคิยะ)

พระพุทธศาสนาได้เกิดขึ้นในโลกที่แรกที่สวนกวาง (มฤคทายวัน) ชื่ออิสปตะเน แขวงเมืองพาราณสี ในบัดนี้เรียกว่า สารนาถ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนา ครั้งแรกแก่ฤาษี ๕ รูป, มีเรื่องสืบมาตั้งแต่ต้นว่าเมื่อพระโพธิสัตว์เจ้าประสูติแล้วได้ ๕ วัน พระเจ้าสุทโธทนะ พระราชบิดาโปรดให้ประชุมพระญาติวงศ์และเสนามาตย์พร้อมกัน เชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คนมาฉันทโภชนาหารประกอบมงคลรับพระลักษณะและชานนพระนามว่า “สิทธัตถะกุมาร” พราหมณ์เหล่านั้นได้ทำนายพระลักษณะตามคำราว่า พระราชกุมาร จักมีคติเป็น ๒ คือ ถ้าเสด็จอยู่ครองนครราชส จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระราชาเอกในโลก ถ้าเสด็จออกทรงผนวชจักได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระศาสดาเอกในโลกดังแสดงไว้ในกัณฑ์ที่ ๑, เว้นอยู่แต่พราหมณ์หมู่คนหนึ่งซึ่งเป็นเด็กกวางทั้งหมด ได้ทำนายพระลักษณะแต่เพียงคติเดียวว่า จักเสด็จออกทรงผนวชตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พราหมณ์หมู่คนนั้นชื่อว่า โกณฑัญญะ เมื่อได้ทำนายอย่างกล้าด้วยความมั่นใจเป็นอย่างนั้นแล้ว ก็ได้คอยสดับรับฟังข่าวพระราชกุมารตลอดมา, ครั้นได้ทราบว่า พระราชกุมารเสด็จออกทรงผนวชแล้ว ก็ตั้งใจในการทำนอยอย่างแม่นยำของตนเพิ่มความเชื่อมั่นขึ้นว่าจักได้ตรัสแน่, จึงได้ออกบวชตามพร้อมกับลูกพราหมณ์พวก ๑๐๘ นั้นอีก ๔ คนซึ่งได้อินเล้ามาจากบิดา รวมเป็น ๕ คนด้วยกัน เรียกรวมกันว่า ปัจจุวัคคิยะ แปลว่า มีพวก ๕, ได้คอยติดตามพระโพธิสัตว์ในระหว่างที่พระองค์ทรงทำทุกกรกิริยาทรมานพระกายให้ลำบากต่าง ๆ ได้คอยเฝ้าปฏิบัติอยู่ทุกเวลาด้วยหวังจะได้พลอยมีส่วนแห่งพระธรรมที่ได้ทรงบรรลุ, ครั้นพระโพธิสัตว์ทรงเลิกทุกกรกิริยา เพราะทรงเห็นว่าไม่มีประโยชน์, ก็พากันเลิกปฏิบัติ พระองค์เพราะเห็นว่าทรงทอดอทอดเสีย

แล้ว และได้พากันหลักไปพำนักอยู่ที่สารนาถดังกล่าวแล้ว ทั้งพระโพธิสัตว์ให้ประทับอยู่แต่พระองค์เดียว, แต่ก็เป็นการเหมาะสมกับเวลาที่พระองค์จะทรงบำเพ็ญเพียรทางจิตใจในทางใหม่ ซึ่งต้องการความสงบ สงัด ส่วนที่ได้มาคอยเฝ้าปฏิบัติเมื่อทรงทำทุกกรกิจยานั้น ก็ได้เป็นพยานรู้เห็นด้วยว่าได้ทรงทำแล้วอย่าง ยิงยวดอย่างที่สุดอย่างไร ทำจนถึงอย่างนั้นแล้วยังไม่ได้ผลอะไร ก็เป็นหลักฐานอันเพียงพอแล้วที่จะทรง ขี้ออกว่าการทรมานตัวอย่างนั้นไม่มีผลที่จะให้เกิดปัญญาตรัสรู้พระธรรมได้เลยทีเดียว เช่นเดียวกับความ ดิสุขจากรูป เสียง เป็นต้น ที่น่าพอใจต่าง ๆ ซึ่งก็เป็นอันตรายแก่ปัญญาเหมือนกัน

(ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธศาสนา)

ครั้นพระโพธิสัตว์ได้ตรัสรู้พระธรรม เป็นผู้แล้วบริบูรณ์ ที่เรียกว่าพระพุทธเจ้า และได้ มีพระกฐนาจะแสดงพระธรรมโปรดโลกแล้ว ก็ได้ทรงพิจารณาหาผู้ที่จะได้ไปเทศน์โปรดเป็นครั้งแรก ได้ทรงนึกถึงคาบสัททั้ง ๒ คือ อาฬารดาบส กาลามโคตร และอุททกดาบส สามบุตร ที่พระองค์ได้เสด็จ ไปศึกษาลัทธิปฏิบัติเมื่อเสด็จออกทรงผนวชใหม่ ๆ แต่ทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางตรัสรู้จึงเสด็จหลีกออกไป ก็ได้ทรงทราบว่คาบสัททั้ง ๒ นั้นเสีย (ตาย) เสียแล้ว, จึงได้ทรงพิจารณาหาผู้อื่นที่จะเป็นเวไนยที่แรก ของพระองค์ต่อไป ก็ได้ทรงนึกถึงญาติทั้ง ๕ ซึ่งได้ปฏิบัติพระองค์เมื่อทรงทำทุกกรกิจยานั้น ทรงเห็นว่าเป็น เวไนยที่พระองค์ควรจะโปรดก่อนได้ จึงเสด็จจากตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แขวงเมืองมคธ ที่บัดนี้ เรียกว่า พุทธคยา อันเป็นตำบลที่ตรัสรู้ ไปสู่ตำบลสารนาถที่ญาติทั้ง ๕ นั้นพำนักอยู่, ในระหว่างทางได้ทรง พบกับอชาชีวก (นักบวชจำพวกหนึ่ง) ชื่อ อุปกะ, อุปกะอชาชีวกได้เห็นพระองค์มีพระฉวีวรรณผ่อง ใส จึงถามว่าใครเป็นครูของพระองค์ พระองค์ขอบใจธรรมของใคร, พระองค์ครีตตอบว่าไม่มีใครเป็น ครูของพระองค์ พระองค์เป็นสยัมภูผู้เป็นเอง, คำถามคล้ายกับว่านับถือพระเป็นเจ้าองค์ไหน พระพุทธคำรัส ต่อกล้ายกับว่าทรงเป็นพระเป็นเจ้าเอง, อชาชีวกนั้นสันนิษฐานเดินหลักไป พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปถึงที่พำนัก ของญาติทั้ง ๕ ในเวลาเย็นวันโกนของวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะครีตแก่ญาติทั้ง ๕ ยังไม่ยอมเชื่อ พระองค์ ต้องครีตเดือนให้ระลึกว่าจำได้อยู่หรือว่า วาจาเช่นนี้พระองค์ได้เคยตรัสในคราวก่อนแต่นี้ ญาติทั้ง ๕ จึงนึกขึ้นได้ ยินยอมจะฟังพระธรรม พระพุทธเจ้าครั้นทรงทำให้ญาติทั้ง ๕ ยินยอม ทรงเห็นว่าพากันน้อมใจจะรับพระธรรม มีความตั้งใจจะฟังพระธรรมดีแล้ว จึงทรงแสดงปฐมเทศนา (เทศน์ครั้งแรก) ในวันเพ็ญ เดือนอาสาฬหะนั้น อันตรงกับวันเพ็ญกลางเดือน ๘ หน้าวันเข้าจำพรรษา, พระพุทธศาสนาจึงได้เกิดขึ้นใน โลกจำเดิมแต่นั้นมา ทางราชการคณะสงฆ์ได้ประกาศกำหนดวันเพ็ญกลางเดือน ๘ หน้าวันเข้าจำพรรษา เป็นวันบูชาเพิ่มขึ้นอีกวันหนึ่งเรียกว่า วันอาสาฬหบูชา เริ่มตั้งแต่ศกที่แล้ว (พ.ศ. ๒๕๐๑) เพื่อเป็นอนุสรณ์ ถึงวันเริ่มเกิดขึ้นแห่งพระพุทธศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงเริ่มเทศน์แสดงพระธรรมเป็นครั้งแรก เป็นอันได้ทรงเริ่มเทศน์แสดงพระธรรมเป็นครั้งแรก เป็นอันได้ทรงเริ่มประกาศพระพุทธศาสนา ได้เริ่ม มีพระสงฆ์ขึ้น จึงเป็นอันได้เริ่มมีพระรัตนคเณบริบททั้ง ๓ ดังแต่นั้นมานั้นมา นับปีได้ว่า เมื่อก่อนพุทธศก ๔๕ ปี หลังจากตรัสรู้แล้วได้ ๒ เดือน

(พระพุทธศาสนา)

พระพุทธศาสนา แปลว่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแปลว่าการสั่งสอนของพระองค์ก็ได้ โดยความ ก็ได้แก่พระธรรมเทศนา คือเทศน์แสดงพระธรรมของพระพุทธเจ้า, เพราะพระพุทธเจ้าแสดงพระธรรมนั่นเอง เป็นพระศาสนาคือเป็นคำสั่งสอน แนะนำฝึกอบรมเวไนยนิกร พระธรรมเทศนาทั้งหมด เพื่อให้มีความเข้าใจชัดเจนขึ้น จักแสดงเน้นในความหมายของคำว่าพระศาสนา ซึ่งเป็นความหมายเฉพาะของพระพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้ :-

(ลักษณะเฉพาะของพระพุทธศาสนา)

พระธรรมที่พระพุทธเจ้าเทศน์โปรดโลก ดังแสดงในกัณฑ์ที่ ๒ นั้น พระพุทธเจ้า ได้เทศน์เป็นพระศาสนา คือเป็นการสั่งสอนหรือเป็นคำสั่งสอนแนะนำฝึกอบรมแก่ทุก ๆ คน โดยตรง, คือโดยตรงจากพระพุทธเจ้าถึงตัวของทุก ๆ คนโดยตรง เหมือนอย่างมาประทับรับสั่งอยู่เฉพาะหน้าเฉพาะตัวด้วยเรื่องของผู้รับพระธรรมนั่นเอง

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเป็นพระศาสนาที่ตรงจากพระพุทธเจ้าถึงผู้ฟัง โดยตรงที่สุดดังกล่าว พระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงจึงมิใช่เป็นคำหรือเป็นการต้องผ่านจากท้าวหรือมนุษย์ซึ่งเป็นบุคคลที่สาม, จึงไม่มีข้อผูกพันกันท้าวหรือมนุษย์อื่นอะไรทั้งสิ้น ไม่มีข้อผูกพันแม้กับพระองค์เองที่จะบังคับให้ต้องเชื่อต้องนับถือพระองค์, จึงไม่ต้องอ่อนน้อม สรรเสริญให้ใครโปรดปราน นอกจากจะอ่อนน้อมตนเองให้โปรดตนเองด้วยวิธีให้ละชั่ว ให้ทำดีด้วยตนเอง

อนึ่ง พระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง มิใช่เป็นคำพูดหรือเป็นการพูดสักว่าใช้โวหาร และเหตุผลแวดล้อมให้คนที่ให้คนคิดเห็นเชื่อถือ อย่างนักพูดที่เก่งในวิหิตพูด ใช้เหตุผลให้คนหลงใหล มิใช่เป็นคำพูดหรือเป็นการพูดเก่งหรือเดาความจริงอย่างนักคิดที่มีความรักจะรู้อะไรต่าง ๆ มิใช่เป็นคำพูดหรือการพูดเล่นหัวขำขมหรือพูดพล่อย ๆ ไร้สาระประโยชน์

ฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงมีลักษณะเป็นคำสั่งสอน หรือการสั่งสอนซึ่งแสดงความจริงในตัว ของทุก ๆ คนโดยตรง จากพระพุทธเจ้าโดยตรง ถึงตัวผู้ฟังโดยตรง ประกอบด้วยสาระประโยชน์อย่างบริบูรณ์ บริสุทธิ์ครบถ้วน, และพระพุทธเจ้ามิได้ทรงฟังธรรมมาจากใคร มิได้ทรงรับคำสั่งสอนพระธรรมมาจากใคร จะเป็นท้าวหรือมนุษย์ก็ตาม, ทรงเป็นผู้ตรัสรู้พระธรรมเอง ถ้าจะว่าต้นเดิมของพระธรรมหรือของพระศาสนาเป็นท้าวก็ทรงเป็นท้าวตนเอง ตามคำที่ตรัสตอบแก่อุปกะอาชวก, พระองค์จึงเป็นผู้สมกับคำทำนายพระลักษณะว่า จักเป็นพระศาสดาเอกในโลกเพราะทรงเป็นพระศาสดาผู้สั่งสอนที่เป็นเอก คือเป็นหนึ่งจริง ๆ ก็เป็นที่ ๑ ไม่เป็นที่ ๒ ของท้าวหรือมนุษย์ ๆ ใด เพราะมิได้ทรงรับสั่งสอนมาจากใครดังกล่าว, โดยตรงกันข้ามทรงเป็นพระศาสดาของท้าวและมนุษย์ทั้งหลาย จึงทรงเป็นมนุษย์คนแรกผู้หลุดพ้นจากความผูกพันในโลกทั้งสิ้น ไม่มีใครในโลกทั้งสิ้นที่จะต้องทรงบูชาเช่นสรวงอ่อนน้อม ตามความดองการยึดถือผูกพัน แต่ทรงเป็นผู้ที่โลกทั้งสิ้นบูชา, และทรงแสดงพระธรรมเป็นพระศาสนาสั่งสอนเพื่อให้ทุก ๆ คนเป็นไทย พ้นจากความเป็นทาส ในการปฏิบัติชอบแก่ตนด้วยตนเอง มิใช่ต้องถูก

ผูกพันให้ต้องปฏิบัติเพื่อใครอื่น การปฏิบัติชอบเพื่อคนดังกล่าว มิได้หมายความว่าให้เห็นแก่ตัวซึ่งเป็นการกับแคบ แต่หมายความว่าปฏิบัติเพื่อตนไม่เป็นคนทำชั่ว ทำผิด แต่ให้เป็นคนทำถูกทำชอบตามควรแก่ภาวะของคน ฉะนั้น จึงกล่าวได้อย่างไม่ต้องกลัวผิดว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของมนุษย์ที่สั่งสอนมนุษย์หรือตลอดถึงเทวดาด้วยความจริง อันเรียกว่าศีลธรรม ธรรมคือความจริง ตามเหตุผลตั้งแต่ขั้นธรรมคาสามัญนี้แหละขึ้นไป ที่ปัญญามนุษย์ธรรมคาสามัญอย่างเรา ๆ นี่แหละพึงรู้เห็นได้ด้วยตนเอง และอาจนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ตนได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องพึ่งใครอื่นมาเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทนี้ให้ และพระพุทธเจ้ามิได้ทรงสั่งสอนให้หย่อนหรือยิ่งไปกว่าความจริงที่คนอย่างเรา ๆ ควรจะรู้ควรจะเข้าใจหรือเกินกว่าที่จะทำได้ในข้อไหน ๆ เลย ฉะนั้น จึงมีคำกลอนถึงการหรือลักษณะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมไว้ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเพื่อให้รู้ยิ่งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น ทรงแสดงพระธรรมมีเหตุผลที่ผู้ฟังอาจตรงตามให้เห็นจริงได้ ทรงแสดงพระธรรมมีปาทิหารีย์ คือผู้ฟังอาจปฏิบัติให้ได้รับผลจริงได้ตามสมควรแก่ความปฏิบัติ เพราะเหตุดังเช่นที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ทุก ๆ คนจึงสวดบทพระธรรมคุณได้อย่างสนิทใจว่า สวากุขาโต ภวตา ธมฺโม พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้ากล่าวดีแล้ว, เพราะพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงกล่าวเองบอกเอง มิได้ทรงฟังคำสั่งสอนมาจากใครให้บอกต่อและทรงกล่าวเป็นพระศาสนาคำสั่งสอน หรือการสั่งสอนแสดงความจริงที่มีสาระประโยชน์อย่างบริบูรณ์บริสุทธ์ครบถ้วน เป็นข้อน่ารู้ มีเหตุผล และปฏิบัติได้จริง

ถ้าจะแย้งว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเป็นพระศาสนา สั่งสอนแก่คนในครั้งพุทธกาลโน้น เป็นต้นว่าทรงแสดงแก่ฤาษี ๕ รูปนั้น มิได้ทรงแสดงเป็นพระศาสนา สั่งสอนแก่พวกเรabcdนี้, พระพุทธศาสนาจึงเหมาะแก่คนในครั้งโน้นไม่เหมาะแก่คนในบัดนี้ ก็พึงตอบชี้แจงว่า ถ้าได้กำหนดความเรื่องพระธรรมดังที่ได้แสดงในกัณฑ์ที่ ๒ และในกัณฑ์นี้มาโดยลำดับแล้ว ก็จะเห็นว่า พระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสั่งสอนเป็นกฏธรรมคา หรือเป็นความจริงที่อยู่ตัวที่คงตัวเมื่อครั้งทรงแสดง เป็นจริงฉฉฉฉในกาลต่อมาจนถึงบัดนี้และในกาลต่อไป ก็เป็นจริงฉฉฉฉนั้น ไม่มีกลับกลายเปลี่ยนแปลง ถ้ากลับกลายเปลี่ยนแปลงไปได้ ก็ไม่ใช่พระธรรมที่อยู่ตัวคงตัว และพระธรรมดังกล่าวก็เป็นความจริงที่เป็นกฏธรรมคาของโลก กล่าวคือของทุก ๆ คน ทุก ๆ สิ่งในโลกทั้งหมดในเวลาทุกกาล ทุกสมัย, บรรดาผู้ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมสั่งสอนเอง มีฤาษีทั้ง ๕ เป็นต้น ก็เป็นไปตามพระธรรมหรือกฏธรรมคานั่นใด บรรดาคนอื่น ๆ ในเวลาก่อนหน้านั้นก็ดี ในเวลานั้นก็ดี ในเวลาต่อมาจนถึงบัดนี้ ตลอดถึงเวลาต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด รวมทั้งเราทั้งหลายในบัดนี้ด้วย ก็เป็นไปตามพระธรรมหรือกฏธรรมคานั่นเสมอกันหมด ฉะนั้นพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ใครเมื่อไรก็ตาม ก็เหมือนทรงแสดงแก่คนอื่นด้วยทั้งหมด, โดยเฉพาะเหมือนทรงแสดงแก่เราทั้งหลายด้วยเหมือนกัน และคนในครั้งพุทธกาลซึ่งได้เฝ้าฟังพระธรรมจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้าเอง ได้เข้าใจได้ปฏิบัติจนบรรลุถึงผลได้ด้วยคนฉฉฉฉ คนในต่อมาจนถึงบัดนี้และในต่อไป แม้ไม่มีโอกาสอย่างนั้น แต่ได้ตั้งใจฟังพระธรรม ตั้งใจเรียนพระธรรม ตั้งใจปฏิบัติพระธรรม ก็อาจรู้ เข้าใจ อาจปฏิบัติจนบรรลุถึงผลได้เช่นเดียวกันฉฉฉฉนั้น, ข้อสำคัญให้เป็นเวไนย

คือรับแนะนำ คือรับพระสาสนาคำสั่งสอนหรือการสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธศาสนาจึงเหมาะ
แก่คนทุกคนทุกกาลสมัย ฉะนั้น ทุก ๆ คนจึงสวดบทพระธรรมคุณต่อไปได้อย่างสนิทใจว่า

สนทฺธิฏฺฐิโก อันผู้ได้บรรลุพึงเห็นเอง เช่น อย่างเรียนเอง ก็รู้เอง, บริโภคเอง ก็รู้สเอง
อกาลิโก ไม่ประกอบด้วยกาล เพราะอยู่ตัวคงตัวดังกล่าวแล้ว จึงใช้ได้ทุกกาลสมัย
เอหิปสฺสโก ควรเรียกให้มาดู คือมาดูหรือมาพิสูจน์ได้คนด้วยตนและบอกคนอื่นให้มา
ปฏิบัติดูได้ด้วย

โอปนยิโก ควรน้อมเข้ามา คือควรปฏิบัติได้ เพราะทุก ๆ คนสามารถปฏิบัติให้ได้ผลจริง

ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ อันวิญญู (ผู้รู้) พึงรู้เฉพาะตน เช่นอย่างคนไหนเรียนคน
นั้นก็รู้ คนไหนปฏิบัติ คนนั้นก็ได้ประสบผล มิใช่ว่าคนหนึ่งเรียนคนหนึ่งรู้ คนหนึ่งปฏิบัติ คนหนึ่งประสบ
ผล หรือคนหนึ่งบริโภคคนหนึ่งอ้อม

พระธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสแล้ว อันผู้ได้บรรลุพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้
มาดู ควรน้อมเข้ามา อันผู้รู้พึงรู้เฉพาะตนนั้นแล คือพระพุทธศาสนาโดยลักษณะทั่วไป, แต่พระพุทธเจ้า
ก็ได้ตรัสจำแนกแจกแจงไว้ให้เหมาะแก่อุปนิสัยของแต่ละคนไว้มาก ซึ่งเมื่อสรุปเข้าอย่างย่อที่สุด
แล้ว คือตรัสสอนให้ละชั่วให้ทำดี ให้ทำจิตใจให้ผ่องใส เพื่อให้เป็นผู้พ้นความทุกข์ประสบ
ความสุขตามภูมิชั้น

บัดนี้ พระพุทธศาสนาซึ่งได้ดังก้องออกมาจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้าด้วยพระสุรเสียงอัน
ไพเราะ เมื่อเกิน ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว ก็ยังคงก้องอยู่ด้วยเสียงของบรรดาผู้ที่ได้ฟังได้ยินแล้วบอกประกาศกัน
ต่อ ๆ มา

ใครฟังได้ยินเสียง ได้ทราบซึ่งในพระธรรมแม้แต่น้อยก็จะมีความสุขเหมือนอย่างได้เฝ้า
พระพุทธเจ้าเมื่อน้อยหนึ่ง ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า “โยธมมํ ปสฺสตี โส มํ ปสฺสตี ผู้ใดเห็น
ธรรม ผู้นั้นเห็นเรา”

หลักพระพุทธศาสนา

๖. พุทธศาสนิก

(พุทธศาสนิกชน)

เมื่อแสดงเรื่องพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ควรแสดงเรื่องพุทธศาสนิกต่อกันไป เพราะเป็นเรื่องที่เนื่องถึงกัน อันจะแยกออกจากกันเสียมิได้ เหมือนอย่างกายกับใจ. คำว่าพุทธศาสนิก เป็นคำที่ผูกเรียกกันขึ้น แปลว่าผู้นับถือพระพุทธศาสนาใครก็ตามที่นับถือพระพุทธศาสนาและนับถือด้วยวิธีใดก็ตาม คือเป็นพุทธบริษัทจำนวนไหน หรือเป็นพุทธมามก พุทธมามิกก็ตาม ก็รวมเรียกว่าพุทธศาสนิกหรือ พุทธศาสนิกชนทั้งหมด, แต่ก่อนที่จะแสดงเรื่องของพุทธศาสนิกชนโดยเฉพาะจะกล่าวถึงคนที่นับถือศาสนา โดยทั่ว ๆ ไปก่อน :

(หลักฐานทางอรรถคำดึกดำบรรพ์)

คนในโลก เริ่มนับถือศาสนากันมาตั้งแต่เมื่อไร, เป็นที่รับรองกันแล้วว่า คนเริ่มนับถือศาสนากันมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ ก่อนมีประวัติศาสตร์ ได้มีนักค้นคว้าขุดพบซากศพและสิ่งต่าง ๆ ในสมัยเก่าแก่นั้น ลองสันนิษฐานถึงลัทธิศาสนาที่คนเก่าแก่นับถือกันต่าง ๆ เป็นการพิจารณาวัตถุแล้วลองสันนิษฐาน คราวนี้ลองมาพิจารณาอรรถคำเก่าแก่แล้วลองสันนิษฐานดูบ้าง คำเก่าแก่นั้นขอยกขึ้นมาพิจารณาเพียงคำเดียว คือคำว่าศาสนานี้เอง. คำนี้เป็นคำดึกดำบรรพ์ที่ยังมีชีวิตอยู่ เพราะตามหลักฐานปรากฏว่าได้พูดกันมาตั้งแต่ก่อนพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นนานไกลและยังใช้พูดกันต่อไปอยู่จนถึงบัดนี้.

(บุพพศาสนา)

ในภาษามคธว่า สาสนะ ในภาษาสันสกฤตว่า ศาสนะ ในภาษาไทยนำมาใช้ว่าศาสนา แปลว่า คำสั่งสอน, การสั่งสอน คำแปลนี้ถึงยังไม่หมดความหมายก็ได้ความหมายที่สำคัญ ซึ่งอาจอธิบายให้กว้างครอบคลุมความหมายทั้งหมดได้ ฉะนั้น ลองยกคำแปลนี้ขึ้นพิจารณาว่าคนเราเริ่มสั่งสอนกันมาตั้งแต่เมื่อไร. อาจตอบตามเหตุผลว่าคนเราเริ่มสั่งสอนกันตั้งแต่เริ่มรวมกันอยู่ในโลกตั้งแต่ครอบครัวหนึ่งขึ้นไป คือตั้งแต่เริ่มมีคนตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป หรือตั้งแต่เริ่มมีบิดามารดา มีบุตรธิดาขึ้นในโลก หรือพูดตามสมัยว่าตั้งแต่มีสังคมมนุษย์หน่วยแรกขึ้น, เพราะในเบื้องต้น พ่อแม่ก็ต้องสั่งสอนลูกอย่างว่าแต่ในหมู่มนุษย์ แม้ในหมู่สัตว์ดิรัจฉานก็มีสั่งสอนกันตามวิธีของสัตว์ เช่นแม่นกก็มีการสอนลูก, พระพุทธเจ้าเองก็ได้ทรงยกย่องมารดาบิดาว่าเป็นอาจารย์คนแรก เรียกว่า บุรพจารย์ของบุตรธิดาเป็นอันว่าอาจารย์อื่น ๆ เป็นอาจารย์ในภายหลัง, ฉะนั้น คำสั่งสอนของพ่อแม่ผู้เป็นบุรพจารย์จึงเป็นบุพพศาสนา (ศาสนาแรก) ของลูก.

(อาจารย์ศาสนา)

แต่คำสั่งสอนของพ่อแม่ที่ให้แก่ลูกโดยมาก เพียงพอแก่ลูกในวัยเล็ก เมื่อโตขึ้นแล้ว จึงต้องส่งเข้าโรงเรียนมอบภาระให้แก่ครูอาจารย์สั่งสอนศิลปวิชาสืบต่อไป, ครูอาจารย์ที่ดีย่อมเป็นทั้งผู้ประสาธน์ศิลปวิทยาดี เป็นทั้งผู้ปกครองศิษย์ดีคำสั่งสอนหรือการสั่งสอนของครูอาจารย์เพื่อผลดังกล่าวนี้ แม้มีการลงโทษเพื่อให้ศิษย์เป็นคนดี ท่านก็เรียกว่าเป็นศาสนาอย่างหนึ่งของอาจารย์, ดังในชาดกเรื่องหนึ่งในคัมภีร์นิบาตเล่าไว้มีความว่า

ในอดีตกาลล่วงมานาน พระเจ้ากรุงพาราณสีได้ทรงส่งพรหมทัตตกุมาร พระราชโอรสไปเรียนศิลปวิทยาในเมืองดักกศิลา. เพราะตามนิยมของโบราณ พระราชาทั้งหลายย่อมทรงปรารถนาให้พระราชโอรสได้รับอบรมให้ละมানেให้อวดทนให้เปรี๊ยะปราชญ์สามารถในศิลปวิทยา ให้อบรมรู้ในโลกจาริตทั้งปวง, แม้จะมีอาจารย์อยู่ในประเทศ ก็โปรดส่งพระราชโอรสไปศึกษาในสถานที่ไกล. พรหมทัตตกุมารได้เดินทางไปศึกษาอยู่กับอาจารย์ที่สาปามโกษที่ท่านหนึ่งในเมืองดักกศิลานั้น, วันหนึ่งได้ไปอาบน้ำกับอาจารย์ เห็นหญิงชราคนหนึ่งกำลังนั่งร่อนงา เห็นงาเป็นมันย่องก็อยากเสวย จึงหยิบมาเสวยกำมือหนึ่ง หญิงชราก็มีได้ว่กระไร เพราะคิดว่าคงหิว, วันรุ่งขึ้นพรหมทัตตกุมารได้ทำอย่างนั้นอีก, หญิงชราก็คงไม่ว่าอะไร, ในวันที่ ๓ พรหมทัตตกุมารได้ทำอย่างนั้นอีก, หญิงชราจึงร้องขึ้นว่า อาจารย์ที่สาปามโกษปล่อยให้อหุลูกศิษย์ขี้แยของ ๆ คน, อาจารย์ได้ยินจึงหยุดสอบถามได้ทราบเรื่องตลอดแล้วก็รับจะใช้มูลค่าให้, หญิงชราบอกว่าไม่ประสงค์มูลค่า แต่ขอให้อาจารย์ให้กุมารนี้ศึกษาว่าจะไม่ทำอย่างนั้นอีก, อาจารย์พูดว่าถ้าอย่างนั้นจงคอยดูสั่งให้ศิษย์หนุ่ม ๒ คน จับกุมารที่แขนทั้ง ๒ ไว้ แล้วหยิบเรียวกัณไผ่เขียนหลัง ๓ ครั้ง สั่งสอนว่าอย่าทำอย่างนั้นอีก. พรหมทัตตกุมารถูกเขียนมีเนตรแดงก่ำด้วยความโกรธมองดูอาจารย์ทั่วตัวผูกอาฆาต ว่าได้ราชสมบัติแล้วจักให้ตามอาจารย์ไปฆ่าเสียให้จงได้, ครั้นเรียนสำเร็จแล้ว ก็เข้าไปลาอาจารย์ แสดงอาการอย่างมีความเคารพทูลขอให้อาจารย์รับว่าจะไปกรุงพาราณสีเมื่อให้มาเชิญ แล้วลาอาจารย์กลับกรุงพาราณสี. พระเจ้ากรุงพาราณสีทอดพระเนตรเห็นพระราชโอรสเรียนสำเร็จกลับมา มีพระราชหฤทัยโสมนัสยินดี ทรงปรารถนาจะทอดพระเนตรเห็นพระโอรสเป็นพระราชคองแต่พระองค์ยังมีพระชนมชีพอยู่ จึงมอบราชสมบัติพระราชทาน. ครั้นพรหมทัตตกุมารได้ราชสมบัติแล้ว ทรงระลึกขึ้นได้ถึงโทษที่อาจารย์ทำแก่พระองค์ จึงทรงส่งทูตไปเชิญอาจารย์มา ฝ่ายอาจารย์คิดว่าพระราชายังหนุ่ม คนยังไม่อาจจะพูดให้อินยอมได้จึงยังไม่ไป. ครั้นกาลล่วงไป พระราชาเจริญพระชนมชีพขึ้นจึงถึงมัชฌิมวัยแล้ว, อาจารย์จึงเดินทางไปกรุงพาราณสีให้กราบทูลให้ทรงทราบ, พระราชาทรงยินดีโปรดให้อาจารย์เข้าเฝ้า ครั้นทอดพระเนตรเห็นอาจารย์ก็ทรงรู้สึกเหมือนกำลังถูกเขียน มีพระเนตรแดงก่ำขึ้นด้วยโทสคติ (ไฟโทสะ) ท่านก็ ครัสว่าวันนี้อาจารย์ของเรามาถึงที่ตายแล้ว นำมาจจุราชติดมากับหน้าผากของคนแล้วครัสแก่อาจารย์ว่า ท่านระลึกได้ไหมถึงวันที่ท่านเขียนเราด้วยเรียวกัณไผ่ ท่านไม่อินดีในชีวิตแล้วหรือจึงมา วันนั้นท่านเขียนเรา วันนี้เราจะ

ฆ่าท่าน. ฝ่ายอาจารย์ไม่แสดงครั้นคร้าม กล่าวตอบด้วยท่วงท่าของอาจารย์ว่าอารยชน (คนเจริญ) ย่อมห้ามปรามคนที่ทำอนารยกรรม (กรรมไม่ดี) ด้วยการลงโทษให้เจ็บหลายได้, นั้นเป็นศาสนา (การสั่งสอน) มิใช่เป็นเวร, ปวงบัณฑิตย่อมเข้าใจกันดังนี้, มหาราชถ้าข้าพเจ้าไม่ทำให้พระองค์ศึกษาอย่างนั้น ต่อไปพระองค์ประพฤติดียิ่งขึ้น ทรงประสมหันคภัยเสียแล้ว จักทรงได้ราชสมบัติเห็นปานฉะนี้จากที่ไหนเล่า, พวกอำมาตย์ที่เฝ้าอยู่ได้สดับเรื่องนั้น ก็พากันกราบทูลสนับสนุนคำของอาจารย์ พระราชาทรงพิจารณา ทบทวนแล้ว ทรงเห็นจริงตามคำของอาจารย์ ทรงหายพิโรธ สิ้นอาฆาตกลับทรงระลึกถึงคุณของอาจารย์ จึงพระราชทานสิ่งปฏิการต่าง ๆ และทรงตั้งไว้ในที่เป็นปรุหิดผู้ถวายอนุสาสน์. เรื่องนี้มีคติอยู่มาก แต่โดยเฉพาะแสดงว่า การสั่งห้ามแม่ของปรัมมิให้ทำผิดอาจารย์ก็ถือว่าเป็นศาสนาอย่างหนึ่ง ๆ มาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล.

(รัฐศาสนา)

แต่คำสั่งสอนของอาจารย์ ก็เพียงพอสำหรับการศึกษาเล่าเรียน, และเป็นไปในวงการเรียน หรือภายในโรงเรียน ยังไม่เพียงพอสำหรับคนทั่วไปที่รวมกันอยู่เป็นประเทศชาติจึงต้องมีคำสั่งสอนของประมุขผู้ปกครองหมู่ชน. คำสั่งสอนของผู้ปกครองนี้ เรียกในคัมภีร์แต่เก่าก่อนว่าศาสนา เหมือนกัน ดังมีคำเรียกพระการฝ่ายปกครองว่าปสาสนธุระ, ศาสนะในคำนี้ ก็คือศาสนานั้นเอง. ท่านเล่าว่า พระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งเป็นเจ้าโลกแต่พระองค์เดียวทรงปกครองชาวโลกทั้งสิ้น ด้วยทรงสั่งสอนให้ปฏิบัติในศีล ๕, ศีล ๕ จึงเป็นจักรวรรดิศาสนา, พระราชามหากษัตริย์ หรือท่านผู้ปกครองผู้ตั้งอยู่ในราชธรรม หรือในธรรมของผู้ปกครอง ย่อมสั่งสอนประชาชนด้วยวิธีต่าง ๆ. แม้ในประเทศไทยขณะนี้เองก็มีเล่าไว้ในศิลาจารึก ในรัชสมัยพระเจ้าขุนรามคำแหงกรุงสุโขทัยว่า ถ้าไม่ใช่วันอุโบสถ “พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสุขันธ์ สุโขทัย ขึ้นนั่งเหนือขจรหิน” พระราชทานราโชวาทแก่ประชากรหมู่ทั่วไป.

(ธรรมศาสนา)

แต่คำสั่งสอนของผู้ปกครอง ให้สำเร็จประโยชน์เป็นเครื่องปกครองทางกายเป็นพื้น และประกอบด้วย การลงโทษผู้ละเมิดต่าง ๆ ยังไม่เป็นเรื่องปกครองจิตใจได้อย่างเพียงพอ, จึงมีผู้แสดงคำสั่งสอนขึ้นอีกประเภทหนึ่งมุ่งสำเร็จปกครองจิตใจ ดังที่เรียกกันในบัดนี้ว่าศีลธรรมหรือศาสนา.

การยกศัพท์ว่าศาสนาขึ้นสันนิษฐาน ในทางว่า คือ คำสั่งสอนที่มีในสังคมมนุษย์ตั้งแต่ต้นเดิมมา และในหมูชนทั่วไปนี้ เมื่อกำหนดใจไว้ว่า ศาสนาคือคำสั่งสอนหรือการสั่งสอนอย่างธรรมดา ๆ นี้เองเท่านั้น ก็จะเข้าใจตามที่แสดงมาโดยตลอดว่าคำสั่งสอนได้ขยายตัวกว้างออกไป เพื่อให้เป็นเครื่องปกครองคนอย่างเพียงพอโดยลำดับอย่างไร, และอาจสรุปคำสั่งสอนทั้งหมดลงได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

๑. คำสั่งสอนที่ยังไม่เพียงพอ ยังไม่จบ

๒. คำสั่งสอนที่เพียงพอแล้ว จบลงแล้ว

ประเภทที่ ๑ คำสั่งสอนที่ยังไม่เพียงพอ ยังไม่จบนั้น เช่นคำสั่งสอนของบิดามารดา ในชั้นต้น, เช่น บิดามารดาสอนให้ลูกหัดพูด หัดนั่ง ยืน เดิน วิ่งและหัดในกิจอื่น ๆ แต่ยังไม่พอ, เมื่อลูกโตขึ้นจึงต้องส่งไปโรงเรียน, แม้คำสั่งสอนศิลปวิทยาต่าง ๆ ในโรงเรียน ก็ไม่มีจบ, ศิลปวิทยาแต่ละอย่างก็ยักระค้นคว้าแก้ไขเพิ่มเติมกันเรื่อยไป และมีมากมาย จึงต้องจัดหลักสูตรกำหนดว่าให้เรียนเพียงไหนในชั้นไหน และเมื่อถึงชั้นไหน ก็ให้สำเร็จเสร็จการเรียนกันเสียที, แม้วิชาที่เรียกว่าปรัชญา ก็เป็นเรื่องไม่จบเหมือนกัน ยังค้นคว้าแก้ไขเพิ่มเติมกันต่อไป. คำสั่งสอนของท่านผู้ปกครอง ที่เรียกในปัจจุบันว่ากฎหมายเป็นต้นก็คงไม่จบสิ้น ไม่เพียงพอดังกล่าวเหมือนกัน. น่าจะเป็นเพราะเหตุนี้ คำสั่งสอนประเภทนี้จึงไม่นิยมเรียกว่าศาสนา

ประเภท ๒ คำสั่งสอนที่เพียงพอแล้ว จบลงแล้ว ได้แก่คำสั่งสอนที่เรียกว่าศาสนาในบัดนี้ เพราะทุกศาสนาต่างก็แสดงคำสั่งสอนถึงที่สุดตามลัทธิของตน, เช่นบางศาสนานับถือเทวดาประจำธรรมชาติต่าง ๆ ก็แสดงว่ามีที่สุดเพียงเทวดาเหล่านั้นเท่านั้น, บางศาสนานับถือเทพเจ้าผู้สร้างมาองค์บ้าง องค์เดียวบ้าง ก็แสดงว่ามีที่สุดเพียงเทพเจ้าเท่านั้น, บางศาสนานับถือธรรม ก็แสดงธรรมที่สูงสุดที่บุคคลพึงเข้าถึงได้ด้วยปัญญาของตน. คำสั่งสอนประเภทที่ ๑ เช่น คำสั่งสอนของมารดาบิดาดังกล่าวแล้วสั่งสอนอยู่ในเหตุผลใกล้ ๆ ตัว, แม้ที่ไกลออกไปดังศิลปวิทยาต่าง ๆ ตลอดจนปรัชญาต่าง ๆ ผู้แสดงที่เป็นต้นเดิมเองก็ไม่ปรากฏว่าใครปัญญาตนเองว่าเป็นผู้รู้จบแล้ว. ส่วนคำสั่งสอนประเภทที่ ๒ อันเรียกว่าศาสนา สั่งสอนในเหตุผลที่กว้างที่ไกลตัวออกไปจนถึงที่สุด, ดังเช่นเมื่อสอนเรื่องโลก: ที่สุดโลกในด้านอดีต ก็คือการสร้างโลกหรือกำเนิดโลก, ที่สุดในด้านอนาคต ก็คือเรื่องความสิ้นสุดของโลก, และผู้แสดงก็ปัญญาว่าเป็นผู้รู้จบแล้ว.

(จบจริงหรือ)

คำสั่งสอนประเภทที่ ๑ ไม่มีปัญหาต่อไป, ส่วนประเภทที่ ๒ อันเรียกว่าศาสนานั้น มีปัญหาต่อไปว่าผู้แสดงเป็นผู้รู้จบจริงหรือไม่ คำสั่งสอนนั้นเพียงพอแล้ว จบลงแล้วจริงหรือไม่. ปัญหาที่ภูมิปัญญาของพวกเราเองเป็นผู้ตอบได้ คือถ้าถูกต้องกับความจริงอย่างบริบูรณ์บริสุทธ์ ก็เป็นศาสนาที่บริบูรณ์บริสุทธ์ ก็เพียงพอแล้ว จบลงแล้ว มีลักษณะดังที่แสดงมาแล้วในเรื่องพระธรรม

(ศาสนาที่ดี)

ถึงอย่างไรก็ตาม เมื่อเว้นส่วนที่เป็นปรมาตมะหรือส่วนที่สูงสุดของแต่ละศาสนาเสียกล่าวเฉพาะส่วนที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิตปัจจุบัน ศาสนาที่ดีทุกศาสนาย่อมสั่งสอนให้คนทุกคนประกอบด้วยศีลธรรม มีศีลธรรมเป็นเครื่องปกครองจิตใจและความประพฤติ, ไม่มีศาสนาที่ดีศาสนาไหนสั่งสอนให้คนทอดทิ้งศีลธรรม, ฉะนั้น ศาสนิกชน คนที่นับถือศาสนาแม้ศาสนาใดศาสนาหนึ่ง ล้วนเป็นผู้ที่นับถือหลักศีลธรรมในโลก มีศีลธรรมเป็นหลักปกครองใจและความประพฤติ, แม้นับถือศาสนาต่างกัน แต่ต่างเคารพอยู่ในหลักศีลธรรมด้วยกัน จึงอยู่ร่วมกันได้โดยสงบสุข.

(คนแปลกประหลาด)

คนเราที่อยู่ร่วมครอบครัว ร่วมหมู่ ร่วมถิ่นฐานบ้านเมืองจนถึงอยู่ร่วมโลกกัน, โดยปกติเมื่อพบกันเขาก็รู้จักกันว่า คนไทย คนจีน คนแขก คนฝรั่ง เป็นต้น เพราะมีลักษณะหน้าตาผิวพรรณ เป็นต้น เป็นเครื่องบอกให้รู้, แต่ถ้าจะมีใครสักคนหนึ่งไม่มีลักษณะบอกได้ว่าเป็นชาติไหนปรากฏตัวเข้ามา, ใครจะรู้ได้หรือว่าเขาเป็นคนอะไร มาจากไหน ดูเป็นคนแปลกประหลาดในโลก ฉะนั้น คนที่นับถือศาสนาต่าง ๆ ก็ฉนั้นนั่น เมื่อพบกันก็ย่อมจะรู้จักกันได้ว่า ใครเป็นคนอย่างไร มีหลักเชื่อถือปฏิบัติอย่างไรหรือมีศีลธรรมอย่างไร, ถึงจะถืออย่างคร่ำครึอย่างไรก็ยังรู้จักกันได้ เพราะทุกศาสนาย่อมแสดงหลักธรรมของคนไว้ทั้งนั้น เป็นเครื่องชี้ให้ทราบได้ว่าศาสนิกชนของศาสนานั้น ๆ เป็นอย่างไร คือมีทางปฏิบัติตามหลักศาสนานั้น ๆ อย่างไร, แต่ถ้าจะมีใครที่ไม่นับถือศาสนาอะไรมาปรากฏตัวขึ้น ใครจะรู้ได้ว่าเขาเป็นคนอะไร มีหลักเชื่อถืออย่างไร, ดูเป็นคนแปลกประหลาดอันจะต้องพึงระมัดระวัง เพราะไม่รู้ว่าจะมาทำอะไร มีความคิดเห็นนับถืออะไรอยู่, เพราะตามธรรมดาทุกคนจะต้องนับถือหลักอันใดอันหนึ่งอยู่ทั้งนั้น ดังได้แสดงแล้วตั้งแต่ต้นว่าศาสนาถือคำสั่งสอนนั้นมีมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ คนนับถือคำสั่งสอนก็มีมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์เหมือนกัน ฉะนั้น จึงไม่มีใครที่ไม่มีหลักอะไรเป็นที่นับถือเลย, ถ้าไม่เป็นศาสนาดั้งหลักของคนขึ้นสั่งสอนเอง ก็ต้องนับถือรับฟังคำสั่งสอนจากผู้อื่น, คนเช่นนี้จึงต้องตรวจสอบให้แน่ว่าเขาเป็นศาสดาองค์ใหม่ขึ้น หรือนับถือศาสนาของศาสดาใหม่อันองค์ไหน.

(คนหลักลอย)

บางคนอาจสงสัยเลในศาสนาต่าง ๆ ที่แสดงตรงกันมาบ้าง ขัดกันบ้าง จึงยังไม่ปลงใจนับถือจริงลงได้, ถ้ายังไม่นับถือเพราะเหตุเช่นนี้ ก็ยังไม่ควรดำเนิน เพราะมีเหตุผลที่สมควรอยู่, แต่ถ้าไม่ศึกษาสอบสวน ปล่อยให้สงสัยอยู่เรื่อยไป ก็กลายเป็นคนหลักลอยทางจิตใจ, ถ้าศึกษาสอบสวนตามเหตุผลให้ตลอด ก็จะเป็นประโยชน์มากกว่าเชื่อถืออย่างไม่มีเหตุผล

(ศาสนาที่สอนให้รู้)

ทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ให้พุทธศาสนิกชนเชื่อถือตามเหตุผลด้วยปัญญาของตน ทรงแนะนำให้พากันมาดูให้เห็นประจักษ์ด้วยตนเอง, ดังบทพระธรรมคุณว่า “เอहिปสุติโกควรเรียกให้มาดู,” เมื่อจะทรงแสดงปฐมเทศนาในวันอาสาฬหบูชาปฐมมี ก็มิได้ทรงขอให้ถวายทั้ง ๕ เชือก่อน เพียงแต่คร่ำให้ตั้งใจฟัง, เมื่อทรงแสดงปฐมเทศนาจบลงแล้ว พระโกณฑัญญะเกิดดวงตาเห็นธรรม คือเห็นจริงขึ้น พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า “โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ” (จึงเกิดมีคำเรียกท่านว่า พระอัญญาโกณฑัญญะสืบมา) มิได้ตรัสว่าโกณฑัญญะได้เชื่อพระองค์แล้วเลย, พระโกณฑัญญะนี้เองได้เป็นปฐมอริยะพุทธศาสนิกในโลก ตั้งแต่เมื่อเกิดดวงตา คือปัญญาเห็นธรรม, พระพุทธเจ้าได้ทรงอบรมถวายอีก ๔ รูปให้ได้ดวงตาเห็นธรรม, ในต่อมา ได้ทรงอบรมถวายทั้ง ๕ ให้ได้ปัญญาเป็นเหตุให้

พันธุฯทั้งหมดเหมือนพระองค, ได้เสด็จจาริกประกาศพระพุทธศาสนา แสดงหนทางที่ชอบแกโลก โดยลำดับ จึงมีพุทธศาสนิกชน คือพระสงฆ์สาวก หรือพุทธบริษัท พุทธมามกะ พุทธมาฆิก้า ค่อมาจนถึงทุกวันนี้.

(พุทธศาสนิกชนแท้)

พระพุทธเจ้า ได้ทรงล้อพระธรรมให้หมุนไปในโลกตั้งแต่ทรงแสดงปฐมเทศนาเป็นต้นมา จึงเรียกชื่อปฐมเทศนาโดยเฉพาะว่า “ธรรมจักร” แปลว่าล้อคือธรรม จะเรียกวันที่ทรงแสดงคือวันอาสาฬหปุณณมีว่าวันธรรมจักรก็ได้ เมื่อล้อพระธรรมหมุนไปในที่ใดทิศใด ก็ปรากฏมรรคาคือทางที่ชอบขึ้นในที่นั้นทิศนั้นเป็นทางสายเดียวประกอบด้วยองค์ประกอบ ๘ ประการ คือ เห็นชอบ ดำริชอบ เจรจาชอบ การงานชอบ อาชีพชอบ พยายามชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ, ใครเดินทางชอบมีองค์ประกอบ ๘ รวมกันเป็นทางเดียวกันแล คือพุทธศาสนิก. พระพุทธเจ้าคร้ว่า

เอตณหิ ตุมहे ปฏิปชชถ มารเสนปปโมหน ทานทั้งหลายจงปฏิบัติเดินทางที่ทำมารและเสนาให้หลงนี้แล

เอตณหิ ตุมहे ปฏิปนา ทุกขสฺสนฺตํ กริสฺสถ ทานทั้งหลายจงปฏิบัติเดินทางนี้แล้ว จักทำทุกขให้สิ้นสุดได้ ดังนี้

หลักพระพุทธศาสนา

๓. สรณะ

(สรณะกับคน)

คนในโลกนี้ ส่วนมากทำไม่จึงนับถือศาสนา. น่าตอบอย่างสั้น ๆ ว่า เพราะคนส่วนมากเห็นว่าศาสนาอาจเป็นสรณะคือที่พึ่ง หรือเป็นสรณะของคนได้, เมื่อใดคนเห็นว่าศาสนาใดไม่อาจเป็นสรณะคือที่พึ่งของคนได้แล้ว ก็จะเสื่อมหรือเลิกนับถือศาสนานั้นเมื่อนั้น, ฉะนั้นศาสนาที่จะดำรงอยู่ได้ จึงต้องเป็นศาสนาที่อาจเป็นสรณะของคนได้จริง, แต่ก็ต้องเกี่ยวแก่คนด้วยเหมือนกัน คือแม้จะเป็นศาสนาที่เป็นสรณะได้จริง ถ้าคนไม่นับถือ ไม่ถึงเป็นสรณะจริง หรือนับถือถึงเป็นสรณะในทางที่ผิด ก็ทำให้ศาสนาเสื่อมไปได้เหมือนกัน, เหมือนอย่างเอกราชหรืออิสรภาพของประเทศชาติซึ่งเป็นเรื่องดี ถ้าคนในประเทศชาติไม่รักษาไว้ให้ดี ก็อาจเสียไปได้ การที่เสียไปนั้น มิใช่เป็นเพราะเอกราชหรืออิสรภาพนั้นไม่ดี แต่เป็นเพราะรักษาไว้ไม่ได้เอง, ฉะนั้น ศาสนิกคือคนที่นับถือศาสนาเอง จึงเป็นเหตุให้ศาสนาเสื่อมไปได้, รวมความว่าศาสนาที่จะดำรงอยู่ได้ เพราะศาสนาเป็นสรณะได้จริง ๑ คนนับถือหรือถึงเป็นสรณะจริง ๑ ฉะนั้น ในภพนี้ก็จะแสดงเรื่องสรณะสืบต่อไป.

(สรณะกับความกลัว)

สรณะ แปลว่า ที่พึ่ง, ที่พึ่งพำนัก, ที่พึ่งกำจัดภัย คือที่พึ่งที่ช่วยให้พ้นภัยได้เมื่อเกิดภัยขึ้น ที่ใดช่วยให้พ้นภัยให้ปลอดภัยได้ ที่นั่นแหละเรียกว่าสรณะคือที่พึ่งของคน, ภัยได้แก่สิ่งที่พึงกลัว, ความกลัวที่เกิดขึ้นในสิ่งที่พึงกลัวนั้น ก็เรียกว่าภัย. ความกลัวเกิดขึ้นจากอะไร. ความกลัวเกิดขึ้นจากความรักหรือสิ่งที่รัก : รักในสิ่งใดมาก ก็กลัวมาก ว่าสิ่งที่รักนั้นจะเป็นอันตราย และถ้าเห็นว่าอะไรจะทำอันตรายแก่สิ่งที่รักซึ่งมีอำนาจเหนือตนอยู่ก็จะกลัวต่อสิ่งนั้นมาก. ยอดแห่งสิ่งที่รักของคนและสัตว์มีจิตอันทั่วไพบั้น คือชีวิตของตนเอง, สิ่งที่รักอื่น ๆ ก็เป็นที่รักรอง ๆ ลงมา, จึงพากันกลัวอันตรายของชีวิตมากที่สุด. สิ่งที่รักที่เนื่องกับชีวิตอีกอย่างหนึ่งคือที่ตั้งอาศัยของชีวิต อันหมายถึงร่างกาย ประกอบด้วยจิตใจจึงพากันกลัวอันตรายที่จะมาบั่นทอนร่างกาย, เมื่อรักในชีวิต รักในร่างกาย, ก็พลอยรักในคน ในทรัพย์สมบัติและสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นอุปกรณ์ (เครื่องอุดหนุน) หรือเป็นปัจจัย (เครื่องอาศัย) ให้เกิดความสุขแก่ชีวิตและร่างกายอีกมากมาย, จึงพากันกลัวอันตรายที่จะเกิดแก่สิ่งอุปกรณ์เหล่านี้มากบ้างน้อยบ้างตามแต่จะรักมากหรือรักน้อยเพียงไร. รวมความว่า โดยปกติคนกลัวภัยที่จะเกิดแก่ชีวิต คือกลัวตายมากที่สุด ต่อลงมาก็กลัวภัยที่จะเกิดแก่ร่างกาย และแก่ทรัพย์สินเป็นต้น คือกลัวเจ็บและกลัวขาดสุข. ดังจะยกตัวอย่างว่า ภูผา หัก ของหาย ๓ อย่างนี้ ใครกลัวอะไรมากเป็นที่ ๑ ที่ ๒

ที่ ๓, ตามตัวอย่างนี้คนทั่วไปจะกลัวงูพิษมากเป็นที่ ๑ เพราะอาจกัดตาย, กลัวแขนหักเป็นอันดับ ๒ เพราะทำให้ร่างกายเจ็บหรืออาจพิการ, กลัวของหายเป็นที่ ๓ เพราะทำให้ขาดของใช้สอยทำให้ขาดความสุขความสะดวก, จึงรวมพูดสั้น ๆ ว่า รักมาก ก็กลัวมาก รักน้อย ก็กลัวน้อย ไม่รักอะไรเลย ก็ไม่ต้องกลัวอะไรเลย.

(กลัวเจ็บกับกลัวตาย)

ทุกคนคงเคยมีความกลัวอยู่ด้วยกัน เพราะต่างก็มีความรักในชีวิตร่างกายและความสุขเหมือนกัน จึงกลัวสิ่งที่จะเป็นภัยแก่ชีวิตเป็นต้น. เมื่อยังเป็นเด็กเล็กมากยังไม่เคยสา อาจยังไม่รู้จักกลัวตาย แต่ก็สังเกตได้ว่ารู้จักกลัวเจ็บ. นักสังเกตบางท่านกล่าวว่าสัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่มีความรู้น้อย ไม่รู้จักกลัวตาย แต่แสดงว่ารู้จักกลัวเจ็บ, สัตว์ดิรัจฉานที่มีความรู้มาก จึงรู้จักกลัวตาย. ถ้ากล่าวนี้อาจเป็นไปได้ เพราะอาจเทียบได้กับเด็กดังกล่าวแล้ว. น่าสังเกตว่าเด็กเล็ก ๆ ค่อยรู้จักกลัวเจ็บในเมื่อได้ผ่านเจ็บมาบ้างแล้วและค่อยรู้อะไรบ้างแล้ว ดังเช่นเด็กเล็ก ๆ มองเห็นไปยังไม่รู้จักไฟ จึงเอื้อมมือไปจับ ถ้าจับถูกไฟ ไฟก็จะลนมือให้เจ็บ ให้อ้อน เด็กก็จะร้อง เพราะมีความรู้สึกเจ็บทำให้ไม่กล้าจับไฟเพราะกลัวเจ็บ, ส่วนอาการหลบภัยอาจมีตามระบบของร่างกายตามธรรมชาติ เช่นเมื่อมือถูกไฟมือก็ชักกลับหรือกำมือ ตากระทบเมื่อฝนเข้าตา, เด็กเล็ก ๆ ก็แสดงอาการดังกล่าวได้ ทั้ง ๆ ที่ยังไม่เคยสาอะไร, ต่อเมื่อรู้จักเตียงสากัน โดยเฉพาะ ค่อยเมื่อรู้จักกลัวขึ้นจึงรู้จักกลัวเจ็บ กลัวสิ่งที่ทำให้เจ็บ และรู้จักกลัวตายต่อเมื่อรู้จักรักชีวิตและรู้ว่าความตายคือความสิ้นสุดของชีวิต จึงกลัวสิ่งที่เป็นอันตรายแก่ชีวิต, นอกจากนี้ยังกลัวในสิ่งอื่น ๆ อีก.

(สิ่งที่กลัวต่าง ๆ)

สิ่งที่กลัวนั้น โดยลักษณะทั่ว ๆ ไป คือ สิ่งที่มีอำนาจสามารถให้โทษให้ทุกข์ได้ เป็นสิ่งที่มองเห็นตัวได้ก็มี เป็นสิ่งที่มองไม่เห็นตัว ก็มี สิ่งที่มีมองเห็นตัว เช่น คนที่สามารถลงโทษได้ สัตว์ดิรัจฉานที่อาจทำอันตรายได้ เครื่องประหารต่าง ๆ รถที่อาจวิ่งชนหรือทับเอาได้ หรือภัยธรรมชาติเช่นแผ่นดินไหว น้ำท่วม ภูเขาไฟระเบิด ลมไต้ฝุ่น พายุ ส่วนสิ่งที่มองไม่เห็นตัวนั้น เช่น ผีसावเทวดาที่ลิดล่อลวงกันตั้งแต่เด็กด่าบรรพ์

(กลัวที่หลอกล่อเด็ก)

บางที เมื่อเด็กเริ่มรู้จักเตียงสากันขึ้น ก็ถูกอบรมด้วยวิธีหลอกล่อให้กลัว เช่น บอกว่าตุ๊กแกจะกินตับ งูเขียวจะกินตับ จะนำไปขายให้แก่แขกเป็นต้นเพื่อให้เด็กหยุดร้อง บางทีเมื่อเด็กไปยืนในที่หมิ่นจะพลัดตกลงไป ก็บอกว่าหยุดชน, อย่าไปยืนที่นั่น ฝจะผลัก, เมื่อเด็กจะลงเล่นน้ำก็บอกว่าอย่าลงไป ฝจะฉุดขา, เมื่อเห็นเด็กน่ารัก ก็ต้องพูดว่า น่าเกลียด เพื่อให้ฝผลอยเกลียด จะได้ไม่นำเด็กไป ถ้าพูดน่ารัก ฝจะผลอยรักและนำเอาเด็กไป ผู้ที่บอกหรือพูดเช่นนี้ บางทีก็เชื่ออย่างนั้น หรือไม่เชื่อทีเดียว ก็เกรงเกรงอยู่บ้าง หรือเกรงคนที่เชื่อจะไม่สบายใจจึงพูดเพื่อรักษาใจคนที่เชื่อ, แต่ผู้ที่มุ่งเหตุผล

ย่อมไม่อบรมเด็กด้วยวิธีหลอกลวง แต่อบรมด้วยเหตุผล เช่นห้ามเด็กมิให้ขโมยในที่หมิ่นด้วยชี้แจงว่าจะตกลงไปเป็นอันตราย ห้ามเด็กมิให้ลงเล่นน้ำด้วยชี้แจงว่าถ้าว่ายน้ำไม่เป็นจะจมน้ำไปอย่างไรและไม่ชักนิยาสหรือชักนำให้เด็กกลัวผี, เด็กที่ได้รับอบรมด้วยเหตุผล จะรู้จักใช้เหตุผลขึ้นโดยลำดับ บางทีเมื่อถูกผู้ใหญ่ให้ไปหยิบอะไรในหิ้งมิด ถ้าจะบ่ายเบี่ยงก็อ้างว่ากลัวมิด แทนที่จะอ้างว่ากลัวผี.

(กลัวที่หลอกลวงผู้ใหญ่)

ความกลัวในสิ่งที่มองไม่เห็นตัว เช่นกลัวผีนี้เป็นที่รับรองกันว่า ได้มีมาตั้งแต่เด็กดำนรพ์, นอกจากกลัวยังนับถือผีบางประเภท เช่นผีบรรพบุรุษ ผีฟ้าหรือเทพต่าง ๆ เพราะเชื่อว่า นอกจากมีพระเดชให้โทษให้ทุกข์ได้แล้ว ก็ยังมีพระเดชป้องกันโทษทุกข์และมีพระคุณเกื้อกูลให้เกิดความสุข ความเจริญอีกด้วย, เมื่อเห็นว่าผีเหล่านี้สถิตอยู่ในที่ใด เช่นที่ภูเขาใหญ่ ที่ป่า ที่สวน ที่ต้นไม้ใหญ่ก็ไปบูชาในที่นั้น ขอพึ่งให้ช่วยบำนักภัยอันตราย ให้ช่วยบอกโชคลาภ. สมดังพระพุทธานุญาตบทหนึ่งแปลความว่า “มนุษย์ทั้งหลายถูกภัยคุกคามแล้ว ย่อมถึงภูเขา ป่า สวน ดินไม้ที่เป็นเจดีย์ทั้งหลายว่า เป็นสภาระ คือที่พึ่งกันเป็นอันมาก.” ผีที่ขอพึ่งถึงเป็นสภาระเหล่านี้มองไม่เห็นตัว แต่ก็ยังมองเห็นที่สถิตมีภูเขาเป็นต้น นับว่าเป็นพวกผีดิน, หรือภูมเทวดา ผู้อาศัยอยู่บนดิน หรืออาศัยอยู่บนสิ่งที่ตั้งอยู่บนดิน นอกจากนั้น ยังนับถือพวกผีฟ้า หรือเทวดาที่เป็นเจ้าแห่งลม ฝน เป็นต้น ที่ปรากฏอยู่บนฟ้า หรือที่ตกลงมาจากฟ้า, เพราะเชื่อว่าลมฝนเป็นต้นเหล่านี้ คงมีเจ้าทุก ๆ อย่างผู้อาศัยอยู่บนฟ้า, เป็นอันว่าขอพึ่งถือเป็นสภาระในสิ่งที่มองไม่เห็นตัว ทั้งเทพทั้งถิ่นที่อาศัยของเทพนั้น ๆ เมื่อนับถือเทพต่าง ๆ แข่งขันกันมากขึ้นไม่ยอมลงกัน ผู้นับถือเองก็ชักลึงเลใจในเทพที่ตนนับถือจึงเกิดนับถือเทพผู้สูงสุดแต่น้อยของค์หรือต่อองค์เดียว และเชื่อว่าเป็นผู้สร้างผู้ทำในสิ่งคนไม่รู้ทั้งหมด, แม้เทพเหล่านี้ก็เป็นสิ่งที่มองไม่เห็นตัวตลอดทั้งที่อยู่อาศัย แต่ก็เป็นที่รวมความเชื่อของคนให้เป็นกลุ่มเป็นก้อนไว้ได้ตามความตามสมัย ความเชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็นตัวทั้งหมดนี้ น่าจะเติบโตมาจากกลัวผีอย่างธรรมดาอันเนื่องซึ่งได้รับการส่งเสริมขึ้นโดยลำดับ, การอบรมสั่งสอนด้วยวิธีให้กลัวผีอย่างธรรมดาใช้สำหรับเด็กดังกล่าวแล้ว แม้เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้วก็คงสั่งสอนให้กลัวอยู่นั่นเองเป็นอันไม่พ้นจากกลัวในสิ่งที่มองไม่เห็นตัว

(กลายมานับถือวัตถุ)

สิ่งที่มองไม่เห็นตัวเหล่านี้ เป็นค่าน้ำเทพประจำลมเทพประจำฝนเป็นต้นในสมัยที่มนุษย์พบเหตุผลของธรรมชาติมากขึ้น ก็กลายเป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติไปเป็นอันมาก, และเมื่อพบหลักของการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติหลักของการสร้างสำเร็จรูปก็กลายเป็นการเปลี่ยนแปลง, รวมความว่า สิ่งที่มองไม่เห็นตัวที่คิดว่าคืออะไรต่าง ๆ เมื่อความรู้เจริญขึ้น ก็ทำให้มองเห็นตัวขึ้น ก็มองเห็นเหตุผล, เมื่อมองเห็นเหตุผลมากขึ้นก็ความนับถือในสิ่งที่มองไม่เห็นก็น้อยลงเปลี่ยนมานับถือในเหตุผล ความรู้

ในเหตุผลที่เจริญขึ้น โดยมากเป็นเหตุผลทางวัตถุ จึงมีวัตถุที่ประดิษฐ์ขึ้นมากมายเป็นเครื่องบำรุงสุข ก็มีเป็นเครื่องก่อทุกข์ก็มี เช่นเครื่องประหัดประหารต่าง ๆ ทำให้คนมีไข้อยึดพิ่งวัตถุเหมือนอย่างวัตถุเป็นสภาวะ และตีราคาวัตถุสูงกว่าสิ่งอื่น ๆ บางทีตีราคาวัตถุสูงกว่าคน, ฉะนั้นเมื่อยังนับถือสิ่งที่มองไม่เห็นตัว ถ้าจะกล่าวว่าคนเป็นทาสของสิ่งนั้นก็ไม่มีผิด, ครั้นเปลี่ยนมานับถือวัตถุ ก็อาจกล่าวว่าคุณกลายมาเป็นทาสของวัตถุ ต้องทำงานเพื่อวัตถุเท่านั้น

(ทวิภยกรรม)

โลกในสมัยที่เจริญด้วยความรู้ในเหตุผลทางวัตถุและเจริญทางวัตถุนี้ ลดภัยทางธรรมชาติลงได้มาก เช่น ใช้สายล่อฟ้ากันฟ้าผ่า ทำทันทันน้ำ และลดภัยทางไข้เจ็บลงได้มาก จนปรากฏว่าคนในโลกบัดนี้คิดเฉลี่ยแล้วมีอายุยืนขึ้น, มีไฟฟ้าใช้เพื่อกิจต่าง ๆ มีรถต่าง ๆ ใช้บนพื้นดิน มีเรือต่าง ๆ เดินในแม่น้ำในมหาสมุทร มีเรือบินในอากาศ มีสิ่งต่าง ๆ อีกมากมาย, แม้จะลดภัยทางธรรมชาติได้มาก แต่ทวิภยที่เกิดขึ้นจากกรรม (การที่กระทำ) ของคนด้วยกันมากขึ้น, ในส่วนใหญ่ ก็เช่นได้เกิดสงครามโลก ๒ ครั้งมาแล้ว ในระยะหลังที่ห่างกันไม่นานนักในสงครามแต่ละครั้ง คนได้ทำลายชีวิตและทรัพย์สินสมบัติของกันและกันมีจำนวนมากมาย, ภริยามีต้องตายจากพลัดพรากกัน ลูกต้องกำพร้า พ่อ ทหารและประชาชนต้องล้มตายหรือพิการเหลือที่จะนับ, เมื่อสงครามสงบลงแล้ว ความทุกข์ยากกลับเค้นขาดแคลนก็ยังไม่สงบยังมีต่อไปอีก, จิตใจคนส่วนมากกระด้างขึ้นระส่ำระสายมากขึ้น การกระทำของคนก็กระด้างขึ้น ความโอบอ้อมอารีกันอย่างบริสุทธิ์ใจน้อยลงไป ความเห็นแก่ตัวมีมากขึ้น หวาดระแวงกันมากขึ้น, ฉะนั้น แม้สงครามทางกายสงบ แต่สงครามทางใจยังไม่สงบ ยังตระเตรียมเพื่อรุกรานหรือเพื่อป้องกันกันต่อไป, และใช้ความรู้ในเหตุผลภายนอก หรือความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ประดิษฐ์เครื่องอาวุธสำหรับประหัดประหารกัน จนถึงอาจทำลายคนทั้งโลกได้ ฉะนั้นสิ่งที่มองไม่เห็นตัว เช่นผีจำพวกต่าง ๆ ที่กลัวกัน ผีฟ้าเช่นเทพแห่งดิน น้ำ ไฟ ลมต่าง ๆ เป็นต้น ไปเป็นที่พึ่งของคนในบัดนี้ไม่ได้ เพราะกลายเป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติเสียมีไข่น้อย คนกลับเป็นผู้ควบคุมปรากฏการณ์ตามธรรมชาติเสียเอง, จะพิ่งวัตถุก็ได้ เพราะวัตถุจะรับการเบียดเบียนกันของมนุษย์ไม่ได้ วัตถุกลับเป็นนายของคน เป็นเครื่องมือใช้เบียดเบียนกันแรงยิ่งขึ้น, ฉะนั้น คนโดยมากจึงมีใจรวนเรระส่ำระสาย คิดสั้นเข้ามาแคบเข้ามาคิดแก้ปัญหาแต่เฉพาะหน้า ปล่อยวันพรุ่งนี้ให้เป็นเรื่องของวันพรุ่งนี้ ปล่อยคนอื่นให้เป็นเรื่องของคนอื่นทำนองให้เราเป็นสุข ใครจะทุกข์มิใช่เรื่องของเรา วันนี้ใช้ให้เป็นสุข พรุ่งนี้คิดหาใหม่, คิดแคบ ๆ สั้น ๆ อะไรทำนองนี้ ดีชั่วไม่ต้องคำนึง ดูก็ใกล้กับความคิดของเพื่อนสัตว์ร่วมโลกเข้าไป ใกล้กับวัตถุที่ไม่มีจิตใจเข้าไป, ความทุกข์เดือดร้อนและความเสื่อมโทรมต่าง ๆ เหล่านี้เป็นภัยแก่คนทั้งที่เป็นส่วนย่อย ทั้งที่เป็นส่วนรวม เป็นภัยแก่ชีวิตที่ทุก ๆ คนรัก เป็นภัยแก่ร่างกายและจิตใจ เป็นภัยแก่ความสงบสุขที่ทุก ๆ คนสวณต้องการ และเป็นภัยที่คนสร้างขึ้นเอง.

(ภัยและวิธีระงับภัยที่แท้จริง)

ทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้ภัยที่คนสร้างขึ้นเองเหล่านี้ พร้อมทั้งเหตุและวิธีระงับภัยไว้อย่างบริบูรณ์ ด้วยทรงแสดงให้เห็นตามเหตุผลตามหลักอริยสัจจ์ (ความจริงอย่างประเสริฐ คือแน่แท้) ๔ ประการ คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค.

ความทุกข์เดือดร้อนต่าง ๆ อันเป็นผลที่คนทำให้แก่กัน ในเรื่องส่วนตัว หรือในโดยรวม เช่นในการสงครามดังเช่นที่กล่าวมาแล้ว คือตัวทุกข์, โดยปกติชีวิตร่างกายของทุกคน ต้องประสบภัยตามธรรมชาติชนิดที่ไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้อยู่แล้ว คือแก่ เจ็บ ตาย, ยังต้องประสบภัยที่คนกันเองทำให้แก่กันอีก.

ความทะยานอยากของคน อันเรียกว่าตัณหา ซึ่งเป็นตัวบงการให้คนประกอบกรรม เมียดเบียนกันต่าง ๆ เป็นตัวสมุทัยเหตุให้ทุกข์เกิด. คนที่เป็นทาสของความทะยานอยาก ย่อมจะทำอะไรเพื่อสนองตัณหา คือความอยากนั้นได้ทุกอย่าง เหมือนอย่างคนใช้ที่ซื้อสัตรีรับใช้นายได้ทุกอย่างสุดแสนายจะสั่ง คนที่เป็นทาสของความอยากนี้แล เป็นตัวก่อความทุกข์สุข สร้างทุกข์ภัยต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น, ถ้าเป็นคนที่มีอำนาจน้อย มีวัตถุทางวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือน้อย ก็สร้างทุกข์ภัยได้น้อย, ถ้าเป็นคนมีอำนาจมาก มีวัตถุทางวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือมากและร้ายแรง ก็สร้างทุกข์ภัยได้มาก และร้ายแรง มีตัณหาความทะยานอยากนี้เองเป็นมูลเหตุ.

ความดับตัณหา คือดับอยากเสียได้ เป็นนิโรธความดับทุกข์ ดับภัย.

ทางที่ขอมือองค์ประกอบ ๘ ประการ ดังระบุไว้แล้วในกัณฑ์ที่ ๖ เป็นมรรคคือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ดับภัย องค์ประกอบทั้ง ๘ นั้น จะกล่าวซ้ำอีกครั้งหนึ่ง คือ สัมมาทิฐิ เห็นชอบ, สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ, สัมมาวาจา เจรจาชอบ, สัมมากรรม มั่นคง การงานชอบ, สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ, สัมมาวายามะ พยายามชอบ, สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ, สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ, องค์ประกอบทั้ง ๘ ประการนี้ รวมกันเป็นทางเดียวมิใช่ ๘ ทางจึงเป็นมรรคคือทางดับทุกข์ ดับภัยได้จริง.

(สรณะ ๓)

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงพระธรรม ซึ่งสัจจะคือความจริงเหตุและผล ตามหลักอริยสัจจ์ ๔ ดังกล่าวมาแล้ว. ปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ ว่า ได้มีผู้ฟังเป็นอันมากเกิดความรู้ความเห็นจริงตามพระธรรม มีความเลื่อมใส กล่าวสรรเสริญว่า พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระธรรมเทศนาโดยบรรยาย คือกระแสดความหลายอย่างทำให้เห็นทางที่จะปฏิบัติแก้ปัญหา อุปมาเหมือนนุกลดหงายของที่คว่ำ หรือเหมือนเปิดของที่มีสิ่งกำบังไว้ หรือเหมือนบอกทางให้แก่คนหลงทาง หรือเหมือนอย่างตามประทีปไว้ในที่มืด ด้วยหวังว่าคนมีตาจักได้เห็นรูปฉะนั้น แล้วกล่าววาจาถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะที่พึ่ง แสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาถึงสรณะจนตลอดชีวิต.

พระพุทธเจ้า เป็นสภาวะที่พึ่งได้จริง เพราะทรงเป็นผู้ช่วยบอกทางพ้นทุกข์พ้นภัยได้จริง
พระธรรมเป็นสภาวะที่พึ่งได้จริง เพราะรักษาผู้ปฏิบัติไว้ไม่ให้ตกต่ำ.

พระสงฆ์เป็นสภาวะที่พึ่งได้จริง เพราะเป็นผู้ช่วยบอกทางตามที่พระพุทธเจ้าได้ช่วยบอกไว้
และเป็นผู้กำลังเดินทางนั้น หรือได้ผ่านทางนั้นแล้ว เป็นพยานที่อ้างได้ว่า พระพุทธเจ้าตรัสจริง เพราะ
ได้ศรีสบอทางไว้ถูกต้อง และเป็นตัวอย่างชักนำให้คนอื่นเดินทางต่อไป.

กล่าวโดยย่อ เพราะพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นรัตนคือแก้วอันอุดมในโลกดัง
แสดงแล้วในกัณฑ์ที่ ๔ (พระรัตนตรัย) จึงเป็นสภาวะที่พึ่งของผู้ตั้งใจได้อย่างแท้จริง.

ความรู้ในทางวิทยาศาสตร์อาจพึ่งได้ ในทางเพื่อรู้เหตุผลแห่งธรรมชาติภายนอกเพื่อประดิษฐ์
สิ่งต่าง ๆ เพื่อป้องกันแก้ไขภัยธรรมชาติภายนอก ตลอดจนถึงเพื่อประดิษฐ์อาวุธนานาชนิดเป็นต้น,
แต่วิทยาศาสตร์ไม่สามารถช่วยป้องกันภัยธรรมชาติของร่างกาย คือแก่ เจ็บ ตาย คือจะทำให้คนไม่แก่
ไม่เจ็บ ไม่ตายหาได้ไม่ ได้เพียงบำบัดบำรุงรักษาไว้ชั่วคราวหนึ่งคราวหนึ่ง, และไม่สามารถป้องกันแก้ไข
ภัยที่เกิดจากการก่อขึ้นของคน ซึ่งมีต้นเหตุความทะยานอยากเป็นเหตุ โดยตรงกันข้ามภัยอย่างนี้
ย่อมทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น ยิ่งสามารถประดิษฐ์ยวดยานไปจนถึงโลกอื่นก็ยิ่งจะไปก่อภัยขึ้นที่โลกอื่น
อีก. โดยมาก คนเรามักกลัวภัยจากภายนอก คอยหลบภัยในภายนอก. ในขณะที่เดียวกัน ก็ปล่อยภัย
ในตนเองออกไปเป็นภัยแก่ผู้อื่น คือประพฤติดนไปตามอำนาจใจที่ปรารถนา ทะยานอยาก จึงทำร้ายเขา
บ้าง พุดว่าร้ายเขา อย่างที่เรียกว่าดั่งนิมิตาสโมสราบ้าง คิดมุ่งร้ายเขาบ้าง, เหล่านี้เป็นภัยที่น่ากลัวอัน
เกิดขึ้นที่ตัวเองทั้งนั้น และออกไปเป็นภัยแก่ผู้อื่น แล้วย้อนกลับมาเป็นภัยเวรแก่ตนเอง. ฉะนั้น เมื่อพึ่ง
พระรัตนตรัยที่พระพุทธศาสนาคิดหาความจริงตามเหตุผลที่ตนเอง คอยจับตัวความปรารถนาทะยาน
อยากไว้ให้อยู่ในอำนาจของตน ไม่ให้ตนอยู่ในอำนาจของความปรารถนาทะยานอยาก และคอยควบคุม
ความประพฤติให้อยู่ในขอบเขตที่ชอบ, ภัยที่เกิดจากตนเองก็จะสงบ ตัวของเราเองก็ไม่เป็นภัยแก่ตัวเรา
เอง และไม่เป็นภัยแก่ใครอื่น.

(สรุปสภาวะ)

ทุกยุคทุกสมัยมา เมื่อเหตุการณ์เดือดร้อนอย่างยิ่งเกิดขึ้นในโลก เช่นเกิดสงครามโลกคนที่
พากันตื่นตระหนกตกใจ พากันเกิดความกลัวสงสัย, เมื่อมุ่งประหัดประหารกันก็ทำให้ใจแข็งกระด้างขึ้น,
และเมื่อต้องช่วยตัวเองให้รอด ก็ทำให้ใจคับแคบเห็นแก่ตัวมากขึ้น, และทำให้สงสัยในสภาวะต่าง ๆ
ว่าช่วยไม่ได้ หรือน่าจะช่วยไม่ได้ เพราะต้องช่วยตัวเอง, ฉะนั้นจึงปรากฏความเสื่อมโทรมทางจิตใจ
ทั่ว ๆ ไป และความนับถือในสภาวะทั้งหลายก็เสื่อมโทรมลงด้วย เพราะคนพากันสงสัยสงสัยเลิกละแล้ว.
เหตุฉะนี้จึงจำต้องร่วมมือกันแก้ไขความเสื่อมโทรมเช่นนี้เพื่อให้จิตใจกลับเข้าสู่ภาวะปกติ, เมื่อป่วย
หนักโรคตายหายไข้แล้วก็ต้องพักผ่อน ต้องบำรุงร่างกายอีกระยะหนึ่ง ร่างกายจึงกลับมีสุขภาพเป็น

ปกติ, ทางจิตใจก็เหมือนกัน เมื่อกระทบเหตุการณ์อย่างแรง ก็เหมือนเป็นไข้หนัก ต้องเฝ้ารักษามารุงให้พอสมควรจึงกลับเป็นปกติได้. และข้อที่ต้องช่วยตัวเองคือพึ่งตัวเองนั้น เป็นการถูกต้อง, ทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ช่วยตน ให้พึ่งตนในการปฏิบัติทั้งปวง. พระพุทธเจ้าเป็นเพียงตรัสบอกทางปฏิบัติให้รู้ เมื่อพึ่งพระธรรมของพระพุทธเจ้ารู้ทางปฏิบัติแล้ว ก็ต้องปฏิบัติด้วยตนเอง. ในการปฏิบัติจึงต้องพึ่งตน แต่ต้องพึ่งพระพุทธเจ้าเป็นผู้บอกทางให้ พึ่งพระธรรมเป็นทางเดิน พึ่งพระสงฆ์เป็นผู้เดินนำไปเบื้องหน้าเป็นหมู่ พวกเราทั้งหลายก็เหมือนอย่างเดินทางแถวต่อพระสงฆ์ไป. เมื่อพึ่งในสภาวะให้ถูกทางดังนี้ พระรัตนตรัยก็เป็นสภาวะได้จริงอย่างไม่ต้องสงสัยแคลงใจ คนที่มีพระรัตนตรัยเป็นสภาวะย่อมเป็นคนทำอะไรได้ด้วยรู้เหตุผลผิชอบ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเตือนไว้ว่า อดุตที่ป่า..... วิหารถ, อดุตสรณา อนณญสรณา ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้มีตนที่เป็นเกาะเป็นที่พึ่ง อย่ามีอื่นเป็นที่พึ่งอยู่ ฌมมที่ป่า.....วิหารถ ฌมมสรณา อนณญสรณา จงมีธรรมเป็นเกาะเป็นที่พึ่ง อย่ามีอื่นเป็นที่พึ่งอยู่.

หลักพระพุทธศาสนา

๘. ไตรสรณคมน์

ไตรสรณคมน์

ในกัมมัฏฐาน ได้แสดงแล้วว่า พระพุทธศาสนาเป็นสรณะ ที่พึ่งได้จริง คนอาจพึ่งพระพุทธศาสนา เป็นหลักดำเนินชีวิตให้พ้นภัย อย่างน้อยก็ให้พ้นภัยที่เกิดจากตนเอง เพราะคนไม่ประพฤติก่อภัยเวรขึ้นตามหลักพระพุทธศาสนา, ฉะนั้น คนที่ต้องการสรณะ ที่พึ่ง ที่ถูก ที่ดีจริง เมื่อได้พบพระพุทธศาสนา จึงมีศรัทธา ความเชื่อ ปสาทะ ความเลื่อมใส และนับถือพระพุทธศาสนา ด้วยการถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ อันรวมเรียกว่าพระรัตนตรัยหรือพระไตรรัตน เป็นสรณะของตน. การถึงดังกล่าวนี้เรียกว่า ไตรสรณคมน์, ไตรสรณะ แปลว่า สรณะ ๓, คมน์ แปลว่า การถึง, ไตรสรณคมน์ แปลว่า การถึง สรณะ ๓, อธิบายว่า ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะครบทั้ง ๓.

บทบาลีสำหรับตั้งใจถึง หรือสำหรับเปล่งวาจาพร้อมด้วยตั้งใจ ว่าดังนี้

พุทฺธํ สรณํ กัจฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้า เป็นสรณะ

ธมฺมํ สรณํ กัจฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระธรรม เป็นสรณะ

สงฺฆํ สรณํ กัจฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์ เป็นสรณะ

ทุติยมปิ พุทฺธํ สรณํ กัจฉามิ

แม้วาระที่ ๒ ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ

ทุติยมปิ ธมฺมํ สรณํ กัจฉามิ

แม้วาระที่ ๒ ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นสรณะ

ทุติยมปิ สงฺฆํ สรณํ กัจฉามิ

แม้วาระที่ ๒ ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ

ตติยมปิ พุทฺธํ สรณํ กัจฉามิ

แม้วาระที่ ๓ ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ

ตติยมปิ ธมฺมํ สรณํ กัจฉามิ

แม้วาระที่ ๓ ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นสรณะ

ตติยมปิ สงฺฆํ สรณํ กัจฉามิ

แม้วาระที่ ๓ ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ

ไตรสรณคมนี เป็นเหตุทำให้คนเป็นพุทธศาสนิกผู้นับถือพระพุทธศาสนาทุกประเภท ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ ทั้งหญิง ชาย ทั้งคฤหัสถ์ บรรพชิต. ใครมีไตรสรณคมนีก็เป็นพุทธศาสนิกชนขั้นต้นที่, เมื่อไตรสรณคณมาขาด ความเป็นพุทธศาสนิกชนก็ขาดทันทีเหมือนกัน, ฉะนั้น จึงเป็นข้อสำคัญข้อแรก ที่ควรทำความเข้าใจให้ถูกต้อง

ในการถึงสรณะ ๓ นี้ ควรทำความเข้าใจในวัตถุ (ที่ตั้ง) ที่ถึง ๑ วิธีถึง ๑ การเป็นสรณะ ๑

(ไตรวัตถุ)

ข้อ ๑ วัตถุที่ถึง คำว่าวัตถุในที่นี้ มิได้หมายความว่าผัสสสิ่งของ แต่หมายความว่าที่ตั้งของการถึงหรือที่ถึง เพราะการถึงทุก ๆ อย่างนั้นต้องมีที่ตั้งเหมือนกันทุก ๆ คนมาถึงบ้านหรือวัดที่เป็นวัด คือที่ตั้งของการถึง, แม้ในการทำอะไรทุก ๆ อย่าง ก็มีวัตถุที่ตั้งของการทำเพื่ออะไร ดังที่เรียกว่าวัตถุประสงค์. วัตถุ ที่ตั้งของการถึงเป็นสรณะก็คือพระรัตนตรัย ได้แก่พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ดังได้แสดงแล้วในกัมมัตถ์ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ และที่ ๔ โดยลำดับ, คำว่า พระรัตนตรัย หรือพระไตรคณี จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ไตรวัตถุ วัตถุ ๓. พระรัตนตรัยเป็นวัตถุที่ควรถึงเป็นสรณะโดยแท้, แม้เช่นนี้คนที่ไม่รู้จักพระคุณว่าเป็นรณะ คงแก้วอันประเสริฐที่มีคุณค่าเป็นสรณะที่พึงได้จริงก็สาละเลยไปเปล่า ๆ ถึงจะได้พบพระองค์พระพุทธเจ้าเมื่อยังทรงดำรงอยู่ ก็ชื่อว่าไม่ได้พบเหมือนกันอย่างอุบาสอุบาสิกา ดังแสดงแล้วในกัมมัตถ์ที่ ๕, ส่วนคนที่รู้พระคุณว่าเป็นรณะอันประเสริฐจริง จึงจะรู้จักว่าอันวัตถุที่พึงถึงเป็นสรณะ เหมือนอย่างพระปัญจวัคคีย์เป็นต้น. ทางที่จะรู้พระคุณนั้นในบัดนี้ก็ยังไม่เคยได้แตกต่างจากเมื่อครั้งพุทธกาล คือจะรู้ได้ด้วยวิธีศึกษาให้รู้พระพุทธศาสนามำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ดังที่แสดงแล้วในกัมมัตถ์ที่ ๕ ที่ ๖, เมื่อศึกษาให้เข้าใจพระพุทธศาสนาจนรู้ลึกว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้จริง บริสุทธิ์จริง มีพระกรุณามากจริง, พระธรรมทรงบอกแสดงความจริง, พระสงฆ์ปฏิบัติจริง ก็ถือว่าได้รู้พระคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ว่าเป็นรณะดวงแก้วอันประเสริฐจริง เป็นวัตถุที่ควรถึงเป็นสรณะได้จริง. ฉะนั้นพระพุทธศาสนาจึงเป็นรัตนกรบอบเกิดแห่งรณะอันประเสริฐทั้งปวง มีสาระแก่นสารบริบูรณ์เพียงพอที่จะเป็นสรณะที่พึงของชีวิตได้, ผู้ที่ได้ระดับศึกษาพระพุทธศาสนาให้รู้ซาบซึ้งแล้ว ย่อมอดอยู่มิได้ที่จะเกิดความเคารพนอบน้อมพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นผู้ตรัสรู้พระธรรมแล้วทางแสดงพระธรรมเป็นพระศาสนา ดังบทนโมว่า นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมุทฺทสฺส ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์นั้น. บางทีคนที่ไม่รู้จักพระองค์ของพระพุทธเจ้าไม่รู้จักพระประวัติ แต่เมื่อได้ศึกษาพระพุทธศาสนาจนเห็นจริงที่เรียกว่า เห็นพระธรรมก็เชื่อว่าเห็นพระพุทธเจ้า คือเห็นว่าท่านผู้บอกแสดงได้อย่างนี้แหละ เป็นพระพุทธเจ้า ก็ผู้ตรัสรู้จริงและเกิดความเคารพนอบน้อมแก่ท่านผู้บอกแสดงผู้เป็นต้นเดิม ผู้นั้นจะเป็นใครก็ตาม, การศึกษาพระพุทธศาสนา เป็นทางให้ทราบวัตถุที่พึงถึงเป็นสรณะอย่างนี้.

(วิธีถึง)

ข้อที่ ๒ วิธีถึง วิธีถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะนั้นโดยตรง คือศึกษาพระพุทธศาสนา ให้มีความรู้ซาบซึ้งถึงคุณของพระพุทธเจ้า ถึงคุณของพระธรรมถึงคุณของพระสงฆ์แสดงตนเป็นผู้ปฏิบัติ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะที่พึ่งอย่างสูงสุด และนับถือพระพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติของตนตามภูมิตามชั้น. การศึกษาพระพุทธศาสนาให้มีความรู้ซาบซึ้งถึงคุณของวัตถุทั้ง ๓ เป็นหัวใจของการถึง, เพราะการถึงพระพุทธเจ้า ถึงพระธรรม ถึงพระสงฆ์นั้น มิใช่เป็นการถึงด้วยกาย แต่เป็นการถึงด้วยจิตใจ ด้วยความรู้. ยกตัวอย่างเช่นในสมัยเมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงดำรงพระชนม์อยู่ ถ้าจะมีใครคอยตามเสด็จใกล้ชิดพระองค์จนถึงจับชายผ้าสังฆาฏิของพระองค์, เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วผู้มีศรัทธาได้สร้างพระพุทธรูปมาไว้เป็นอันมาก ใครที่ใกล้ชิดพระพุทธรูปมาที่ประณีตตามที่ตั้งไว้บูชาในที่ต่าง ๆ หรือห้อยพระพุทธรูปมาไว้ที่คอของตน, เพียงเท่านั้น ก็ยังไม่ชื่อว่าถึงพระพุทธเจ้า. ใครที่เข้าไปในหอพระไตรปิฎก เข้าไปใกล้ชิดพระธรรม หรือหีบหนังสือพระธรรมถือไว้ด้วยมือ หรือสักพระธรรมเป็นยันต์ต่าง ๆ ไว้ตามตัว, เพียงเท่านั้นก็ยังไม่ชื่อว่าถึงพระธรรม. หรือใครที่เข้าไปหาพระสงฆ์ ดังเช่นเข้าไปหาพระภิกษุสงฆ์ผู้กำลังประชุมกันอยู่ก็ดี, เข้าไปหาพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งก็ดี, เพียงเท่านั้น ก็ยังไม่ชื่อว่าถึงพระสงฆ์. ต่อเมื่อได้ศึกษาพระพุทธศาสนา จนคุณของพระพุทธเจ้าซาบซึ้งถึงใจ ใจซาบซึ้งถึงคุณของพระพุทธเจ้า คุณของพระธรรมซาบซึ้งถึงใจ ใจซาบซึ้งถึงคุณของพระธรรม, คุณของพระสงฆ์ซาบซึ้งถึงใจ ใจซาบซึ้งถึงคุณของพระสงฆ์, เห็นคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ปรากฏชัดเหมือนอย่างเข้าไปถึงพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มองเห็นองค์พระพุทธรูปมหายานฉัฏฐนปฐมาภรณ์ประจักษ์ชัดแก่ตา, อย่างนี้จึงชื่อว่าถึงพระพุทธเจ้าถึงพระธรรม ถึงพระสงฆ์, ต้องถึงอย่างนี้ก่อนแล้ว จึงจักถึงท่านเป็นสรณะที่พึ่งอย่างสูงสุดของตนได้โดยถูกต้อง. ถ้าไม่ถึงอย่างนี้ก่อน การถึงท่านเป็นสรณะก็ถึงไม่ถูกท่าน คือถึงไม่ถูกพระพุทธเจ้า ถึงไม่ถูกพระธรรม ถึงไม่ถูกพระสงฆ์ จึงถือเป็นสรณะในทางที่ผิดกันไปต่าง ๆ .

การถึงด้วยจิตใจด้วยปัญญา นี้มิใช่มีเฉพาะการถึงพระรัตนตรัย แต่มีในการถึงทางใจทั่วไป, ดังเช่นความเป็นมิตรหรือความเป็นศัตรู ก็เกิดจากจิตใจของฝ่ายหนึ่งจนไปปรากฏถึงในจิตใจของอีกฝ่ายหนึ่ง จึงจะเกิดเป็นมิตรหรือเป็นศัตรูของกันขึ้น, ถ้ายังไม่ไปปรากฏถึงในจิตใจของกันแล้วก็ยังไม่รู้กัน ยังไม่เกิดเป็นอย่างไรแก่กัน. แม้จะไปในที่ใด โดยปกติ จิตใจก็ไปถึงก่อน เช่นจะมาพึ่งเทศน์จึงก็คิดมาก่อนแล้ว เมื่อกำลังฟังเทศน์ ถ้าจิตใจไม่คิดถึงเทศน์ คือหูฟังแต่จิตใจไม่ฟัง แต่คิดไปถึงเรื่องอื่นก็ชื่อว่าไม่ถึงเทศน์ ต่อเมื่อจิตใจฟังเทศน์ด้วย จึงชื่อว่าถึงเทศน์. เหล่านี้เป็นตัวอย่างแสดงว่าการถึงทางใจมีประกอบอยู่ในเรื่องทั่ว ๆ ไป.

โดยเฉพาะ การถึงพระรัตนตรัยต้องเป็นการเป็นการถึงด้วยจิตใจ ด้วยความรู้ซาบซึ่งในคุณพระรัตนตรัย อันเกิดจากคัมภีร์ คือศึกษาให้รู้เข้าใจซาบซึ่งพระพุทธานุภาพดังกล่าวแล้ว. การถึงด้วยจิตใจ ด้วยความรู้ดังนี้ เป็นรากแก้วของการถึงพระรัตนตรัย, แต่ก็เป็นเรื่องในจิตใจของแต่ละคน ยังไม่แสดงออกให้ประจักษ์แก่ใคร, ถึงเช่นนั้นเมื่อศรัทธาความเชื่อ ปสาธความเลื่อมใส และความเคารพนับถือ มีท่วมท้นอยู่ในจิตใจแล้วก็คอยผู้มีได้ที่จะแสดงออกมาให้ประจักษ์แก่ผู้อื่นว่าตนเป็นผู้ถึงพระพุทธานุภาพ ถึงพระธรรม ถึงพระสงฆ์ เป็นสรณะ คือที่พึ่งอันสูงสุดด้วยวิธีต่าง ๆ.

(การถึงเป็นสรณะ)

ข้อที่ ๓ การถึงเป็นสรณะ การถึงพระพุทธานุภาพ พระธรรม พระสงฆ์ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ประสงค์ว่าถึงเป็นสรณะที่พึ่งอันสูงสุด จึงมาถึงปัญหาว่าท้ออย่างไรจึงเรียกว่า ถึงเป็นสรณะ. คำว่าถึงเป็นสรณะ คือถึงเป็นที่พึ่ง พุทธอย่างไทย ๆ ว่าเข้าไปพึ่ง. การถึงเป็นสรณะนั้นพิจารณาดูพุทธานุภาพประวัติทั่วไปแล้วประมวลลงโดยย่อได้เป็น ๒ คือ :—

ก. ถึงเป็นสรณะด้วยใจด้วยความรู้

ข. แสดงตนออกว่าถึงเป็นสรณะ

การถึงทั้ง ๒ ประการนี้มีประกอบกันอยู่ จึงเป็นการถึงที่สมบูรณ์ โดยเฉพาะข้อ ก. เมื่อมีขึ้นจริงแล้วก็เห็นเหตุให้ข้อ ข. ตามกันมา ส่วนข้อ ข. อาจมีเพราะทำตาม ๆ กันก็ได้ แต่ถ้าไม่มีข้อ ก. ก็เหมือนดันไม้ไม่มีแก่น. ปรากฏในประวัติพระพุทธานุภาพว่าท่านที่พึ่งพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ย่อมถึงด้วย ๒ ประการนี้ประกอบกัน.

(ตัวอย่าง)

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระธรรม เมื่อราตรีวันวิสาขปุณณมี ณ คงคาแม่น้ำพระมหาโพธิแล้ว ได้ประทับนั่งเสวยวิมุตติสุข (สุขอันเกิดแต่วิมุตติ ความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวง) ณ ภายใตร่มไม้พระมหาโพธิ์นั้น ๑ สัปดาห์, ในสัปดาห์ที่ ๒ ได้เสด็จไปประทับนั่งภายใตร่มไม้ไทร, ในสัปดาห์ที่ ๓ ได้เสด็จไปประทับนั่งภายใตร่มไม้จิก, ในสัปดาห์ที่ ๔ ได้เสด็จไปประทับนั่ง ณ ภายใตร่มไม้เกต, ในระหว่างสัปดาห์นี้พานิช ๒ คนชื่อ ตปุสสะ ๑ กบิลิกะ ๑ เดินทางมาจากอุกกลชนบทถึงที่นั่นได้เห็นพระพุทธเจ้า จึงนำข้าวสัตตพวง ข้าวสัตตคูก้อน ซึ่งเป็นเสบียงสำหรับเดินทางเข้าไปถวาย, พระพุทธเจ้าทรงรับเสวยเสร็จแล้ว พานิช ๒ คนกราบพูลแสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระพุทธเจ้ากับพระธรรมเป็นสรณะเป็นปฐมอุบาสก ผู้เปล่งวาจาถึงพระธรรม ๒ คือพระพุทธเจ้ากับพระธรรมเป็นสรณะ, เพราะยังไม่มีพระสงฆ์ พระพุทธเจ้ายังมีได้ทรงแสดงพระธรรม แต่ก็ได้บรรลุพระธรรมแล้ว, และพานิชทั้ง ๒ คนนั้นก็มักจะคิดว่าได้ทรงบรรลุพระธรรมอย่างสงฆ์อย่างหนึ่ง การถึงสรณะของพานิชทั้ง ๒ คนนี้ถึงด้วยข้อ ก. คือด้วยใจที่เลื่อมใส เพราะได้เห็นพระฉวีวรรณและอากัปปฏิริยาเป็นคัมภีร์ของพระพุทธเจ้า

ทำให้เห็นว่าต้องทรงบรรลุนิยามอย่างสูงแต่ยังไม่มีความรู้ เพราะพระพุทธเจ้ายังมีได้ทรงแสดงพระธรรมสั่งสอน, และถึงด้วยข้อ ข. คือ แสดงตนออกมาว่า เป็นอุบาสิกผู้ถึงสละโลกชีวิต.

ในสัปดาห์ที่ ๕ ได้เสด็จกลับไปประทับนั่ง ณ รมัณโฑอีก ได้ทรงพิจารณาถึงพระธรรมที่ได้ตรัสรู้ว่าเป็นพระคุณอันลึก ยากที่คนจะรู้ตามได้ เกือบทอดพระหุทัยที่จะสั่งสอน แต่อาศัยพระกรุณา จึงทรงพิจารณาอีก ได้ทรงเห็นหมู่วัตถุว่าเป็นต่าง ๆ กัน : หมู่วัตถุที่เป็นเวไนยผู้รับแนะนำก็มี เหมือนอย่างคอกบัวสามเหล่า, จึงทรงอธิษฐานตั้งพระราชหุทัยเพื่อจะทรงแสดงพระธรรม ทรงพิจารณาหาผู้ที่เป็เนเวไนยสมควรจะรับเทศนาครั้งแรก จึงเสด็จไปทรงแสดงปฐมเทศนา อันเรียกสั้น ๆ ว่า พระธรรมจักร โปรดฤาษีปัญจวัคคีย์ ในวันอาสาฬหปุณณมีดังแสดงแล้วในกัณฑ์ที่ ๕ (พระพุทธศาสนา). เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาจบแล้ว ฤาษีโกณฑัญญะได้ธรรมจักขุ (ดวงตาเห็นธรรม) จึงขอบรรพชาอุปสมบทในสำนักพระพุทธเจ้า, พระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุด้วยพระพุทธานุญาตว่า “เอहिภิกษุ ท่านจงเป็นภิกษุมาเถิด สวากขาโต ธมโม ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว จร พุรพุมจริย ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์ สมมา ทุกขสุต อนุตกิริยาข เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” พระโกณฑัญญะหรือพระอัญญาโกณฑัญญะได้เป็นพระอริยบุคคลผู้บรรลุนิยามขั้นแรก (ที่ท่านกล่าวว่า โสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล) เป็นพระโสดาบัน ผู้ถึงกระแสพระธรรมแล้ว และเป็นปฐมภิกษุในพระพุทธศาสนา ในวันอาสาฬหปุณณมีนั้น. ส่วนฤาษีอีก ๔ รูปยังไม่ได้ธรรมจักขุ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงพระธรรมเบ็ดเตล็ดอบรมต่อมาจนได้ธรรมจักขุทั้งหมด และได้ขอบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุทั้งหมดแล้ว, พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงแสดงเทศนาที่ ๒ เรียกสั้น ๆ ว่าอนันตลักขณะ (ลักษณะอนันตคา) โปรดพระภิกษุปัญจวัคคีย์ผู้เป็นพระโสดาบันแล้วทั้งหมด ในวันแรม ๕ ค่ำ นับแต่วันอาสาฬหปุณณมี, เมื่อจบเทศนา พระภิกษุปัญจวัคคีย์ได้มีจิตพ้นจากกิเลสทั้งปวงเป็นพระอรหันต์ผู้สิ้น อาสวกิเลส (กิเลสที่หมกคองอยู่ในจิต) จึงเกิดมีพระอริยสงฆ์ผู้บรรลุนิยามขั้นสูงสุด (อรหัตตมรรค อรหัตตผล) เป็นพระอรหันต์ขึ้นในโลกจำนวน ๕ รูป และทั้ง ๕ รูปนั้น ก็เป็นพระภิกษุสงฆ์, จึงเกิดมีพระสงฆ์ขึ้นอย่างสมบูรณ์ครบพระรัตนตรัยบริบูรณ์ในวันแรม ๕ ค่ำนั้น รวมพระอรหันต์ที่มีในโลกในวันนั้น ทั้งพระพุทธเจ้าด้วยเป็น ๖ รูป พระปัญจวัคคีย์ได้ถึงสละด้วยข้อ ก. คือได้ธรรมจักขุดวงตาเห็นพระธรรมเป็นขั้นแรก ได้ตรัสรู้พระธรรมตาม เมื่อฟังเทศนาที่ ๒ จบเป็นขั้นที่สุด, และด้วยข้อ ข. คือแสดงตนขอบรรพชาอุปสมบททุกชั้น ๆ ว่าขอบวชในสำนักพระพุทธเจ้า

(วันแรม ๕ ค่ำเดือน ๘)

เรื่องเกี่ยวกับวันแรม ๕ ค่ำนี้ ที่ควรเล่าแทรกไว้ คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ แรกเสด็จเสด็จถวัลย์ราชสมบัติ ถึงเทศกาลเข้าพรรษา เสด็จถวายพุ่มที่วัดบวรนิเวศวิหาร อันเป็นวัดที่เสด็จประทับปกครองอยู่ในขณะที่ยังทรงผนวช, พระศิษย์ข้าหลวงเดิมผู้เคยถวายสักการะในกาลเช่นนั้น ได้จัดสักการะไปตั้งไว้ที่ซุกขนิภาพระพุทธรูปหินสีห์ เพื่อทรงจบพระราชหัตถ์เป็นพุทธบูชา.

ทรงทราบความประสงค์แล้วตรัสว่าพระผู้ระลึกถึงพระองค์ถึงวันแรม ๕ ค่ำ เดือน ๘ ให้ไปทำวัตร สวดมนต์ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อถวายพระราชกุศล. พระสงฆ์ในวัดบวรนิเวศวิหารและวัดอื่น ๆ ที่เนื่องกัน จึงได้ไปประชุมทำวัตรสวดมนต์ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในวันแรม ๕ ค่ำ เดือน ๘ ทุกปี ตลอดมาจนบัดนี้. วันแรม ๕ ค่ำนี้ตรงกับวันที่มีพระรัตนตรัยเกิดขึ้นในโลกบริบูรณ์ดังกล่าวแล้ว

พระพุทธเจ้าได้ทรงจำพรรษาที่ ๑ ที่สวนกวางอิสิปตนะ แขวงเมืองพาราณสีซึ่งได้ฟังพระธรรมเกิดดวงตาเห็นธรรมแล้วทูลขออุปสมบท. และได้ทรงพระธรรมโปรดเสนาบดีผู้บิดาของพระยสะ ซึ่งเกิดดวงตาเห็นธรรม แล้ว แสดงคนเป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต เป็นอุบาสกคนแรกผู้ปลงวาจาถึงทั้ง ๓ รตนะ. พระยสะฟังพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่บิดาได้สำเร็จพระอรหัตผล เป็นพระอรหันต์ ขึ้นอีกองค์หนึ่ง. พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปทรงบิณฑบาตที่เรือนเสนาบดี ทรงแสดงพระธรรมโปรดมารดา และภริยาเก่าของพระยสะให้เกิดดวงตาเห็นธรรม สตรีทั้ง ๒ นั้นได้กราบทูลแสดงตนเป็นอุบาสิกา ผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต เป็นอุบาสิกากคนแรกในพระพุทธศาสนา. ต่อมาพระพุทธเจ้าได้ทรงให้อุปสมบทสหายของพระยสะอีก ๕๐ คน พระทั้ง ๕๐ ได้สำเร็จพระอรหัตผลทั้งหมด จึงบรรจบเป็นพระอรหันต์ ๑๖ องค์

บุคคลดังกล่าวมาแล้วนี้ ได้ถึงสรณะด้วยข้อ ก. ก็ด้วยใจด้วยความรู้ และด้วยข้อ ข. ก็ด้วยแสดงคนออกเป็นภิกษุบ้าง อุบาสก อุบาสิกากบ้าง เมื่อพระสาวกมีมากขึ้น พระพุทธเจ้าได้ทรงส่งไปประกาศพระศาสนาในทิศทางต่าง ๆ กัน และต่อมาได้ทรงอนุญาตให้พระสาวกให้อุปสมบทกุลบุตร ได้เอง ด้วยสอนนำให้ว่าบทใดสรณคมนดังกล่าวแล้วแล

หลักพระพุทธศาสนา

ธ. ไตรสรณคมน (ต่อ)

(ย่อความเดิม)

ไตรสรณคมน การถึงสรณะ ๓ ในกัณฑ์ที่แล้วได้จำแนกอธิบายเป็น ๓ ข้อ คือ ข้อที่ ๑ วัตถุที่ถึง ข้อที่ ๒ วิธีที่ถึง ข้อที่ ๓ การถึงเป็นสรณะ, ในข้อที่ ๓ ได้เล่าประวัติของบุคคลผู้ถึงสรณะในพระพุทธศาสนาดังแต่ต้น จนถึงพระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตให้พระสาวกให้อุปสมบทกุลบุตรได้เอง ด้วยวิธีสอนนำให้วาทไตรสรณคมน.

ดำเนินความต่อไปว่า ต่อมา เมื่อพระสาวกมีมากขึ้น พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้เลิกวิธีพระสาวกให้อุปสมบทด้วยไตรสรณคมน ทรงสั่งให้สงฆ์เป็นผู้ให้อุปสมบทด้วยวิธีเสนอญฺติแล้วสาวกประกาศ ๓ จบ (ญติจตุคคกรมวจา สาวกประกาศกรรม ๔ จบ รวมทั้งญติ) เมื่อสงฆ์รับรองแล้วก็เป็นภิกษุขึ้น และทรงสั่งให้ใช้วิธีรับไตรสรณคมนเป็นวิธีบรรพชาสามเณร แต่ในทางปฏิบัติจะอุปสมบทเป็นภิกษุได้ก็ต้องบรรพชาเป็นสามเณรก่อนด้วยรับไตรสรณคมน.

การถึงเป็นสรณะตามที่เล่ามานี้ ประมวลลงได้โดยย่อเป็น ๒ คือ

ก. ถึงเป็นสรณะด้วยใจด้วยความรู้

ข. แสดงตนออกว่าถึงเป็นสรณะ

ก่อนที่จะแสดงต่อไป จะกล่าวสรุปในข้อทั้ง ๒ นี้ก่อน

ก. ถึงเป็นสรณะด้วยใจด้วยความรู้นั้น รวมความว่าตั้งใจถึงความเชื่อความเลื่อมใสประกอบด้วยมีความรู้ซาบซึ้งในพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณอันเกิดจากการศึกษาให้รู้พระพุทธศาสนา, ถ้ามีเพียงใจศรัทธาเลื่อมใส แต่ขาดปัญญาารู้คุณพระรัตนตรัย ใจที่ถึงก็ยังไม่มั่นคงยังอาจสงสัยลังเลใจ อาจเปลี่ยนแปลงได้ ต่อเมื่อมีปัญญาารู้คุณพระรัตนตรัย เพราะรู้พระพุทธศาสนา ใจที่ถึงจึงจะหยั่งลงถึงราก หรือเข้าถึงแก่นของไตรสรณคมน

ข. แสดงตนออกว่าถึงเป็นสรณะนั้น รวมความว่าแสดงตนเข้าเป็นพุทธบริษัทหรือเป็นพุทธศาสนิกชน คือเป็นภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา พุทธมามกะ พุทธามิกา หรือแสดงความนับถือสักการะในพระรัตนตรัย ในพระพุทธศาสนา กล่าวโดยย่อคือ

พุทธบริษัทฝ่ายบรรพชา (นักบวช) เป็นด้วยการอุปสมบทตามวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ในพระวินัย

พุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์ (ชาวบ้าน) เป็นด้วยการปฏิญาณตนเป็นอุบาสก อุบาสิกา พุทธมามกะ พุทธามิกา, หรือแม้ไม่ปฏิญาณตนอย่างนั้น แต่ตั้งใจสมาทานคือรับไตรสรณคมนว่า พุทธฺ สรณํ

กัจจามิ เป็นต้น, เมื่อรับไตรสรณคมน์ ก็เป็นพุทธศาสนิกชนขึ้น การรับสรณคมนี้นี้จะรับจากผู้ที่มิสรณคมน์ เช่น พระภิกษุก็ได้ ตั้งใจสมาทาน คือตั้งใจด้วยลำพังตนเองเมื่อไรก็ได้ ไม่มีจำกัด

อีกอย่างหนึ่ง แม้มิได้สมาทานคือรับไตรสรณคมน้อย่างนั้น แต่แสดงอาการว่านับถือพระรัตนตรัย นับถือพระพุทธศาสนา ก็ใช้ได้เหมือนกัน, เช่นทำความเคารพ ทำการบริจาคนับถือพระธรรมโดยเคารพ ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยสวคณนค์ กาวานา ปฏิบัติพระพุทธศาสนา

วิธีตามที่ได้แสดงมา ต่างเป็นวิธีแสดงคนนอกว่าถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะการถึงสรณะ ๓ ในขั้นต้นมักถึงด้วยข้อ ก. คือถึงด้วยใจด้วยความรู้ก่อน, กล่าวคือเมื่อได้ฟังพระธรรมของพุทธเจ้า เกิดความรู้ศึกษาซึ่งในพระธรรมขึ้นแล้ว จึงถึงด้วยข้อ ข. คือแสดงคนเป็นพุทธบริษัท

(นับถือมาก่อนเกิด)

แต่ในขั้นหลัง เมื่อพระพุทธศาสนาตั้งมานานเข้าจนเป็นศาสนาประจำตระกูล ประจำท้องถิ่น ประจำประเทศชาติ, คนที่เกิดมาในภายหลัง มักถึงไตรสรณะด้วยข้อ ข. คือแสดงคนว่าเป็นพุทธบริษัทหรือพุทธศาสนิกชนก่อนที่จะรู้พระพุทธศาสนา รู้คุณพระรัตนตรัย อาจเรียกว่าเป็นพุทธศาสนิกชนมาตั้งแต่ก่อนเกิดก็ได้ มีตัวอย่างตั้งแต่ในครั้งพุทธกาล ดังที่มีเล่าไว้ในพระสูตรหนึ่งว่าโพธิราชกุมาร พระราชโอรสพระเจ้าอุเทนกรุงโกสัมพี ได้ฟังพระธรรมของพระพุทธเจ้าแล้วกราบทูลมีความว่าพระพุทธเจ้ามีอัครจริยจริง พระธรรมมีอัครจริยจริง พระพุทธเจ้ามีอัครสอภพระธรรมมีอัครจริยจริง มหาเถรผู้ตามเสด็จข้อสัญญาบุตรได้กราบทูลขึ้นว่า พระราชกุมารประกาศอย่างนั้น จึงเป็นอันว่าทรงถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ พระราชกุมารตรัสห้ามว่าอย่าพูดอย่างนั้นแล้วได้ตรัสประกาศว่า ทรงได้ฟังมาจากพระราชามารดาว่า สมัยหนึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ โฆสิตาราม กรุงโกสัมพี, ครั้งนั้น พระราชมารดาทรงคร่ำครวญ พระองค์อยู่ได้เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลว่าพระราชกุมารหรือพระราชกุมารี ในพระครรภ์ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ขอให้พระพุทธเจ้าทรงจำไว้ว่าพระราชกุมารหรือพระราชกุมารี ในพระครรภ์เป็นอุบาสกหรืออุบาสิกา ถึงระยะดังแต่บัดนี้ไปจนตลอดชีวิต นี่เป็นการถึงสรณะครั้งที่ ๑, อีกครั้งหนึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ในมิกทายวัน ในภักคชนบท พระราชกุมารยังทรงพระเยาว์ พระพี่เลี้ยงได้อุ้มนำเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วได้กราบทูลแทนพระราชกุมารว่า พระราชกุมารถึงสรณะเหมือนอย่างนั้นนี้เป็นครั้งที่ ๒, ครั้นทรงเล่าเรื่องนี้แล้ว ได้ประกาศพระองค์ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ แสดงพระองค์เป็นอุบาสกถึงสรณะตลอดชีวิต โพธิราชกุมารได้ถึงสรณะ ๓ ครั้งอย่างนี้ : ในครั้งที่ ๑ ดังแต่ยังไม่ประสูติ ยังอยู่ในพระครรภ์ พระราชมารดาประกาศถึงแทน, ในครั้งที่ ๒ เมื่อทรงพระเยาว์ พระพี่เลี้ยงประกาศถึงแทน ในครั้งที่ ๓ เมื่อได้ทรงฟังพระธรรมแล้ว ทรงประกาศถึงด้วยพระองค์เอง

(สรณคมนี้นิ่งนอนใจและไม่อ่อนแอ)

ผู้ที่ถึงไตรสรณะ เป็นพุทธศาสนิกชนตามสายตระกูลเป็นต้นดังเรื่องที่เล่ามานี้บางทีไม่รู้จักพระพุทธศาสนา หรือรู้ร้น้อยมาก เพราะมิได้สนใจสดับศึกษาพระพุทธศาสนาจึงเป็นการนับถืออย่าง

หลังคา ไม่รู้ว่าสิ่งที้นับถืออยู่เป็นอย่างไร อาจจะปล่อยหรือเปลี่ยนเสียเมื่อไรก็ได้ ถึงไม่ปล่อยหรือเปลี่ยนก็นับถืออยู่สักแต่ว่าเชื่อเท่านั้น เพราะไม่มีความรู้และการปฏิบัติพระพุทธานุศาสน์ ต่อเมื่อสนใจระดับศึกษา ให้มีความรู้พระพุทธานุศาสน์ ให้รู้จักพระรัตนตรัย จึงจะเป็นการนับถืออย่างลึกลับ คือรู้ว่าวัตถุที้นับถือนั้น เป็นดวงรัตนะอันเอกอุดมแท้จริงเหมือนอย่างลึกลับดูสิ่งที้อยู่ในมือมาตั้งแต่เกิดเห็นว่าเป็นเพชรแท้ ก็จักไม่ทิ้งหรือเปลี่ยนแลกกับเพชรเทียมอะไรอื่น ๆ พุทธศาสนิกชนหรือพุทธบริษัทประเภทใดก็ตาม ก็จะเป็นภิกษุหรือสามเณรก็ตาม จะเป็นอุบาสก หรืออุบาสิกาก็ตาม ที่ยังไม่มั่นคงยังกลางแกลงอยู่ในพระรัตนตรัยที่เป็นสรณะของตน ก็เพราะยังไม่รู้ซาบซึ้งในคุณพระรัตนตรัย เพราะมิได้ศึกษาให้รู้ซาบซึ้งในพระพุทธานุศาสน์ ถ้ารู้ซาบซึ้งดังกล่าวก็นับถือนั่นคง ไม่คลอนแคลน ไม่กลางแกลงในสรณะของตน เพราะเป็นการถึงด้วยข้อ ก. คือด้วยใจ ด้วยความรู้ ซึ่งเป็นการถึงที้อย่งลงถึงราก หรือถึงแก่นพระรัตนตรัย เมื่อประกอบด้วยการถึงในข้อ ข. คือแสดงตนเป็นพุทธบริษัทประเภทใดประเภทหนึ่ง ก็สำเร็จเป็นไตรสรณคมน์ทีสมบูรณ์ เป็นพุทธบริษัทหรือพุทธศาสนิกชนทีสมบูรณ์ เช่นเป็นภิกษุสามเณรทีสมบูรณ์ เป็นอุบาสกอุบาสิกาทีสมบูรณ์

(สรณคมน้ำชาด)

ผู้ทีถึงไตรสรณะแล้ว จะขาดจากไตรสรณคมน์เพราะไปเข้าศาสนาอื่นอันเรียกว่าอัญญสัทธ-
อุเทศ แปลเข้าใจง่าย ๆ ว่าการขึ้นครุอื่น ผู้ทีถึงไตรสรณะนั้นเป็นผู้ขึ้นครุพระพุทธเจ้า ถือนับถือพระพุทธเจ้า
เป็นพระศาสดาหรือบรมครู, แต่เมื่อประมาณเปลี่ยนไปขึ้นครุอื่นเสีย ไตรสรณคมน์ก็ขาด

นอกจากนี้ เมื่อให้ความเคารพนับถือสิ่งอื่น ผู้อื่นยิ่งกว่าพระรัตนตรัย ไตรสรณคมน์ก็ขาด
เมื่อกล่าวดิกกล่าวดูพระธรรมวินัยด้วยความตั้งใจ ไตรสรณคมน์ก็ขาด

(สรณคมน้ำเศร้ามอง)

อญาณะ ไม่รู้ไม่เข้าใจในพระรัตนตรัย ในพระพุทธานุศาสน์ แสดงตนเป็นพุทธบริษัทหรือ
พุทธศาสนิกชนไปอย่างไม่รู้ ทั้งไม่ศึกษาให้รู้พระพุทธานุศาสน์ สงสัยเคลือบแคลง ลังเลใจ โลเลใจ ไม่แน่นอน
ในการถึงสรณะของตน

มิจฉายาณะ รู้ผิดเข้าใจผิด เช่นเข้าใจพระรัตนตรัยหรือวัตถุทีเนื่องด้วยพระรัตนตรัยเป็นอย่าง
เทพเจ้า หรือของขลัง และเข้าใจการถึงสรณะอย่างการไปขอให้ช่วยอำนาจโชค ลาภ บัณฑิต รักษา
โรค เป็นต้น

มิจนาปวัตติ ปฏิบัติผิดไปจากพระพุทธเจ้า คือปฏิบัติไปในทางอื่น เช่นในทาง
ไสยศาสตร์ ทีเสียหลักพระพุทธานุศาสน์

อนาพระ ประพฤติอย่างไม้อื่อเพื่อเป็นค้ำในพระรัตนตรัย เช่นไม้อื่อเพื่อเคารพนับถือ
แสดงอาการอย่างเลขเมยคล้ายรังเกียจหมิ่นแคลน คล้ายไม่เห็นเป็นสำคัญ และประพฤติอย่างประมาท
ล่วงเกินอื่น ๆ ทีเป็นการขาดความเคารพ

ผู้ที่ขาดจากไตรสรณคมน์ ก็ขาดจากความเป็นพุทธศาสนิกหรือพุทธบริษัท แต่ก็อาจมาเข้าเป็นพุทธบริษัทอีกได้ ด้วยกลับมาถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ, แต่มีเว้นบางจำพวก คือภิกษุที่ไม่ขึ้นครูอื่น คือไปเข้ารีตถือศาสนาอื่นทั้งที่เป็นภิกษุก็ขาดจากภิกษุภาวะทันที และจะกลับมาอุปสมบทอีกไม่ได้ตลอดชีวิต, แต่ถ้าไม่บวชเพียงแต่ขอถึงไตรสรณะอีกท่านไม่ห้าม.

ส่วนไตรสรณคมน์ที่เสว้าหมอง เมื่อแก่เหตุที่ทำให้เสว้าหมองได้ ก็กักหายเสว้าหมองกลับบริสุทธื์ ผุดผ่อง. คือสนใจศึกษาพระพุทธศาสนา ให้รู้ซาบซึ้งเข้าไปถึงคุณพระรัตนตรัย แก่ความเคลือบแคลงสงสัยลง มั่นคงในสรณะของตน, และเมื่อศึกษาทราบพระพุทธศาสนาว่าพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ทำอะไร ให้เว้นอะไร ก็แก่การปฏิบัติที่ดีให้อุบัติตามพระพุทธศาสนา, มีความเอื้อเฟื้อเคารพในพระรัตนตรัยให้พอเหมาะสมควร. การทำดังที่กล่าวมานี้เป็นเหตุทำให้ไตรสรณคมน์บริสุทธื์ผุดผ่อง ย่นย่อลง คือศึกษาให้รู้ และปฏิบัติให้อุบัติตรงกับพระพุทธศาสนา, พระรัตนตรัยเป็นสรณะของตนได้จริงก็ด้วยเหตุนี้.

(พุทธานุภาพ)

คนทั่ว ๆ ไปที่ยังไม่สำเร็จเป็นพระอริยบุคคล ยังนับถือมงคล และอานุภาพต่าง ๆ ภายนอกอยู่, เมื่อนับถือพระพุทธศาสนา ก็นับถือพระรัตนตรัยเป็นมงคล และนับถือในอานุภาพแห่งพระรัตนตรัย, ถึงจะเรียนรู้เท่าไรก็ยังนับถือกันอยู่, เป็นเหมือน ๆ กันเช่นนี้ทุกแห่งทุกกาลสมัย. ดังมีเรื่องที่พระอาจารย์ในภายหลังเขียนเล่าไว้ว่า ครั้งหนึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ในกรุงราชคฤห์มครรัฐ, ได้เกิดภัยขึ้นในกรุงไพสาลี รัฐวัชชี ที่อยู่ห่างจากกรุงราชคฤห์ประมาณ ๘ โยชน์ ก็อุทกภัยภัย ภัยเกิดจากขาดแคลนอาหารเพราะฝนแล้งทำงานไม่ได้ คนจึงพากันอดอยากล้มตาย, อดนุสสัย ภัยเกิดจากอมนุษย์เพราะเมื่อคนพากันล้มตาย ทิ้งซากศพไว้ ก็เชื่อกันว่ามีอมนุษย์ คือพวกผีปีศาจมากินซากศพ. จึงเกิดภัยที่ ๓ ตามมา คือ โรคภัย ภัยเกิดจากโรค เพราะได้เกิดอหิวาตกโรคขึ้นแก่ประชาชน, ประชาชนได้พากันร้องต่อคณะเจ้าผู้ปกครองรัฐ อันเรียกว่าราชาเสมอกันว่า ภัยเหล่านี้จักเกิดขึ้นเพราะปกครองโดยไม่เป็นธรรม, คณะเจ้าผู้ปกครองได้ยอมให้ประชาชนได้สวน, ประชาชนได้ได้สวนแล้วไม่เห็นโทษของคณะเจ้าผู้ปกครอง, จึงร่วมกันหาวิธีระงับภัย : บางคนแนะนำให้เชิญศาสดาเจ้าลัทธิต่าง ๆ บางคนแนะนำให้เชิญเสด็จพระพุทธเจ้า เพราะพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเกื้อกูลสุขแก่สัตว์โลกทั้งปวง ทรงมีพระพุทธานุภาพมาก. ในที่สุดที่ประชุมได้ตกลงพร้อมกันให้เชิญเสด็จพระพุทธเจ้า จึงมีทูตไปเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารกรุงราชคฤห์แล้วเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลเชิญเสด็จมายังกรุงไพสาลี-พระพุทธเจ้าทรงรับอาราธนาเสด็จออกจากกรุงราชคฤห์ พร้อมกับพระภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก ครั้นเสด็จถึงแม่น้ำคงคาที่เป็นแม่น้ำปันเขตรัฐ ๒ ได้เสด็จขึ้นเรือพระที่นั่งขนานข้ามแม่น้ำ, เมื่อเรือพระที่นั่งถึงฝั่งรัฐวัชชี, พอเสด็จลงจากเรือเหยียบพระบาทลงบนฝั่งรัฐวัชชี, ฝนได้ตกลงมาหาใหญ่ น้ำนองแผ่นดิน พัดพาซากศพและสิ่งปฏิกูลทั้งหลายลงแม่น้ำคงคา ชำระพื้นแผ่นดินให้สะอาดหมดจดทั่วกรุงไพสาลีภัยต่าง ๆ ก็สงบโดยฉับพลัน : พระพุทธเจ้าได้เสด็จเข้าสู่กรุงไพสาลี ได้ทรงแสดงพระรัตนสูตร ได้ประทับอยู่ในกรุงไพสาลีแสดงพระธรรมสั่งสอนประชาชนประมาณถึงเดือน จึงเสด็จกลับ.

(วิธีแก้การนับถือพระอย่างเทพเจ้า)

เรื่องนี้ พระอาจารย์ได้เล่าเป็นคำนำของพระรัตนสูตร แสดงพระพุทธานุภาพนำพระสูตร, ใจความของพระรัตนสูตรก็แสดงพระรัตนตรัยนั่นเอง. แม้ในปัจจุบันนี้คนทั่ว ๆ ไปก็ยังนับถือในมงคล ในอนุภาพต่าง ๆ ตามปกติวิสัยของสามัญชน, แต่ถ้านับถืออยู่เพียงภายนอกก็อาจทำให้ปฏิบัติผิดจาก พระพุทธศาสนาใกล้ไปทางนับถือพระเป็นเทพเจ้าผู้บันดาลต่าง ๆ. ทางที่จะแก้ไขมีทางเดียว คือศึกษาให้ รู้พระพุทธศาสนา จนเปลี่ยนจากนับถือสิ่งภายนอกต่าง ๆ มานับถือเหตุผลตามที่เป็นอย่างจริง หรือนับถือความจริงตามเหตุและผล ตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้ ดังที่แสดงแล้วข้างต้น, กล่าวโดยสรุปคือตาม หลักอริยสัจธรรมที่แสดงแล้วในกัณฑ์ที่ ๑ ว่าด้วยเรื่องสัจธรรม, เมื่อนับถือหนทางทางเหตุผลหรือความจริงตามเหตุผล เพราะรู้ตระหนักในพระพุทธศาสนาขึ้น การปฏิบัติก็เข้าทางที่ชอบประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ คือเห็นชอบ ดำริชอบ เจรจาชอบ การงานชอบ อาชีพชอบ พยายามชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ ดังที่แสดงแล้วในกัณฑ์ที่ ๒ ว่า “ใครเดินทางชอบมีองค์ประกอบ ๘ รวมกันเป็นทางเดียวนี้แล คือพุทธศาสนิก.”

เห็นชอบ ก็คือเห็นถูก เพราะรู้จริงตามเห็นผล หรือรู้เหตุผลตามเป็นจริงเมื่อมีเห็นชอบ ดำริชอบ เป็นต้น ก็ทำตามกัน, แต่ดำริชอบเป็นต้นก็อาจช่วยให้เห็นชอบขึ้นได้, แต่ว่าองค์ประกอบทั้ง ๘ ต้องอาศัยพึ่งพิงกัน จะขาดเสียสักข้อหนึ่งมิได้ ต้องใช้ในกิจทั้งปวง, เช่นจะทำเลข ก็ต้องมีเห็นชอบ จึงจะทำได้ถูก จะตอบปัญหาทุกอย่างได้ถูกก็ต้องมีเห็นชอบ จะรู้ชั่วผิดถูก เท็จจริงเทียมหรือแท้ก็ต้องมีเห็นชอบ, จะรู้ซาบซึ่งพระพุทธศาสนาตลอดจนถึงคุณพระรัตนตรัย ก็ต้องมีเห็นชอบ, การศึกษาทุกอย่าง จนถึงการศึกษพระพุทธศาสนาด้วยวิธีพึ่งพระธรรมเทศนาเป็นต้น ก็เพื่ออบรมให้เห็นชอบนี้เอง.

การถึงพระรัตนตรัยเป็นสัจธรรม ที่พูดเพื่อเข้าใจง่าย ๆ ว่าการเข้าพึ่งพระรัตนตรัยโดยตรง คือเข้าพึ่งพระพุทธศาสนาที่ชี้ทางที่ถูกให้แก่คน เมื่อเห็นทางที่ถูกแล้ว ก็ต้องปฏิบัติไปในทางที่ถูกนั้นด้วยตนเอง จึงจะได้รับผล, เหมือนอย่างต้องเรียนเอง จึงจะรู้ ต้องบริโภคเอง จึงจะอิ่ม, เมื่อพึ่งพระรัตนตรัยเป็นสัจธรรมอย่างนี้ ก็จะกลับเป็นผู้พึ่งตนเองได้ เพราะตนเองจะทวีความดีขึ้นทุกที จนเป็นที่พึ่งของคนได้เอง, ใครสัจธรรมนี้จึงสัมฤทธิ์ผลอย่างนี้แล.

โย จ พุทธณฺจ ธมฺมณฺจ สงฺฆณฺจ สรณํ กโต ผู้ใดถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสัจธรรม

จตุตถาริ อาริยสัจจานิ สมมุปปยุณฺวยาช ปสฺสติ เห็นอริยสัจ ๔ ด้วยปัญญาชอบ
เอตํ โข สรณํ เขมํ เอตํ สรณมุตตมํ

สัจธรรมคนนี้มีของผู้นั้น เป็นสัจธรรมอันเกษม เป็นสัจธรรมอันอุดม

เอตํ สรณมากมมํ สัพพทุกฺขา ปมฺจุจติ ผู้นั้นอาศัยสัจธรรมนี้จะพ้นจากทุกข์ทั้ง

ปวงได้.

หลักพระพุทธศาสนา

๑๐. ศรัทธา - ปสาทะ

เครื่องชักนำอันแรก ให้เกิดไตรสรณคมน์ หรือให้เป็นพุทธศาสนิกผู้นับถือพระพุทธศาสนา คือสิ่งที่เกิดขึ้นในใจ ๒ อย่าง ได้แก่ศรัทธากับปสาทะ ศรัทธา แปลว่าความเชื่อ ปสาทะ แปลว่าความเลื่อมใส

ทุกคนคงเคยได้ยินคำว่าศรัทธา หรือศรัทธาปสาทะ เพราะนิยมพูดกันทางศาสนา หรือในการทำบุญ เช่นมีศรัทธาบูชาพระรัตนตรัย มีศรัทธาฟังพระธรรม มีศรัทธาบริจาคทานเป็นต้น เห็นใครทำบุญทำกุศลทุกอย่าง ก็มักพูดว่าเขามีศรัทธา การพูดอย่างนี้ก็เป็นความจริง เพราะจะทำอะไรทุกอย่าง ต้องมีศรัทธาชักนำให้ทำ แต่มีปัญหาว่าศรัทธาที่มีเครื่องชักนำนั้น คือเชื่ออย่างไร ดังเช่นในที่นี้ ถ้าจะตั้งปัญหาถามทุก ๆ คนมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาหรือไม่ ทุก ๆ คนที่เป็นพุทธศาสนิกก็คงตอบว่ามี คราวนี้ถามต่อไปว่ามีอย่างไร ให้ทุก ๆ คนตั้งปัญหานี้ถามตนเอง และตอบให้ได้ด้วยตนเองว่าบัดนี้เรามีศรัทธา คือมีความเชื่ออย่างไรในพระพุทธศาสนา

เชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธปฏิมาซึ่งเป็นที่นับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ ใช่หรือไม่

เชื่อในความขลังของคาถาอาคม ใช่หรือไม่

เชื่อในอาจารย์ผู้เสกคาถา ใช่หรือไม่

เชื่อในการบนบานอ้อนวอน ใช่หรือไม่

ถ้ามีความเชื่อดังเช่นที่กล่าวมาข้างบนนี้ ก็พึงรู้ว่ายังมีศรัทธาที่ต้องในพระพุทธศาสนา และอาจเป็นอันตรายแก่การนับถือพระพุทธศาสนา ดังเช่นเมื่อบนบานอ้อนวอนแล้วไม่ได้สมประสงค์ หรือต้องพลาดถึงชีวิตเสียหาย ก็เลขาว่าพระพุทธศาสนาช่วยอะไรไม่ได้ พระพุทธศาสนาในประเทศอินเดียเสื่อมสิ้นไป ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาบางประเทศต้องเสียเอกราช และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศหนึ่งในขณะนี้ ผู้ที่เชื่อในทางศักดิ์สิทธิ์ หรือผู้ที่มุ่งกล่าวปรีก้าก็อาจกล่าวหาว่าพระพุทธศาสนาช่วยอะไรไม่ได้ บางทีก็กล่าวหาว่าเป็นเครื่องถ่วงให้ล่าช้าลง ไม่เจริญเร็วเหมือนประเทศนอกพระพุทธศาสนา ศรัทธาที่ไม่ถูกต้องอาจเป็นอันตรายแก่การนับถือพระพุทธศาสนาอย่างนี้ เมื่อศรัทธาไม่ถูกต้อง ปสาทะก็ไม่ถูกต้องเหมือนกัน ฉะนั้นจึงจำต้องปรับปรุงศรัทธาให้และให้ถูกต้องก่อนว่า ควรทำความเชื่อในพระพุทธศาสนาอย่างไร

ศรัทธาอย่างถูกต้องในพระพุทธศาสนามีดังนี้

เชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสจริง

เชื่อว่าบุญบาปมีจริง

เชื่อว่าผลของบุญบาปมีจริง

เชื่อว่าบุญบาปที่ตนทำเป็นของตนจริง

ข้อที่ ๑ เชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสจริง ทำให้ไม่สงสัยลังเลใจในปัญหาของพระพุทธเจ้า ไม่สงสัยลังเลใจในพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสั่งสอนเป็นพระพุทธศาสนา ไม่สงสัยลังเลใจในพระสงฆ์ โดยตรงกันข้าม ยิ่งเกิดความเชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ความเชื่อความเลื่อมใสนี้เกิดเพราะตั้งใจสดับฟังพระธรรม หรือศึกษาพระพุทธศาสนาให้รู้ซาบซึ้ง โดยเฉพาะให้รู้จักบุญบาป หรือกรรมดีกรรมชั่ว ยิ่งฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พิจารณาให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ก็ยิ่งเชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสจริง เหมือนอย่างฟังคำสอนของครูเข้าใจแจ่มแจ้ง ก็ทำให้เชื่อในภูมิรู้ของครู ความเชื่อข้อนี้เรียกว่าตาคคโฬิสัทธาแปลว่า ความเชื่อความศรัทธาของพระพุทธเจ้า คือเชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสจริงนั่นเอง เป็นเหตุให้เชื่อในคำสั่งสอนของพระองค์ที่แสดงบุญบาปคุณโทษเป็น เหมือนอย่างเมื่อเชื่อภูมิรู้ของครูแล้ว ครูจะแนะนำอะไร ก็ยอมจะเชื่อ

ข้อที่ ๒ เชื่อว่าบุญบาปมีจริง ทำให้ไม่สงสัยลังเลใจในเรื่องบุญและบาปหรือกรรมดีกรรมชั่ว สิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนว่าเป็นบุญ เป็นกรรมดีก็เชื่อว่าเป็นกรรมดีจริง เช่นความมีใจเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สงเคราะห์ช่วยเหลือเป็นต้น สิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนว่าเป็นบาป เป็นกรรมชั่ว ก็เชื่อว่าเป็นบาป เป็นกรรมชั่วจริง เช่นความมีใจละโมภ โหดร้ายหลงใหล ประพฤติชั่วร้ายต่าง ๆ มีฆ่าสัตว์ ถักทอภัยเป็นต้น ความเชื่อข้อนี้ เรียกว่ากัมมสัทธา เชื่อกรรม กรรมแปลว่าการทำงานที่บุคคลทำด้วยเจตนา คำว่ากรรมเป็นกลาง ๆ มิใช่หมายความว่าไม่ดี จึงเรียกว่ากรรม ทำดีหรือไม่ดีเรียกว่ากรรมทั้งนั้น เมื่อต้องการจะรู้ว่าดีหรือไม่ดี ก็เดิมค่านันเข้าไประบบดี หรือบุญกรรม กรรมชั่วหรือบาปกรรม ฉะนั้น เชื่อกรรมก็คือเชื่อบุญบาปหรือกรรมดีกรรมชั่วมีจริง ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสั่งสอนไว้

ข้อที่ ๓ เชื่อว่าผลของบุญบาปมีจริง ทำให้ไม่สงสัยลังเลใจว่าบุญบาปที่ทำจะไม่ผลสนองตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนไว้ว่ากรรมดีให้ผลดี กรรมชั่วให้ผลชั่ว ไม่สับสนกันเหมือนอย่างหว่านพืช เช่นใด ก็ได้รับผลเช่นนั้น ความเชื่อข้อนี้ เรียกว่าวิปากสัทธา เชื่อผลของกรรม คือเชื่อว่าบุญบาปที่ทำให้ผลจริงตามประเภท บุญก็ให้ผลดี บาปก็ให้ผลไม่ดี

ข้อที่ ๔ เชื่อว่าของบุญบาปที่ตนทำเป็นของตนจริง ทำให้ไม่สงสัยลังเลใจว่าตนเองจะต้องรับผิดชอบบุญบาปที่ตนเองทำไว้หรือไม่ ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ทุก ๆ คนนึกคิดอยู่เสมอว่า เรามีกรรมเป็นของ ๆ ตน เป็นทายาทรับผลของกรรมเราทำดีจักได้ดี เราทำชั่วจักได้ชั่ว กรรมชั่วข้อนี้ เรียกว่า กัมมสัคคาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมที่ตนทำไว้เป็นของ ๆ ตน เหมือนบริโภคน้ำอาหารเอง ก็ดื่มเอง เรียนเองก็รู้เอง

ศรัทธาทั้ง ๔ ข้อนี้ สำคัญอยู่ที่ข้อ ๑ คือเชื่อว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้จริงเพราะตั้งใจศึกษาพระพุทธศาสนาจนเกิดความรูสึกว่า พระธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนไว้เป็นความจริงทุกอย่าง ความเชื่อและความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ก็จะเกิดตั้งมั่นขึ้นทุกทีที่ทำให้เชื่อมั่นว่า บุญบาปที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนไว้มีจริง ผลของบุญบาปตามที่ตรัสสั่งสอนไว้มีจริง บุญบาปที่มีผู้ใดทำไว้ก็เป็นของผู้นั้นจริงตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า รวมความว่าทำให้เชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา

ศรัทธา ความเชื่อในพระพุทธศาสนา เมื่อมีลักษณะดังกล่าว จึงเป็นศรัทธาที่ถูกต้อง ผู้มีศรัทธาที่ถูกต้อง จึงจะเป็นพุทธศาสนิกผู้ถึงใคร่สมณกรรมที่ถูกต้อง การปลูกศรัทธาที่ถูกต้อง หรือการปรับปรุงศรัทธาให้ถูกต้อง อาศัย

ก. บุคคลชักจูงศรัทธา ข. ตนเอง

ก. บุคคลผู้ชักจูงศรัทธา เริ่มตั้งแต่มารดาบิดาอบรมบุตรธิดาตั้งแต่เล็ก ๆ ด้วยวิธีสอนให้เชื่อฟังอย่างมีเหตุผลเท่าที่เด็กจะเข้าใจ มิใช่ด้วยวิธีหลอกล่อให้เข้าใจผิด หรือขู่ให้กลัวเช่น ขู่หรือหลอกด้วยเรื่องผีต่าง ๆ และโดยที่แท้ ที่ว่าผีหลอกนั้น คนหลอกต่างหาก เมื่อเด็กถูกหลอกหรือขู่ให้เชื่อผิด ๆ มาตั้งแต่เล็ก ความเชื่อก็จะฝังแน่นติดเป็นสันดาน เป็นการเกี้ยกไนภายหลัง เมื่อโตขึ้นแล้วจึงจะมีความรู้ใหม่มากขึ้นอย่างไร ความเชื่อในสันดานก็ยังไขไม่หมด จึงยังมัวกลัวผิด ๆ อยู่ ฉะนั้น เมื่อจะห้ามมิให้เด็กทำอะไร จะสอนให้เด็กทำอะไร ก็พยายามแนะนำให้เด็กรู้เหตุผลถูกผิด หรือใช้วิธีแก้ร้ายให้กลายเป็นดีอย่างมีเหตุผล ดังเช่น มารดาบิดาคนหนึ่งส่งบุตรไปศึกษาฝากไว้กับครอบครัวหนึ่ง บุตรแจ้งไปว่ารู้สึกไม่ค่อยชอบลูกของเจ้าของบ้าน ทั้งที่เด็กนั้นก็มิได้ทำอะไรให้ มารดาบิดาจึงแนะนำให้บุตรของตนหาอะไรเล็ก ๆ น้อย ๆ มาให้ลูกเจ้าของบ้าน ต่อมาบุตรก็แจ้งมาว่าได้ปฏิบัติตามแล้ว และหายความรู้สึกไม่ชอบแล้ว นี่ก็เป็นการสอนให้สร้างมโนจิตมโนใจต่อกันให้เกิดขึ้นนั่นเอง เมื่อมีจิตใจเป็นมิตรกันต่อกันแล้วอื่น ๆ ก็เรียบร้อย เมื่อจะสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก ก็สอนอย่างถูกต้อง ปลูกความเชื่อที่ถูกต้องให้แก่เด็ก ต่อมาถึงวาระครูอาจารย์สั่งสอนอบรมศิษย์ และพระภิกษุสามเณรอบรมกุลบุตรกุลธิดาเป็นต้น เมื่อผู้อบรมเหล่านั้นอบรมให้เกิดความเชื่ออย่างมีเหตุผลในทางต่าง ๆ ทั้งในทางโลกและทางธรรม ก็จะทำให้เกิดศรัทธาที่ถูกต้อง เป็นความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เพราะเชื่อด้วยความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริง กล่าวโดยเฉพาะศรัทธาทางพระพุทธศาสนา เมื่ออบรมให้รู้ให้เข้าใจว่าพระพุทธศาสนามีโอวาทมนต์คาถาขลังอย่างทางไสยศาสตร์ มีชี้เป็นคำร่ำทำนวยโศกขตาอย่างโหราศาสตร์ มีชี้เป็นคำร่ำเล่นแร่แปรธาตุ ผสมธาตุ สร้างรถ สร้างเรือ สร้างปรมาณู เป็นต้น อย่างวิทยาศาสตร์ แต่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่แสดงทางแห่งความดีความบริสุทธิ์ไว้อย่างถูกต้องครบถ้วน ซึ่งทุก ๆ คนต้องปฏิบัติด้วยตนเอง จึงจะได้รับผลดีตามแต่จะปฏิบัติได้ แต่ถ้าไม่ปฏิบัติก็ไม่ได้รับผล หรือไปทำชั่วทำผิดที่ตรงกันข้ามก็จักได้ผลชั่ว เพราะทุก ๆ คนมีกรรมเป็นของตนเอง พระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้พระธรรมแล้วตรัสบอกเปิดเผยพระธรรมนั้น มิได้เป็นเทพเจ้าผู้สร้างผู้บันดาลให้ใครเป็นอะไร พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติแล้วตามพระธรรมและช่วยเปิดเผยพระธรรม มิใช่บอกให้อะไรอื่น เมื่อรู้เข้าใจพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง และปลูกศรัทธาอย่าง

ถูกต้องให้เกิดขึ้นแล้วก็รู้จักไม่หวังอะไรผิด ๆ จากพระพุทธศาสนา เช่นหวังความศักดิ์สิทธิ์ป้องกันภัยต่าง ๆ ภายนอก อำนาจโศลกมาเป็นต้น เมื่อหวังอะไรผิด ๆ แล้วไม่สมหวัง ก็จักเสื่อมความนับถือลงไป ฉะนั้น เมื่อมีศรัทธาที่ถูกต้อง เมื่อหวังจะพ้นชั่วได้ดี ก็ไม่ต้องเสียเวลาไปอ่อนนอบนบนานอะไรที่โหน ถ้าจะอ่อนนอบ ก็อ่อนนอบตนเองให้เว้นจากการทำชั่ว ให้ทำความดี ก็จักเป็นคนดีขึ้นและจักได้รับผลดีด้วยตนเอง บุคคลผู้มีหน้าที่ชกุงศรัทธาแม้จะพยายามอบรมปลูกหรือปรับศรัทธาให้ถูกต้อง แต่ความสำเร็จจะมีได้ ก็ต้องอาศัยบุคคลอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้รับการอบรมที่ถูกต้องนั้น คือ

ข. ตนเอง ได้แก่ตัวเราเองทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ เพราะตัวเราเองจำต้องคอยตรวจสอบศรัทธาของเราว่าเป็นอย่างไร ถูกต้องหรือไม่ ถ้ายังไม่ถูกก็ต้องปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้องให้

เชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสจริง

เชื่อว่าบุญบาปมีจริง

เชื่อว่าบุญบาปที่ตนทำก็เป็นของตนจริง

พยายามคิดทำความเข้าใจในหลักของความเชื่อเหล่านี้ เพราะตัวเราเองต้องเห็นจริงด้วยความเชื่อจึงจะตั้งมั่น เมื่อมีความเชื่ออย่างนี้ สิ่งที่เราว่าเป็นบาปเป็นความชั่ว ก็จักไม่ทำ จักทำแต่สิ่งที่เป็นบุญเป็นความดี ใครมีศรัทธาอย่างนี้ก็พึงหวังได้ว่าจักเป็นคนดีได้จริง ๆ ในขั้นต้นเมื่อยังไม่อาจเห็นจริงได้ด้วยตนเองในหลักของศรัทธาดังกล่าว ก็ทำความเชื่อฟังไปก่อน ไม่ถือถืออื่น ความถือถืออื่นไม่อยู่ในโอวาทของมารดาบิดาครูอาจารย์ตลอดถึงของพระพุทธเจ้าเป็นการไม่ดี ดังเรื่องเห็นกัจจกรเป็นดอกบัว ในคัมภีร์ชาดก เรื่องมีว่า

ในกาลของพระกัสสปพุทธเจ้า บุตรของเศรษฐีคนหนึ่งในกรุงพาราณสี ชื่อว่ามิตตวินทุกะเป็นเด็กไม่มีศรัทธา ฝ่ายมารดาบิดาเป็นผู้มีศรัทธาเป็นพระโสดาบัน ค่อมบาปมาถึงแก่กรรมมารดาจึงเป็นผู้จัดแจงทรัพย์สมบัติ วันหนึ่งจึงแนะนำบุตรว่า เจ้าเกิดมาเป็นมนุษย์มีไข่ง่ายจงไปรักษาศีลฟังธรรม มิตตวินทุกะตอบว่า ไม่มีประโยชน์อะไรในการรักษาศีลฟังธรรม เมื่ออย่าพูดอะไรอีกเลย ผมจะไปตามกรรม ในวันอุโบสถวันหนึ่งมารดาได้กล่าวกะบุตรว่า วันนี้เป็นวันอุโบสถเจ้าจงไปวัดฟังธรรม กลับมาแล้วจะให้ทรัพย์แก่เจ้าพันหนึ่ง มิตตวินทุกะรับคำจึงสมათานอุโบสถศีล บริโภคอาหารเข้าแล้วก็ไปวัด แต่ไปหลบงานเสียในที่แห่งหนึ่งไม่ได้ฟังธรรม กลับมาแล้วก็รับทรัพย์จากมารดา ในวันอุโบสถต่อมาก็ได้ปฏิบัติอย่างนั้นจนรวบรวมทรัพย์ได้เป็นอันมาก จึงคิดจะโดยสารเรือข้ามทะเลไปทำการค้าขาย ได้บอกถามมารดา ฝ่ายมารดา ก็ห้ามมิให้ไปเพราะว่ามีบุตรอยู่คนเดียวและทรัพย์ก็มีอยู่มาก มิตตวินทุกะก็ไม่ยอมจะออกไป มารดาก็จับมือดึงไว้มิตตวินทุกะก็ทำร้ายมารดาให้ล้มลง แล้วโดยสารเรือออกทะเลไป เมื่อเรือออกทะเลไปได้ ๑ วันก็หยุดนิ่งอยู่ในสมุทยนันเชือกั้นว่า เมื่อเกิดเหตุเช่นนี้ต้องมีคนกาลกัณณีอยู่บนเรือแลต้องจับสลากกันทุกคน ใครจับถูกสลากกาลกัณณีก็ต้องถูกปล่อยลงแพให้ลอยไปตามขตากรรม ฉะนั้นจึงมีการจับสลากกัน สลากกาลกัณณีได้ตกแก่มิตตวินทุกะถึงสามครั้ง ขนทั้งหลายจึงกล่าวว่า

คน ๆ เดียวอย่าทำให้คนเป็นอันมากต้องวินาศเสียเลย จึงให้มิตตวินทกะลงไปอยู่ได้ลอยไปถึงเกาะแห่งหนึ่ง มิตตวินทกะขึ้นไปบนเกาะนั้นปรารถนาจะเที่ยวต่อไปถึงเกาะต่อไปอีกจนถึงเกาะหนึ่ง ได้ขึ้นไปบนเกาะนั้นพบเมืองเข้าเมืองหนึ่ง มี ๔ ทวาร ได้ยินว่าที่นั่นเป็นนครของสัตว์นรกจำพวกหนึ่ง แต่มิตตวินทกะเห็นเป็นเมืองที่สาวยงาม จึงเข้าไปในเมื่อนั้น ได้เห็นสัตว์นรกคนหนึ่ง สวมกัจจกรมกริบเหมือนมิดโกน หมุนบดอยู่บนสิริระ มิตตวินทกะได้เห็นกัจจกรบนสิริระของสัตว์นรคนั้นเหมือนอย่างดอกบัว ได้เห็นโชติครวนที่รัศมีดวงสัตว์นรคนั้นเหมือนอย่างเครื่องประดับ ได้เห็นโลหิตที่ไหลจากสิริระของสัตว์นรคนั้นเหมือนอย่างเป้งลูบไล่สีแดง ได้ยินเสียงร้องคร่ำครวญเหมือนดังเสียงร้องเพลงที่ไพเราะจึงเข้าไปหาสัตว์นรคนั้น พุดช่อดอกบัวที่สวมอยู่บนสิริระ สัตว์นรคนั้นจึงบอกว่า นี่ไม่ใช่ดอกบัวแต่เป็นกัจจกร มิตตวินทกะก็ไม่เชื่อ ยังยืนยันขอให้ดู สัตว์นรจึงคิดว่าชรอยบาปของเราจักสิ้นแล้วชายคนนี้จะทูลติมารดาเหมือนกับเรามารับผลของกรรมต่อไป จึงถอดกัจจกรจากสิริระ กล่าวว่าอยากได้ดอกบัวนี้ก็จงรับเอาไป แล้วก็สวมกัจจกรลงบนสิริระของมิตตวินทกะ กัจจกรนั้นก็หมุนบดระหม่อมของมิตตวินทกะ ในขณะที่มิตตวินทกะก็รู้ว่า เป็นกัจจกรไม่ใช่ดอกบัว แต่ก็ไม่สามารถจะถอดออกได้ต้องได้รับทุกข์ต่อไปบนเกาะนั้นจนสิ้นกรรม นิทานในชาดกตามที่เล่ามานี้เป็นนิทานสุภาษิตแสดงให้เห็นโทษของความไม่มีศรัทธาที่ถูกต้อง มีความดีอื่นอันไม่อยู่ในโอวาทของท่านที่สมควรเชื่อฟัง ประพฤติดังคนไปตามใจของตนเอง หรือเรียกว่าเชื่อใจของตนเอง หรือเชื่อตนเองไปอย่างใด ๆ ซ้ำยังทำร้ายผู้มีพระคุณที่ตนควรจะเชื่อฟังเคารพนับถือจึงต้องประสบความทุกข์เดือดร้อน และเมื่อเห็นกัจจกรเป็นดอกบัวนั้น ก็เชื่อดอกบัวจริง ๆ ซึ่งเป็นความเชื่อที่ผิดอย่างฉกรรจ์จึงอ้อนวอนขอเอากัจจกรมาสวมสิริระเป็นการอ้อนวอนขอเอาทุกข์มาให้แก่ตนเอง คนที่มีความเชื่ออย่างผิด ๆ และมีความดีอื่นอันเอาแต่ใจของตนเอง ต้องประสบความทุกข์วิบัติเหมือนเช่นนี้ บางทีได้คิดเมื่อสาปไปเสียแล้วก็เหลือที่แก้ไข อย่างมิตตวินทกะ รู้ว่ากัจจกรก็คือเมื่อสวมอยู่บนสิริระแล้วไม่สามารถจะถอดออกได้

ส่วนผู้ที่อยู่ในโอวาท แม้ที่แรกจะยังไม่มีศรัทธา แต่ภายหลังอาจมีศรัทธาได้ ดังเรื่องในอรรถกถาธรรมบทว่า ในสมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ในพระเชตะวันนารามใกล้กรุงสาวัตถี นายกาละบุตรอนาถปิณฑิกเศรษฐีไม่มีศรัทธาจะฟังธรรม บิดาจึงว่ากล่าวให้ไปฟังธรรมอย่างเดียวกับมารดาของมิตตวินทกะ และให้เรียนจำพระธรรมให้ได้บทหนึ่ง นายกาละจึงตั้งใจฟัง เมื่อจำก็ได้รับความเข้าใจพระธรรม จนได้ธรรมจักขุดวงคาเห็นธรรม สำเร็จประโยชน์ตามที่บิดาประสงค์

ผู้ที่เข้าใจพระธรรมซาบซึ้งดังนั้น ย่อมมีศรัทธาอย่างถูกต้องและตั้งมั่นดังบุรุษโรคเรื้อนผู้ยากจนซื้อสุปปพุทธะ ท้าวสักกเทวราชคิดจะทดลองศรัทธา จึงมาตรัสว่า “เจ้าเป็นคนยากจนขัดสน เอาเถิด เราจักให้ทรัพย์มหาศาลแก่เจ้า เจ้าจงกล่าวว่าพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ไม่ใช่พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เล็กน้อย” สุปปพุทธะกล่าวว่าท้าวสักกจะเป็นอันพลาด คนมิใช่คนขัดสน แต่เป็นคนมีสุข มีทรัพย์มีศรัทธาเป็นต้น ศรัทธาที่ตั้งมั่นให้สำเร็จประโยชน์ดังเช่นที่กล่าว พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนไว้ว่า สทฺธา สาธุ ปถิฏฐิตา ศรัทธาตั้งมั่นแล้วยังประโยชน์มิให้สำเร็จแล.

หลักพระพุทธศาสนา

๑๑. เบ็ญจศีล-เบ็ญจธรรม

ศรัทธาที่ถูกต้อง นำให้ใคร่สรมกมน์ ซึ่งนำไปตั้งอยู่ในศีลธรรมในพุทธศาสนา ดังได้แสดงแล้วว่าศรัทธา คือความเชื่อว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้จริง และเชื่อในบุญบาป เป็นเหตุให้ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรมพระสงฆ์เป็นสรณะครบทั้ง ๓ วิธีถึงเป็นสรณะ ได้แสดงแล้วในกัณฑ์ที่ ๑ (สรณะ) ในตอนท้ายว่า “ที่พระพุทธเจ้าเป็นผู้บอกทางให้ ที่พระธรรมเป็นทางเดิน ที่พระสงฆ์เป็นผู้เดินนำไปในเบื้องหน้าเป็นหมู่” และได้แสดงกัณฑ์นั้นว่า “ให้ฟังตนในการปฏิบัติทั้งปวง พระพุทธเจ้าเป็นเพียงตรัสบอกทางปฏิบัติให้รู้ เมื่อฟังพระธรรมของพระพุทธเจ้า รู้ทางปฏิบัติแล้วก็ต้องปฏิบัติด้วยตนเอง ในการปฏิบัติจึงต้องฟังตน” ในกัณฑ์ที่ ๕ (ใคร่สรมกมน์คือ) ได้แสดงโดยสรุปว่า “การถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ที่พูดเพื่อเข้าใจง่าย ๆ ว่า การเข้าฟังพระรัตนตรัยโดยตรง คือเข้าฟังพระพุทธศาสนาที่ชี้ทางที่ถูกให้แก่ตน เมื่อเห็นทางที่ถูกแล้ว ก็ต้องปฏิบัติไปในทางที่ถูกนั้นด้วยตนเอง จึงจะได้รับผลเหมือนอย่างต้องเรียนเองจึงจะรู้ ต้องบริโภคเองจึงจะอิ่ม เมื่อฟังพระรัตนตรัยเป็นสรณะอย่างนี้ ก็จะกลับเป็นผู้พึ่งตนเองได้ เพราะตนเองจะทวีความดีขึ้นทุกทีจนเป็นที่พึ่งของตนเองได้ ใคร่สรมกมน์จึงสัมฤทธิ์ผลอย่างนี้” การปฏิบัติในทางที่ถูกดังกล่าว ได้แสดงในกัณฑ์ที่ ๕ นั้นว่า “เมื่อนับถือหนักมาทางเหตุผลหรือความจริงตามเหตุผล เพราะรู้ตระหนักในพระพุทธศาสนาขึ้น การปฏิบัติก็เข้าทางที่ชอบ ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ คือเห็นชอบ ดำริชอบ ฯลฯ และได้แสดงในกัณฑ์ที่ ๖ ว่า “ใคร่เดินทางชอบมีองค์ประกอบ ๘ รวมกันเป็นทางเดียวนี้แล คือพุทธศาสนิก” ฉะนั้น ทางสายเอกนี้ จึงเป็นทางปฏิบัติของผู้มีศรัทธาถึงพระไตรสรณะที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสประกาศไว้ตั้งแต่ปฐมเทศนา แต่จะพักไว้อธิบายเมื่อถึงคราวแสดงอริยสัจ ในกัณฑ์นี้จะแสดงเบ็ญจศีลเบ็ญจธรรมก่อนให้ด้อยไปจากศรัทธา เพราะพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นพื้นฐานสำหรับคนทั่วไป และนับเข้าไปในทางที่ชอบสายเอกนั้น

เบ็ญจศีล

เบ็ญจศีล แปลว่า ศีล ๕ ตามประเพณีนิยมของพุทธศาสนิกชนทั่วไปเมื่อจะบำเพ็ญกุศลหรือประกอบพิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องแก่พระภิกษุสงฆ์นิยมขอสรณะและศีล โดยปกติ เบ็ญจศีลก่อน พระภิกษุหรือแม้สามเณร ก็ว่าคำนโมสการ คือ นโม ๓ จบ ต่อไปก็สรณะ ต่อไปก็ศีล เป็นการให้สรณะและศีล ฤๅหัตถ์ผู้ขอก็ว่ารับหรือกำหนดใจรับตามไป จบแล้วพระบอกรับอานิสงส์ศีลต่อท้าย

คำขอสรณะและศีล ๕

มยฺ ภนฺเต, ดิสรณฺเณ สห, ปญฺจ สีลานิ ยาจาม
 ทฺติยมฺปิ มยฺ ภนฺเต, ดิสรณฺเณ สห, ปญฺจ สีลานิ ยาจาม
 ตติยมฺปิ มยฺ ภนฺเต, ดิสรณฺเณ สห, ปญฺจ สีลานิ ยาจาม

แปลว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอศีล ๕ พร้อมกับสรณะ ๓ ข้าแต่ผู้เจริญ, แม้วาระ
 ที่ ๒ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอศีล ๕ พร้อมกับสรณะ ๓ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ แม้วาระที่ ๓ ข้าพเจ้าทั้งหลาย
 ขอศีล ๕ พร้อมกับสรณะ ๓

คำขอดังกล่าวนี้เป็นคำขอกกลาง ๆ จะรับรักษาแยกกัน ก็เมื่อรับศีลแล้วไปทำศีลข้อใด
 ขาด ก็ขาดไปเฉพาะข้อนั้น ข้ออื่นไม่พลอยขาดไปด้วย หรือจะรับรักษารวมกัน ก็เมื่อรับศีลแล้ว ไปทำศีล
 ข้อใดข้อหนึ่งขาด ข้ออื่น ๆ ก็พลอยขาดไปด้วยทั้งหมด จะรับรักษาอย่างไรใน ๒ อย่างนี้ ก็แล้วแต่จะตั้ง
 เจตนา แต่ถ้าต้องการจะระบุมิไว้ในคำขอให้ชัดก็ได้ดังต่อไปนี้

คำขอที่มีระบุมรักษาแยกกัน

มยฺ ภนฺเต, วิสุํ วิสุํ รกฺขณฺตุถาย, ดิสรณฺเณ สห ปญฺจ สีลานิ ยาจาม
 ทฺติยมฺปิ มยฺ ภนฺเต, วิสุํ วิสุํ รกฺขณฺตุถาย, ดิสรณฺเณ สห ปญฺจ สีลานิ ยาจาม
 ตติยมฺปิ มยฺ ภนฺเต, วิสุํ วิสุํ รกฺขณฺตุถาย, ดิสรณฺเณ สห ปญฺจ สีลานิ ยาจาม

แปลว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอศีล ๕ พร้อมกับสรณะ ๓ เพื่อรักษาแยก
 กัน ในวาระที่ ๒ และที่ ๓ ก็มีคำแปลอย่างเดียวกัน

คำขอที่มีระบุมรักษาเป็นนิจศีล (ศีลตลอดกาลเป็นนิตย)

มยฺ ภนฺเต, ดิสรณฺเณ สห ปญฺจกฺสมนฺนาคคํ นิจฺจสีลํ ยาจาม
 ทฺติยมฺปิ มยฺ ภนฺเต, ดิสรณฺเณ สห ปญฺจกฺสมนฺนาคคํ นิจฺจสีลํ ยาจาม
 ตติยมฺปิ มยฺ ภนฺเต, ดิสรณฺเณ สห ปญฺจกฺสมนฺนาคคํ นิจฺจสีลํ ยาจาม

แปลว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอนิจศีลอันประกอบด้วยองค์ ๕ พร้อมกับสรณะ
 ๓, ข้าแต่ท่านผู้เจริญ แม้วาระที่ ๒, ข้าพเจ้าทั้งหลายขอนิจศีล อันประกอบด้วยองค์ ๕ พร้อมกับสรณะ
 ๓ ในคำขอถ้อยคำเดียวเปลี่ยน มยฺ เป็น อหํ, เปลี่ยน ยาจาม เป็น ยาจามิ

สรณะและศีลที่พระให้

นโม ตสฺส ภฺกาวโต อรหฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (๓ จบ)

(นอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้อรหันต์ ครีสุรู้ชอบเอง พระองค์นั้น)

พุทฺธํ สรณํ กจฺจามิ

(ข้าพเจ้า ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ)

ธมฺมํ สรณํ กจฺณามิ

(ข้าพเจ้า ถึงพระธรรมเป็นสรณะ)

สฺงฺฆํ สรณํ กจฺณามิ

(ข้าพเจ้า ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ)

ทฺติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ กจฺณามิ

(แม้แต่วาระที่ ๒ ข้าพเจ้า ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ)

ทฺติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ กจฺณามิ

(แม้วาระที่ ๒ ข้าพเจ้า ถึงพระธรรมเป็นสรณะ)

ทฺติยมฺปิ สฺงฺฆํ สรณํ กจฺณามิ

(แม้วาระที่ ๒ ข้าพเจ้า ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ)

คฺติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ กจฺณามิ

(แม้วาระที่ ๓ ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ)

คฺติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ กจฺณามิ

(แม้วาระที่ ๓ ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นสรณะ)

คฺติยมฺปิ สฺงฺฆํ สรณํ กจฺณามิ

(แม้วาระที่ ๓ ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ)

เมื่อจบสรณคมน์แล้ว ถ้าพระผู้ให้บอกว่า สรณคมน์ นิฏฺฐิตํ (ถึงสรณะเสร็จแล้ว) ผู้รับฟังว่า อาม ภนฺเต (ขอรับ เจ้าข้า) ถ้าพระผู้ให้ไม่ได้บอกอย่างนั้นก็ไม่ต้องรับ ต่อจากนี้ก็พึงรับศีลต่อไป

ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

(ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบท เว้นจากการฆ่าสัตว์มีชีวิต)

อทินฺนาทานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

(ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบท เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยจิตคดโกง)

กาเมสุ มิจฺฉาจารา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

(ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบท เว้นจากการประพฤติดุคในกามะ)

มฺสาวาทา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

(ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบท เว้นจากการกล่าวคำเท็จ)

สุราเมรยมหฺขลปมาทาฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ

(ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบท เว้นจากการดื่มน้ำเมาคือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่ง

ความประมาท)

เมื่อสมათานองค์สิกขาบทจบ ถ้าประสงค์สมათานรวมพระกัณนำให้ผู้รับว่า

อิมานิ ปญจ สิกขาปทานิ สมายิยามิ

(ข้าพเจ้าสมათานสิกขาบท ๕ เหล่านี้)

ถ้าสมათานเป็นนิจศีล พระผู้ให้จกบอก

อิมานิ ปญจ สิกขาปทานิ นิจจศีลวเสน สาธุกัม รกขิตพฺพานิ

(สิกขาบททั้ง ๕ เหล่านี้ พึงรักษาให้ศีล ด้วยดี)

ผู้รับศีลที่ประสงค์รักษาให้เป็นนิจศีลพึงรับว่า อาม ภนฺเต (ขอรับเจ้าข้า) เมื่อไม่แน่ใจว่าจะรักษาให้เป็นนิจศีลได้ก็ไม่ต้องรับ คำที่พระบอกนั้นก็ถือว่าเป็นคำแนะนำดีจากนี้ พระจะบอกอานิสงส์ของศีลต่อไปว่า.-

อิมานิ ปญจ สิกขาปทานิ (สิกขาบททั้ง ๕ เหล่านี้)

สีเลน สุขติ ขนฺติ (ชนทั้งหลายไปสู่สุคติด้วยศีล)

สีเลน โภคสมฺปทา (ความถึงพร้อมด้วยโภคสมบัติมีด้วยศีล)

สีเลน นิพฺพุติ ขนฺติ (ชนทั้งหลายถึงความดับทุกข์ร้อนด้วยศีล)

ตสฺมา ลีลํ วิโสธเย (เพราะฉะนั้น ควรชำระศีลให้บริสุทธิ์)

ศีลแปลว่า ปกติ หมายถึง ปกติ ภาย วาจาใจ เพราะมีใจคิดงดเว้นจากโทษทางกายทางวาจาที่ควรงดเว้น ดังเช่นที่ระบุไว้ในศีล ๕ ศีลจึงสำเร็จด้วยวิริติเจตนา แปลว่า เจตนาคิดงดเว้น คำว่า วิริติ กับคำว่า เวนมณีแปลว่างดเว้นเหมือนกัน วิริติโดยทั่วไปมี ๓ คือ :

๑. สัมปตตวิริติ ความเว้นจากวัตถุที่จะพึงล่วงได้ อันมาถึงเฉพาะหน้าคือไม่ได้รับถือศีลมาก่อน แต่เมื่อได้พบสัตว์มีชีวิตที่จะฆ่าได้ ไปพบทรัพย์ที่จะลักได้แต่ก็เว้นได้ไม่ฆ่าไม่ลักเป็นต้น ความคิดงดเว้นได้แบบนี้ก็เป็นศีลเหมือนกัน แต่ถ้างดเว้นเพราะไม่ได้โอกาสไม่จัดว่าเป็นศีล

๒. สมათานวิริติ ความงดด้วยอำนาจการถือเป็นกิจวัตรคือ การรับถือศีลที่เรียกว่า สมათานศีล เพราะคำว่าสมათานแปลว่าการรับถือจะสมათานด้วยตนเอง คือ ตั้งจิตว่าจะงดเว้นจากโทษข้อนั้น ๆ เองก็ได้ จะสมათานด้วยรับจากผู้อื่นซึ่งเป็นผู้มีศีลเช่น จากพระภิกษุสามเณรก็ได้ ถึงแม้จะรับจากผู้อื่นก็มีใช้จะรับแต่ปากต้องตั้งใจรับจึงจะได้ศีล ก่อนแต่รับศีลจากผู้มีศีล มีธรรมเนียมขออโหสิและศีลดังกล่าวแล้ว

๓. สมุจฺเจทวิริติ ความเว้นด้วยตัดขาดมีอันไม่ทำอย่างนั้นเป็นปกติตามภูมิของคนที่ปฏิบัติ ท่านกล่าวว่า เป็นวิริติของพระอรหันต์ แต่เมื่อจะอธิบายให้ฟังได้ทั่ว ๆ ไป ก็อาจอธิบายได้ว่า คือเว้นจนเป็นปกติของคนจริง ๆ

สรุปเบญจศีลคือ

๑. เว้นจากฆ่าสัตว์มีชีวิต

๒. เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยจิตคิดลัก

๓. เว้นจากประพฤติดิฉันในกาม

๔. เว้นจากกล่าวเท็จ

๕. เว้นจากดื่มน้ำเมาคือ สุราเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

เบญจธรรม แปลว่าธรรม ๕ ประการ คำว่าธรรม แปลว่าทรงไว้หรือดำรงรักษาไว้ ในที่นี้ หมายถึงส่วนที่ดี จึงมีความหมายว่า ทรงศีลรักษาไว้หรือ ดำรงรักษาไว้ ๕ ประการในที่นี้ หมายถึงธรรมที่คู่กันกับศีล ๕ เรียกว่า กัลยาณธรรม แปลว่า ธรรมงามเป็นเครื่องบำรุงจิตใจให้งดงาม สร้างอริยาสัยนิสัยที่ดี ศีลเป็นเหตุให้งดเว้น ไม่ทำสิ่งที่เป็นโทษ ถ้ามีเพียงศีล ก็มีเพียงงดเว้นได้จากโทษแต่ก็ยังมิได้ทำคุณความดี แต่เมื่อมีธรรมอยู่ด้วย จึงจะเป็นเหตุให้ทำคุณความดียกตัวอย่างเช่นรักษาศีล ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เดินไปพบคนนอนหลับอยู่ในทางรถไฟมีรถไฟแล่นมาแต่ไกล ควรที่จะปลุกบอกเขาได้แต่ไม่ปลุกบอก อย่างนี้ศีลไม่ขาดเพราะตนมิได้ไปฆ่าเขา แต่ขาดธรรม คือเมตตา ต่อเมื่อปลุกให้เขารีบหนีก็ออกเสียจากรางด้วยเมตตาจิต จึงจะชื่อว่ามีธรรม ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสทั้งศีลทั้งธรรมคู่กันไว้ในที่หลายแห่งว่า “ศีลวากุลยาณธมโม มีศีล มีกัลยาณธรรม” ดังนี้

๑. เมตตา กรุณา คู่กับศีลสิกขาบทที่ ๑

๒. สัมมาอาชีวะ คู่กับศีลสิกขาบทที่ ๒

๓. ความสำรวมในกาม คู่กับศีลสิกขาบทที่ ๓

๔. ความมีสัจจะ คู่กับศีลสิกขาบทที่ ๔

๕. ความมีสติรอบคอบ คู่กับศีลสิกขาบทที่ ๕

เบญจธรรมนี้ไม่ต้องขออย่างขอศีล ให้ปฏิบัติอบรมบ่มเพาะปลูกให้มีขึ้นประจำใจด้วยตนเอง ได้มีพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า

ธมฺมณฺจเร สุจริตํ พึ่งประพฤติสุจริตธรรม

น ตํ ทุจฺจริตํ จเร ไม่ประพฤติทุจจริตธรรม

ธมฺมาจารี สุขํ เสติ ผู้ประพฤติธรรมโดยปกติย่อมอยู่เป็นสุข

อสุมิ โลโก ปรมฺหิ จ ทั้งในโลกนี้ ทั้งในโลกอื่น

เบญจศีล เบญจธรรม ที่ได้จำแนกเป็นข้อ ๆ เหล่านี้ จักได้แสดงเป็นกลุ่ม ๆ ในกัณฑ์สืบต่อไปเถล

หลักพระพุทธศาสนา

๑๒. เบญจศีล-เบญจธรรม คู่ที่ ๑

ในโลกนี้ มีหมู่มนุษย์และดิรัจฉานนานาชนิดสืบทอดกันมาอยู่ เพราะอาศัยความไม่ล้างผลาญชีวิตกันและความมีเมตตาต่อกัน ส่วนสัตว์บางชนิดที่ดุร้ายและอยู่รวมกันเป็นหมู่ใหญ่ไม่ได้ เพราะความดุร้าย ปรากฏว่าได้สูญพันธุ์ไปแล้วก็มี เช่น สัตว์ไดโนเสาร์ และที่เห็นกันว่ากำลังจะสูญพันธุ์ไปก็มี เช่น เสือ มีคำกล่าวขกเสือเป็นข้อเปรียบเทียบว่าเสือสองตัวอยู่ถ้ำเดียวกันไม่ได้ ก็แสดงถึงความดุร้ายของเสือที่ทำลายแม้พวกเดียวกัน มีบางคนเห็นว่า สัตว์ที่มีกำลังมากจะคงอยู่ได้ในโลก ส่วนสัตว์ที่มีกำลังน้อยจะหมดไปเพราะสัตว์ที่มีกำลังมากเบียดเบียนสัตว์ที่มีกำลังน้อยเหมือนอย่างปลาใหญ่กินปลาเล็ก ฉะนั้นเมื่อต้องการดำรงอยู่ก็ต้องทำให้ตนมีกำลังมาก ความเห็นนี้มีเหตุผลคัดค้านได้ว่า มีกำลังมากอย่างเดียวไม่อาจดำรงอยู่ได้คงสัตว์บางจำพวกที่กล่าวมานั้น ส่วนสัตว์ที่มีกำลังน้อยแต่อยู่รวมกันได้เป็นหมู่ใหญ่ไม่เบียดเบียนทำลายล้างชีวิตกัน มีเมตตาต่อกัน สามารถดำรงอยู่ได้พียงเห็นในหมู่มนุษย์ตลอดจนถึงในหมูสัตว์ดิรัจฉาน แม้ชนิดเล็ก ๆ เช่น มดปลวก เป็นต้น ฉะนั้นความไม่ทำลายล้างชีวิตกันตามศีลข้อที่ ๑ ของพระพุทธเจ้าและความมีเมตตากรุณาตามธรรมะของพระพุทธเจ้าที่คู่กับศีลข้อที่ ๑ นั้น จึงเป็นเหตุเพื่อความดำรงอยู่ของชีวิตทั้งในโลก

ศีลข้อที่ ๑

ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากฆ่าสัตว์มีชีวิต คำว่าสัตว์มีชีวิต แปลจากคำว่าปาณาติปาตา คำว่าปาณ คืออินทรีย์ที่หายใจที่มีชีวิตเป็นอยู่หมายถึงมนุษย์และดิรัจฉานทั่วไปทุกชนิด เพราะเมื่อมีชีวิตเป็นอยู่ ก็ต้องหายใจเหมือนกันหมด การหายใจหมายถึงความมีชีวิต หรือความมีชีวิตก็หมายถึงการหายใจ คำว่าปาณจึงแปลพยางค์ว่า สัตว์มีชีวิต ซึ่งหมายถึงทั้งมนุษย์ทั้งดิรัจฉานที่ยังหายใจได้อยู่ดังกล่าวนั้น การฆ่าคือการทำให้ตายด้วยวิธีหนึ่งก็ตาม ตลอดจนถึงการทำให้แท้งลูกก็ถือว่าเป็นการฆ่าเหมือนกัน เว้นจากการฆ่าสัตว์มีชีวิตคือความตั้งใจตวันจากการฆ่าสัตว์ทุกชนิด ความตั้งใจตวันหรือความงดเว้นได้ไม่นานี้ ถ้าไม่ได้รับศีลไว้ก่อนแต่เมื่อพบสัตว์มีชีวิตพอที่จะฆ่าได้ก็คิดงดเว้นขึ้นได้ เช่น เมื่อยุ่งก่จะตบให้ตายก็ได้แต่ไม่ตบ เพียงแต่ปัดให้ไป อย่างนี้เป็นสัมปตวิริติ (ความเว้นจากวัตถุที่จะพึงล่วงได้อันมาถึงเฉพาะหน้า) ดังตวันได้ด้วยรับศีลไว้ก่อนหรือตั้งใจถือศีลไว้ก่อนเป็นสมาทานวิริติ (ความเว้นด้วยการถือเป็นกิจวัตร) ดังตวันได้เป็นปกตินิสัยของตนจริง ๆ ก็เป็นสมุจเจตวิริติ (ความเว้นด้วยการคิดขาคมิอันไม่ทำอย่างนั้นเป็นปกติ) ความตั้งใจตวันดังกล่าวมาเมื่อใด ศีลข้อนี้ก็มีเมื่อนั้น มีปัญหาว่า เด็ก ๆ ไม่รู้ดียัง

สา ไม่ได้ฆ่าสัตว์อะไรจะชื่อว่ามีศีลหรือไม่ คนที่ยังไม่ฆ่าสัตว์เพราะยังไม่มีโอกาสจะฆ่าจะชื่อว่ามีศีลหรือไม่ ก็อาจตอบได้ด้วยอาศัยหลักวิธีว่าไม่ชื่อว่ามีศีล เพราะไม่วิริติเจตนา คือความตั้งใจควั่น เช่นเด็กก็ไม่รู้เจตนาอันนั้น ยังรู้จักตั้งใจควั่น คนที่ยังไม่มีโอกาสจะฆ่าก็ไม่มีเจตนาตั้งใจควั่น

การกล่าวศีลข้อนี้นั้นขึ้นในเมื่อสิ่งที่จะฆ่าเป็นสัตว์มีชีวิต คนก็รู้ว่าเป็นสัตว์มีชีวิต มีเจตนาคิดจะฆ่า พยายามฆ่าด้วยเจตนาอันนั้น ด้วยการทำเองก็ตามสั่งใช้ให้คนอื่นทำตาม และสัตว์ก็ตายด้วยความพยายามนั้น เมื่อประกอบด้วยองค์ลักษณะดังกล่าว ศีลก็ขาด มีปัญหาว่า ไม่ได้เจตนาเหยียบมดตายศีลขาดหรือไม่ ก็ตอบได้ว่าไม่ขาด เพราะไม่รู้ว่าเป็นสัตว์มีชีวิตขุดคืบขยุยแต่เป็นหนีไปเสียก่อนศีลขาดหรือไม่ก็ตอบได้ว่าไม่ขาด เพราะว่าสัตว์ไม่ตาย

การฆ่าสัตว์ท่านแสดงว่ามีโทษมากและน้อยต่าง ๆ กัน คือถ้าฆ่าผู้ที่มีคุณมากมีเจตนาฆ่าแรงมาก มีความพยายามมาก ก็มีโทษมาก ถ้าฆ่าผู้ที่มีบุญคุณน้อย มีเจตนาอ่อนมีความพยายามน้อยก็มีโทษน้อยลงมาตามส่วน

ผู้ที่ทำศีลข้อนี้ขาดแล้ว เมื่อรับศีลใหม่ หรือไม่รับจากใคร แต่ตั้งใจถือศีลขึ้นใหม่ด้วยตนเอง ก็กลับมีศีลขึ้นใหม่ เพราะหลักอยู่ที่วิริติเจตนา คือความตั้งใจควั่นดังกล่าวแล้วตั้งใจควั่นขึ้นเมื่อใดศีลก็จะเกิดขึ้นเมื่อนั้น ฉะนั้นถึงจะรับศีลจากพระแต่เพียงด้วยปาก ใจไม่ได้คิดควั่นอะไรก็ไม่เกิดเป็นศีลขึ้น ถึงไม่ได้รับศีลจากพระ แต่มีใจคิดควั่นก็เกิดเป็นศีลขึ้นได้ มีข้อที่ต่างกันอยู่ว่า การรับจากพระเป็นการแสดงตน และเป็นการกล่าวคำสัตย์ปณณณซึ่งทำให้ต้องสำนึกตนในคำสัตย์ปณณณนั้น เป็นเครื่องช่วยทำศีลให้มั่นเข้า และการรับศีลเมื่อไม่ได้ตั้งใจรับเป็นนิจ ถึงจะไปล่วงศีลเข้าในภายหลังเพราะความพลั้งเผลอ หรือเพราะเหตุจำเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งก็ไม่เสียสัตย์ปณณณอะไร ทั้งนี้ก็สุดแต่จะตั้งใจควั่นไว้อย่างไร

หลักแห่งการบัญญัติศีลข้อ ๑

พระพุทธเจ้าตรัสไว้มีความว่า คนรักชีวิตของตน สะดุ้งกลัวความตายฉันใดสัตว์อื่นก็รักชีวิตของตน ๆ และสะดุ้งกลัวความตายฉันนั้น ฉะนั้นจึงไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้คนอื่นฆ่า อนึ่ง คนรักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด สัตว์อื่นก็รักสุขเกลียดทุกข์ฉันนั้น จึงไม่ควรสร้างความสุขให้แก่นตนด้วยการก่อทุกข์ให้แก่อื่น อาศัยหลักพระพุทธภาษิตดังกล่าวนี้จึงเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๑ ด้วยอาศัยหลักยุดิธรรมและหลักเมตตากรุณา หลักยุดิธรรมคือหลักการให้ความยุดิธรรมคุ้มครองชีวิตสัตว์ทั้งหลายโดยเที่ยงธรรมเสมอหน้ากันหมด ทั้งมนุษย์ทั้งดิรัจฉานทุกชนิด มิใช่บัญญัติด้วยลำเอียงเข้ากับมนุษย์ว่ามนุษย์ควรจะฆ่าดิรัจฉานกินได้ หรือลำเอียงเข้ากับสัตว์ดิรัจฉาน เพราะทั้งมนุษย์ทั้งดิรัจฉาน เมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็ต้องหายใจอยู่เหมือนกัน และต่างก็รักชีวิตรักสุขเกลียดทุกข์อยู่เหมือนกัน ฉะนั้นการให้ความคุ้มครองชีวิตโดยเสมอหน้ากันหมดไม่เลือกที่เราว่าเราไม่เลือกว่าตนว่าผู้อื่นไม่เลือกว่ามนุษย์ว่าดิรัจฉานชนิดไหน จึงเป็นการยุดิธรรมปราศจากความลำเอียงอย่างแท้จริง แต่มนุษย์เรามีปกตินิสัยเข้ากับตัวด้วยอำนาจความโลกาโกรธหลงจึงพอใจบัญญัติอะไรให้อนุโลมกับปกตินิสัย และอ้างปกตินิสัยอันมีกิเลสนี้แหละให้

เป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ที่บัญญัติให้มนุษย์มีสิทธิ์ตัดชีวิตดิรัจฉานเพื่อใช้เนื้อทำอาหารได้โดยไม่ผิดทั้งเป็นการชอบธรรมด้วย ลองนึกดูว่าถ้าเสียอย่างว่าคนก็มาเป็นอาหารของเสือ คนก็คงไม่ยอมเป็นแน่โดยทำนองเดียวกัน ถ้าปลาเนื้อพูดได้ ก็คงไม่ยอมให้ถือว่า เกิดมาเป็นอาหารของคนเหมือนกัน ข้อที่คนเรากล้างเคียงเข้ากับตัวนี้มีตัวอย่างให้เห็นได้อีกมากมาย เช่นในบางคราวสัตว์ดิรัจฉานทำร้ายคน คนก็พูดกันเป็นข่าวว่า สัตว์นั้น ๆ คุ แต่คนทำร้ายสัตว์ดิรัจฉานทั่ว ๆ ไป ไม่พูดกันว่าคนคุ ในคราวหนึ่ง เมื่อหลายปีมาแล้วปลาฉลามกินคนที่ลงเล่นน้ำที่ศรีราชา เกิดเป็นข่าวเกรียวกราว สมเด็จพระสังฆราชเจ้าในพระโกศ (สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์) รับสั่งเป็นเชิงประทานแก่คิดว่า “ปลากินคนเป็นข่าวอะอะกันใหญ่ แต่คนกินปลาเจิบ ไม่มีใครพูด” เมื่อพิจารณาดูให้ดีแล้วจะเห็นว่าคนเรามีความลำเอียงเข้ากับตัวอยู่มากมายนัก ดังกล่าวนี้นี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงตัดความลำเอียงได้หมด ประทานความยุติธรรมแก่ทุก ๆ ชีวิตสัตว์เสมอเหมือนกัน อีกอย่างหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงมีพระเมตตากรุณาแก่สัตว์ทุกถ้วนหน้า เหมือนอย่างมารดาบิดามีเมตตากรุณาแก่บุตรธิดา มารดาบิดาผู้เปี่ยมด้วยเมตตากรุณาไม่อาจจะฆ่าเอง หรือยอมให้ใครฆ่าบุตรธิดาของตนได้ฉันทิ พระพุทธเจ้าก็ฉันทิ เพราะทรงเปี่ยมด้วยพระเมตตากรุณาในสรรพสัตว์

ทำร้ายร่างกายและทรมานสัตว์

เพราะเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติศีลข้อ ๑ เพื่อมิให้เบียดเบียนชีวิตของกันและกัน ด้วยเมตตากรุณา ฉะนั้น จึงมิใช่ควรเว้นจากการฆ่าสัตว์เพียงอย่างเดียว ควรเว้นจากการทำร้ายร่างกายกันและการทรมานทรมานสัตว์ให้ลำบากด้วย แม้การทำร้ายร่างกายอย่างเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ควรเว้น เช่นคนที่โดกว่าชกต่อยข่มเหงคนที่เล็กกว่าที่รังเกียจ การทรมานคือ การทำสัตว์ให้ลำบาก แม้เพื่อเล่นสนุกก็ควรเว้น เช่นเล่นเผาหนูทั้งเป็น ใช้น้ำมันราดตัวให้ชุ่มจุดไฟปล่อยให้วิ่งไปติดไฟลงไปเป็นการเล่นสนุกตลอดถึงการเล่นก่อดึงหรือเป็นต้น สำหรับผู้ใหญ่ บางทีก็เล่นทรมานสัตว์เช่นชนวัว ชนไก่ เป็นการสนุกบ้าง เป็นการพนันบ้าง เป็นสิ่งที่ไม่ควรทำทั้งสิ้น การใช้งานสัตว์จนเกินกำลัง เป็นสิ่งที่ไม่ควรทำเหมือนกัน การทำเหล่านี้เป็นการก่อทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น แสดงว่าผู้ทำมีใจขาดเมตตากรุณา ไม่ได้คิดย้อนมาดูตัวว่าถ้าถูกทำเช่นนั้นบ้างจะเป็นอย่างไร

การล่าสัตว์

การเล่นสนุกอีกอย่างหนึ่งของคน คือการล่าสัตว์ในป่า บางคนถือว่าเป็นการฝึกฝนจักษุทำให้ใจกล้า แต่ก็ฝึกอย่างเอาเปรียบ เพราะใช้อาวุธ และหลบอยู่บนห้างบนต้นไม้หรือในที่กำบัง และสัตว์มากชนิดไม่มีทางจะต่อสู้ด้วยเลย สัตว์บางชนิดยังไม่คุ้นกับความมีใจดำอำมหิตของคน เห็นคนเข้าก็ถึงไม่คิดว่า เป็นพหุฆาต รือมองดูอย่างทิ้ง สงสัยว่า คนคงเป็นเพื่อนสัตว์ชนิดหนึ่งซึ่งความจริงก็เป็นอย่างนั้นจึงถูกยิงอย่างสะดวก บางสัตว์ที่ถูกยิง เป็นแม่มีลูกอ่อนติดตาม ครั้นถูกยิงแล้วก็พยายามปิดบาดแผล ออกลิ้นความเจ็บปวด มิให้ลูกเห็น แสดงอาการเศร้าโศก และแสดงความรักอาลัยลูกอย่างสุดซึ้ง ส่งลูกออกไปให้พ้นตัว แล้วก็ตกลงมาตาย คนที่ยิงแม่ก็รักอะไร ครั้นเห็นเหตุการณ์ดังกล่าว เห็นสายตาสัตว์ผู้แม่

ที่มองคนอย่างละห้อยเหมือนจะถามสาเหตุ เกิดสงสารสังเวชจนเลิกการล่าสัตว์ตั้งแต่บัดนั้นก็มี บางทีในฤดูแล้ง สัตว์ป่าจำต้องกระเสือกกระสนมาดื่มน้ำในสระที่มีคนไปคอยดักยิงอยู่ แม่น้ำจะรู้ว่ามีภัยก็ต้องมาเพราะความกระหายน้ำแล้วถูกยิงขยอมาให้ยิง การยิงสัตว์เป็นการกีฬาในคราวสัตว์ผจญทุกข์เช่นนี้ เป็นการแสดงความโหดร้ายยิ่งนัก ผู้ที่มีใจอเมตโหดร้ายนั้นแหละ คือยักษ์ในหมู่มนุษย์และในหมู่สัตว์ जान ผู้ที่ใช้ความคิดให้ถูกต้องสักหน่อยจึงทำอย่างนั้นไม่ได้เลย ในฐานะนับถือพระพุทธเจ้าก็ยังไม่ควรทำ พระพุทธเจ้าสอนให้นักเปรียบเทียบระหว่างตัวเรากับผู้อื่นสัตว์อื่นว่าต่างรักชีวิตกลัวตายเหมือนกัน แล้วควรเว้นจากการฆ่าการเบียดเบียน ควรปลูกเมตตากรุณาสรรพสัตว์

อติวินิบาตกรรม

มิใช่แต่การฆ่าสัตว์มีชีวิตอื่นเท่านั้น ถึงการฆ่าตัวเองตายที่เรียกว่าอติวินิบาตกรรม พระพุทธเจ้าก็ห้ามมิให้ทำการฆ่าตัวเป็นการแสดงความอับจนพ่ายแพ้ หมดทางแก้ไข หมดทางออกอย่างอื่น ล้นหนทางแล้ว เมื่อฆ่าตัว ก็เป็นการทำลายตัว เมื่อทำลายตัวก็เป็นการทำลายประโยชน์ทุก ๆ อย่างที่จะพึงได้ในชีวิต ในบางหมู่เห็นว่าการฆ่าตัวในบางกรณีเป็นเกียรติสูง แต่ทางพระพุทธศาสนาแสดงว่าเป็นโมฆกรรม คือกรรมที่เปล่าประโยชน์ เรียกผู้ที่ทำว่าโมฆมุกคคือคนเปล่าเท่ากับว่าตายไปเปล่า ๆ ควรจะอยู่ทำอะไรมิให้เกิดเป็นประโยชน์ต่อไปได้ ก็หมดโอกาสเสียแล้ว ตรงกับคำพูดกันว่าเสียไปเสียแล้วพระพุทธเจ้าสอนให้สงวนรักษาค้นให้ติดลอคเวลาทั้งปวง ห้ามมิให้มอบตนให้แก่ใครและไม่ให้ฆ่าตัวเอง เช่นเดียวกับมิให้ฆ่าสัตว์อื่น โดยปกติคนทุกคนรักชีวิตรักตนกลัวตาย แต่เพราะเหตุบางอย่างบางครั้ง อาจเกิดการคิดสละชีวิต ก็เมื่อเกิดความคิดเช่นนั้นขึ้นได้ใจจนจะทำให้เกิดความคิดอีกอย่างหนึ่งขึ้นไม่ได้ คือคิดอยู่ต่อไป เว้นไว้แต่จะแพ้แก่ความคิด แพ้แก่ใจตนเอง ฉะนั้น เมื่อมีสติระงับมิให้เป็นผู้พ่ายแพ้อย่างหมดประดุจเช่นนั้น แต่ให้เป็นผู้ชนะตนเอง ชนะใจตนเองได้แล้วจะไม่ก่อกรรมนั้นให้แก้ตนได้เลย

ธรรมคู่กับศีลข้อ ๑

คือ เมตตา กรุณา เป็นกัลยาณธรรม ธรรมะที่งาม หรือธรรมะที่ทำให้กัลยาณชนคนงาม เมตตากรุณานี้เป็นมูลฐานให้เกิดศีลข้อที่ ๑ และทำให้มีจิตใจงามเป็นเหตุก่อการกระทำเกื้อกูลขึ้นอีกด้วย เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ด้วยมีศีล และเกื้อกูลสัตว์ด้วยมีธรรม คือเมตตากรุณา การไม่เกื้อกูลใครไม่ทำให้เสียศีล เพราะไม่ได้ฆ่าใคร แต่ขาดธรรมคือเมตตากรุณา ฉะนั้นจึงควรปลูกเมตตากรุณาให้มีคู่ไปกับศีล

เมตตา คือความคิดปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข คำว่าไมตรีจิต หรือมิตรจิตก็คือจิตใจที่ประกอบด้วยเมตตา คนที่มีมิตรจิตเรียกว่ามิตร ตรงกันข้ามกับศัตรูหรือไพรี ซึ่งเป็นจิตพยาบาทมุ่งร้าย เมตตาจึงตรงกันข้ามกับโทสะพยาบาท เมตตาเป็นเครื่องอุปถัมภ์ โทสะพยาบาทเป็นเครื่องทำลายล้าง ฉะนั้น เมื่อมีเมตตาต่อกันย่อมคิดจะเกื้อกูลกันให้มีความสุข ถึงจะประพฤติดิพลั้งพลัดต่อกันบ้างก็ให้อภัยกันไม่ถือโทษ เหมือนอย่างมารดาบิดาเปี่ยมด้วยเมตตา ไม่ถือโทษด้วยโทษพยาบาทในบุตรธิดา แต่ถ้าขาดเมตตาต่อกันแล้วก็ตรงกันข้าม สิ่งของเป็นเครื่องเกื้อกูลที่มีอยู่ทั่วไปเช่น วัด โรงเรียน และที่ศึกษาอบรมต่าง ๆ เป็น

ต้น ล้วนประกาศเมตตาจิตของผู้จัดตั้งหรือจัดทำเพื่อให้เกิดสุขประโยชน์แก่คนทั้งหลาย

กรุณา คือความคิดปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุขปราศจากทุกข์ เมื่อเห็นทุกข์เกิดแก่ผู้อื่นก็พลอยห่วงใยสงสาร เป็นเหตุให้คิดช่วยทุกข์ภัยของกันและกัน กรุณานี้ตรงกันข้ามกับวิหิงสา ความเบียดเบียน สิ่งที่เป็นเครื่องช่วยปลอึง ช่วยบำบัดทุกข์ภัยทั้งหลายเช่นโรงพยาบาลเป็นต้น ล้วนประกาศกรุณาของท่านผู้สร้าง

ชีวิตของทุกคนดำรงอยู่ได้ก็ด้วยอาศัยความเมตตากรุณาของผู้คนมาตั้งแต่เบื้องต้น คือตั้งต้นแต่มารดาบิดา ครูอาจารย์ พระมหากษัตริย์ และรัฐบาล ญาติมิตรสหายเป็นต้น ไม่เช่นนั้นถึงไม่ถูกใครฆ่า ก็ไม่อาจจะดำรงชีวิตอยู่ได้เลย เหมือนอย่างมารดาบิดาทิ้งทารกไว้เฉย ๆ ไม่ถนอมเลี้ยงดู ไม่ต้องทำอะไรทารกก็จะสิ้นชีวิตไปเอง ฉะนั้นเมื่อทุก ๆ คนมีชีวิตเจริญมาด้วยความเมตตากรุณาของท่านก็ควรปลูกเมตตากรุณาในชีวิตอื่นสืบต่อไป

วิธีปลูกเมตตา คือคิดตั้งใจปรารถนาให้เขาเป็นสุข นี่เป็นเมตตาและคิดตั้งใจปรารถนาให้เขาปราศจากทุกข์ นี่เป็นกรุณา ที่แรกท่านแนะนำให้คิดไปในตนเองก่อนแล้วให้คิดเจาะจงไปในคนที่รักที่นับถือซึ่งเป็นที่ใกล้ชิดสนิทใจอันจะหัดให้เกิดเมตตากรุณาได้ง่าย ครั้นแล้วก็หัดคิดไปในคนที่ห่างไกลออกไปโดยลำดับ จนในคนที่ไม่ชอบกัน เมื่อหัดคิดโดยเจาะจงได้สะดวก ก็หัดคิดแผ่ใจออกไปด้วยเมตตากรุณาในสรรพสัตว์ไม่มีประมาณทุกถ้วนหน้า เมื่อหัดคิดตั้งใจดังกล่าวบ่อย ๆ เมตตากรุณาก็จะเกิดขึ้นในจิตใจเหมือนอย่างหว่านพืชลงไปแล้วหมั่นปฏิบัติตามวิธีเพราะปลูก เช่นรดน้ำ เป็นต้นเนื่อง ๆ พืชก็งอกขึ้นฉนั้น ฉะนั้นควรเริ่มเพาะปลูกเมตตากรุณาในพืชน้อง ในมารดาบิดาตลอดถึงในเพื่อนที่ไม่ค่อยชอบเป็นต้น เมื่อพืชคือเมตตากรุณาเริ่มงอกขึ้นแล้ว ตัวเราเองนี้แหละจะเป็นสุขก่อนใครหมด

โลโกปตุมฺภิกา เมตฺตาเป็นธรรมก้ำจุนโลก

หลักพระพุทธศาสนา

๑๓. เบญจศีล-เบญจธรรม คู่ที่ ๒

ในสมัยหนึ่งในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในพระเชตะวันรามภิกษุสงฆ์โกศลรัฐ มีพราหมณ์ผู้คงแก่เรียนคนหนึ่ง เป็นผู้ที่พระราชาแห่งรัฐนั้นทรงยกย่องนับถือยิ่งกว่าพราหมณ์คนอื่น ๆ จึงคิดว่าในหลวงทรงเห็นเราว่าเป็นผู้มีศีลหรือมีสุตะ (คือมีวิชาความรู้เพราะได้เรียนมาแล้ว) จึงทรงนับถือเป็นราชครูเราจะทดลองดูให้รู้แน่ว่าศีลหรือวิชาความรู้จักสำคัญกว่ากัน วันหนึ่งเมื่อเข้าไปเฝ้าพระราชาในพระราชวัง จึงลงหีบเอาเงิน ๑ กหาปณะจากที่เก็บของราชหเรญญิก (ผู้รักษาเงินหลวง) ราชหเรญญิกก็นิ่งไม่พูดอะไรเพราะเคารพ ในครั้งที่ ๒ พราหมณ์ก็ลงทำอย่างนั้นอีก ราชหเรญญิกก็ยังนิ่ง ครั้นพราหมณ์นำทดลองนั้นลงหีบเอาอีกเป็นครั้งที่ ๓ ราชหเรญญิกก็ร้องขึ้นว่า โจรลักพระราชทรัพย์ จับตัวพราหมณ์ผูกพันนาการไปแสดงแด่พระราชา กราบทูลให้ทรงทราบ พระราชาได้ทรงสดับแล้วไม่สบายพระราชหฤทัยได้ครัสสอบถามความจริงแก่พราหมณ์ พราหมณ์ได้กราบทูลว่า ข้าแต่มหाराชาเจ้า ข้าพระองค์มิได้มีเจตนาลักพระราชทรัพย์มีเจตนาเพียงจะทดลองดูให้หายสงสัยเท่านั้น เพราะข้าพระองค์สงสัยอยู่ว่าศีลกับวิชาความรู้ ๒ อย่างนี้ อย่างไหนจะสำคัญกว่ากัน จึงลงทำเหมือนผิดศีล คือทำแกเล้งหีบฉวยทรัพย์หลวง ดังที่ราชหเรญญิกได้กราบทูลนั้น บัดนี้ข้าพระองค์สิ้นสงสัยแล้วเห็นแล้วว่าศีลสำคัญ เมื่อพระราชาได้ทรงทราบเรื่องการทดลองศีลของพราหมณ์แล้วก็ไม่ทรงถือว่าเป็นความคิด พราหมณ์ได้กราบทูลขอพระบรมราชานุญาตบวชในสำนักพระพุทธเจ้า พระราชาได้พระราชทานบรมราชานุญาต พราหมณ์นั้นจึงได้เข้าบรรพชาอุปสมบทอยู่ในพระพุทธศาสนาสืบมา

เรื่องนี้พระอาจารย์ได้เขียนเล่าไว้ ดังชื่อว่าเรื่องทดลองศีล เพื่อเป็นตัวอย่างแสดงว่าศีลนั้นเป็นข้อสำคัญในทางความประพฤติ คู่กับวิชาความรู้ที่เป็นข้อสำคัญในการเลี้ยงชีวิต เป็นต้น จะหมิ่นศีลเสียว่ามีวิชาความรู้อย่างเดียวคงนี้หาชอบไม่ จำต้องมีศีลด้วย จึงจะได้รับความยกย่องนับถือให้ดำรงฐานะตำแหน่งต่าง ๆ แม้จะดำรงฐานะตำแหน่งสูง มีวิชาสามารถ ถ้าประพฤติเป็นการผิดศีลเป็นที่ปรากฏคงพราหมณ์ราชครูหีบทรัพย์หลวง ก็จะต้องเสื่อมเสีย และต้องได้รับโทษตามความคิดและตามกฎหมายในเวลานั้น ลักทรัพย์เพียง ๑ บาท ก็มีโทษถึงประหารชีวิต เมื่อพระพุทธเจ้าบัญญัติพระวินัยได้ปรับโทษการลักทรัพย์ตั้งแต่ ๑ บาทขึ้นไปเป็นปาราชิก คือขาดจากเป็นภิกษุ จะอุปสมบทอีกไม่ได้เท่ากับเป็นโทษประหารในทางศาสนา อนุโลมตามกฎหมายบ้านเมืองและตามมรดาเงินในเวลานั้น ๕ มาสก เป็น ๑ บาท ๔ บาทเป็น ๑ กหาปณะ พราหมณ์ลักทดลองศีลได้หีบทรัพย์หลวงเกิน ๑ บาทมาก

มาย ฉะนั้น แม้จะเป็นการทำเพื่อทดลองดู แต่ถ้าพระราชไมทรงเชื่ออย่างนั้น ก็มีหวังว่าจะได้รับ มหันตโทษ ใคร ๆ จึงไม่ควรทดลองศีลอย่างพราหมณ์ตามที่เล่าและใครจะเชื่อ เมื่อไปหิบบของอะไร ของใคร เจ้าของอะจะขึ้นจึงพูดแก้ว่าลองหิบบดูเล่น ๆ เท่านั้น ไม่ใช่หิบบเอาจริง ๆ เพื่อให้ทราบหลัก เกณฑ์ของศีลข้อที่กล่าวนี้ จะแก้แสดงเรื่องศีลข้อนี้โดยเฉพาะต่อไป

ศีลข้อที่ ๒

อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยจิตคิดลัก คำว่า สิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ หมายถึงของทุก ๆ อย่างที่มีเจ้าของยังหวงเหนี่ยวถือกรรมสิทธิ์อยู่ สิ่งของหรือ วัตถุทุกอย่างที่บุคคลสามารถเข้ายึดถือเป็นกรรมสิทธิ์ได้เรียกรวมว่าทรัพย์ แบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๒ คือ

สังหาริมทรัพย์ ได้แก่ทรัพย์ที่เคลื่อนที่ได้ ไม่ว่าตัวทรัพย์นั้นเคลื่อนที่ได้เอง เพราะเป็นสิ่งมีชีวิตวิญญาน (สวัญญานกทรัพย์) เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย หรือเป็นสิ่งที่คนทำให้เคลื่อน เพราะเป็นสิ่งไม่มี วิญญาน (อวิญญานกทรัพย์) เช่น สมุด ดินสอ ปากกา เงิน ทอง เป็นต้น

อสังหาริมทรัพย์ ได้แก่ทรัพย์ที่เคลื่อนที่ไม่ได้ ได้แก่ที่ดินและบ้านเรือนที่ปลูกอย่างถาวร บนที่ดิน ถ้าแบ่งทรัพย์ออกเป็นสวัญญานกทรัพย์ (ทรัพย์ที่มีวิญญาน) และอวิญญานกทรัพย์ (ทรัพย์ ที่ไม่มีวิญญาน) อสังหาริมทรัพย์ก็จัดเข้าในอวิญญานกทรัพย์ (สัตว์บางชนิดได้ยืมว่าเกิดคิดที่เช่น หอย อีรรม ถ้าเป็นอย่างนั้นก็เป็สวัญญานกะที่เป็นอสังหาริยะ)

ทรัพย์เหล่านี้ที่มีเจ้าของถือกรรมสิทธิ์อยู่ เรียกว่าอทินนะสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ คำว่า ไม่ได้ให้ ก็หมายความว่ายังถือกรรมสิทธิ์เป็นเจ้าของอยู่ ยังไม่สละกรรมสิทธิ์เป็นเจ้าของ และคำว่า เจ้าของ หมายถึงคนใดคนหนึ่งก็ได้ หมายถึงส่วนกลางก็ได้ เช่นถ้าเป็นของของใครคนไหนคนนั้นก็ เป็นเจ้าของ ถ้าเป็นของสมาคมไหน องค์การไหน สมาคมนั้น องค์การนั้นก็เป็เจ้าของถ้าเป็นของหลวง หลวงก็เป็เจ้าของ ถ้าเป็นของสงฆ์ของศาสนา สงฆ์และศาสนาก็เป็เจ้าของ เป็นต้น

การถือเอา (สิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้) ด้วยจิตคิดลัก มาจากศัพท์ว่าอาทานะในคำว่า อทินนาทานา (อทินนา + อาทาน) หมายความว่าถือเอาทรัพย์ซึ่งเป็นของผู้อื่นไปจากความครอบครอง ของเขา ด้วยเจตนาทุจริต คือด้วยเคยเจตนา (เจตนาลักขโมย) เรียกสั้น ๆ ว่าลัก

การลักทุกอย่างที่ผิดศีลข้อที่ ๒ นี้ มีโทษน้อยและมากตามวัตถุที่ลักเจตนาที่ลักและกิริยา ที่ประกอบโจรกรรม ถ้าวัตถุที่ลักเล็กน้อย เจตนาอ่อน กิริยาที่ทำการลักไม่ร้ายแรง ก็มีโทษน้อย ถ้า วัตถุที่ลักมาก เจตนาแรง กิริยาที่ทำการลักร้ายแรงก็มีโทษมากขึ้น คือเป็นบาปมากขึ้นตามส่วนกันและ จะลักเองหรือสั่งใช้ให้ผู้อื่นลักก็เป็นการลักอันผิดศีลข้อนี้เหมือนกัน

ถ้าจะถามว่าอทินนาทาน เป็นศีลข้อที่ ๒ ใช่ไหม ตอบว่าไม่ใช่ เพราะอทินนาทาน แปลว่า การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยจิตคิดลัก อทินนาทานจึงไม่ใช่ศีล แต่เป็นการทำที่ผิดศีล ถ้าถาม

ว่าอะไรเป็นศีลข้อที่ ๒ ตอบว่าเวรมณีคือความเว้นจากอทินนาทาน หรือวิริเจตนาจนวินนี้แหละเป็นศีล ถ้าตั้งใจไว้ว่าจะไม่ลักของของใคร ด้วยรับศีลไว้หรือด้วยตั้งใจเอาเอง ก็เป็นสมาทานวิริติ ถ้าไม่ได้ตั้งใจไว้ก่อน ไปพบของใครวางเปลือไว้จะลักก็ได้ แต่ก็เกิดตั้งใจขึ้นเดี๋ยวนั้นว่าไม่ลัก เป็นสัมปัสตตวิริติ ถ้าเว้นได้เป็นปกตินิสัยไม่มีเกิดความคิดจะลักขึ้นเลยทุกสิ่งทุกอย่างโอกาสก็เป็นสมุจเฉทวิริติ เช่นเดียวกับที่ได้แสดงแล้วในศีลข้อที่ ๑

การล่วงศีลข้อนี้มีขึ้นในเมื่อของที่จะลักเป็นของที่มีเจ้าของหวงแหน คนก็รู้ว่าเป็นของที่มีเจ้าของหวงแหน มีเจตนาลัก ทำการลักเองหรือสั่งใช้ให้คนอื่นลักและได้ของนั้นมา ใครมีโอวาทเร็ว ประพฤติผิดศีลข้อนี้ เมื่อตั้งใจควั่นขึ้นใหม่เมื่อใด ก็เกิดเป็นศีลขึ้นอีกเมื่อนั้น เพราะศีลมีขึ้นด้วยวิริติ เจตนาดังแสดงแล้วในกัมมจักก่อน

อนึ่ง ควรเว้นจากลักทรัพย์โดยอ้อม คือไม่ใช้โจรกรรมหรืออทินนาทานโดยตรงแต่ว่าอโนโลมโจรกรรม เช่น

สมโจร คือเป็นใจรับซื้อของโจรของขโมย

ปกอลลอก คือคบคนด้วยอาการไม่ซื่อสัตย์ มุ่งหมายจะเอาทรัพย์ถ่ายเดียวหาวิธีให้เขาจ่ายทรัพย์ให้ บางทีจนถึงเขาต้องสิ้นตัว ต้องตกยาก

รับสินบน คือถือเอาทรัพย์ที่เขาให้ เพื่อช่วยทำธุระให้แก่เขาในทางที่ผิด

อีกอย่างหนึ่ง ควรเว้นจากการทำทรัพย์ของผู้อื่นให้สูญที่ตนจะต้องรับใช้อันนับว่าเป็นฉาชาโจรกรรม ฉาชาแปลว่าเงา ฉาชาโจรกรรม ก็ได้แก่เงาของโจรกรรม คือใกล้จะเป็นโจรกรรมทีเดียว เช่น

ผลาญ คือทำอันตรายแก่ทรัพย์ของผู้อื่นด้วยโทษะพยาบาท เช่นผูกโกรธเขาจึงลอบพินด้นผลไม้ของเขา ลอบทำของอะไรของเขาให้เสีย

หิยบลวย คือถือเอาทรัพย์ของผู้อื่นด้วยความมักง่าย เช่นบุตรหลานผู้ประพฤติกง่ายไม่บอกขออนุญาตก่อน หิยบลวยสิ่งของมารดาบิดาปู่ย่าตายไปใช้ด้วยถือว่าเป็นของมารดาบิดาและญาติ มิตรสหายหิยบลวยสิ่งของของมิตรไปใช้ไม่ได้บอกให้เจ้าของรู้

อันคนที่คุ้นเคยไว้วางใจกัน เช่นเป็นญาติกัน เป็นมิตรสหายกัน เรียกว่าคนมีวิสสาสะกัน คำว่าวิสสาสะแปลว่าคุ้นเคยกัน ไว้วางใจกัน คนที่มีวิสสาสะกันนี้อาจถือวิสสาสะ คือถือเอาสิ่งของของกันไปใช้ มิได้บอกให้เจ้าของรู้ก่อน แต่การถือวิสสาสะนี้มีโทษถ้าถือไม่ถูกต้องลักษณะ เมื่อถือให้ถูกต้องตามลักษณะของการถือวิสสาสะ จึงจะไม่มีโทษ ลักษณะของการถือวิสสาสะที่ถูกต้อง คือ

เจ้าของเป็นผู้สนิทกับคน เมื่อถือวิสสาสะแล้ว จะไม่มีใครสนทน

เจ้าของได้สั่งอนุญาตไว้ หรือเป็นสิ่งที่เขาไม่หวง หรือพอให้แก่คนได้

เมื่อถือเอาแล้ว เขารู้เข้า เขาจะพอใจ หรือไม่ว่าอะไร

การถือวิสาสะไม่ถูกลักษณะ มีโทษทำความไม่พอใจแก่เจ้าของ ทำให้เขาสิ้นรักสิ้นไว้วาง
ในตน และทำให้เป็นที่สงสัยของคนอื่นว่าตนเป็นโจรเป็นขโมยฉะนั้น ยิ่งคุ้นเคยกันมาก ก็ควรจะยิ่งระวัง
เพื่อมิให้เกิดความประมาท ถือเสียว่าคุ้นเคยกัน พาให้ประพฤติดื้อต่อกัน เช่นถือวิสาสะกันอย่างมั่งง่าย
เมื่อเป็นเช่นนี้ความคุ้นเคยก็จะกลายเป็นเหตุก่อความกینแค้นแค้นร้าวถ้าไม่คุ้นเคยกันยิ่งดีกว่า

หลักแห่งการบัญญัติศีล ข้อที่ ๒

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติศีลข้อนี้ต่อจากข้อที่ ๑ พิจารณาเห็นว่าทรงบัญญัติขึ้นด้วยอาศัย
หลักอุทฺธมมและเมตตากฎาเช่นเดียวกัน เพราะทุก ๆ คนต่างต้องมีทรัพย์ไว้สำหรับบริโภคใช้สอย
และไม่ปรารถนาให้ใครลักขโมยชิงไป บางคนต่อสู้เพื่อป้องกันทรัพย์จนถึงต้องบาดเจ็บล้มตาย เมื่อตน
ไม่ชอบให้ใครมาลักทรัพย์ของตน ก็ไม่ควรลักทรัพย์ของคนอื่น ฉะนั้น การไม่ลักทรัพย์ของกันจึง
เป็นการละเว้นที่อุทฺธมมในทรัพย์ เพราะเป็นการละเว้นความลำเอียงเห็นแก่ตัวเสียได้ ด้วยนึกเห็นใจ
คนอื่นที่มีความหวงแหนรักษาทรัพย์เหมือนกับตน และคนเราจะอยู่ด้วยกันเป็นสุข ก็เพราะไม่เบียดเบียน
ในทางต่าง ๆ ในทางหนึ่งคือไม่เบียดเบียนทรัพย์ของกัน ละเว้นจากการเบียดเบียนกันได้ก็ด้วยปลูก
เมตตากฎาในกัน คอยยับยั้งหักห้ามใจที่อยากได้หรือโกรธเกลียด เมื่อมีเมตตาหวังดี มีกรุณาช่วยกัน
อย่างจริงใจแล้วก็จะไม่คิดลักขโมยของกัน ฉะนั้น ศีลข้อนี้จึงเป็นศีลโดยปกติของคนที่มีเมตตากฎา
ต่อกัน ไม่ต้องไปรับมาจากที่ไหนเลย แต่เกิดจากใจเมตตากฎาเอง ดังเช่นมารดาบิดาและผู้ที่มีเมตตาทั้ง
หลายไม่ได้ไปรับศีลจากที่ไหนแต่ก็มีศีลในบุตรธิดาและในผู้ที่ตนมีเมตตา ไม่มีคิดเลยที่จะเบียดเบียน
ทรัพย์ของบุตรธิดาและในผู้ที่ตนเมตตาเมื่อเกิดให้อาศัยหลักเมตตากฎาดังกล่าว พระพุทธเจ้าจึงทรง
บัญญัติศีลข้อนี้และด้วยศีลข้อนี้ เป็นอันรับรองความมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์ของเจ้าของทรัพย์ทุกคน
มีบางคนกล่าวอ้างว่าพระพุทธศาสนาสอนไม่ให้ยึดถือทรัพย์ ถ้ามีก็ให้รวมเป็นกองกลางคือเป็นของสงฆ์
คำอ้างนี้ผิดหลักศีลข้อนี้และผิดหลักสัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ) ในพระพุทธศาสนา
เพราะพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติศีลข้อนี้ เป็นอันทรงรับรองความมีทรัพย์ของทุกคนที่มีทรัพย์ยึดครองอยู่
จึงห้ามมิให้ลักทรัพย์ของกัน และทรงสอนให้ประกอบอาชีพแสวงหาทรัพย์ในทางที่ชอบ เมื่อได้มา
ก็ให้รักษาไว้ให้ดี และใช้จ่ายให้พอสมควรแก่กำลัง ส่วนของสงฆ์นั้นเกี่ยวแก่พระภิกษุสงฆ์ เมื่อมีวัดขึ้น
ก็ต้องมีของกลางสำหรับวัด เรียกว่าเป็นของสงฆ์สำหรับวัดเป็นวัด ๆ ไปเช่นเดียวกับในฝ่ายอาณาจักร
ก็มีของหลวง ขององค์การของสมาคมนั้น ๆ พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติให้ต้องรวมของบุคคลเข้าเป็น
ของสงฆ์ และในคำสอนที่ให้สละบริจาคนั้น ก็สอนให้รู้จักเลือกให้ มิได้สอนให้สละกันเรื่อยไป แต่เมื่อจะ
ออกบวชต้องสละสมบัติฆราวาสอยู่เอง และต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของผู้บวช เป็นภุคฺคหฺสฺถ์ ก็ควร
ปฏิบัติตามฆราวาสธรรม (ธรรมของภุคฺคหฺสฺถ์) เป็นพระจะปฏิบัติอย่างชาวบ้าน หรือชาวบ้านจะปฏิบัติ
อย่างพระหาได้ไม่ ในธรรมข้อเดียวกันบางข้อ ก็มีวิธีปฏิบัติต่างกัน เช่นสัมมาอาชีวะเป็นพระที่เย
ยบชานาชาเป็นสัมมาอาชีวะ ไปประกอบการค้า ไม่เป็นสัมมาอาชีวะ เป็นภุคฺคหฺสฺถ์ประกอบการค้าใน

ทางชอบเป็นสัมมาอาชีวะ แต่จะเที่ยวบิณฑบาตไม่ได้ฉะนั้น การอ้างเอาพระพุทธศาสนาต่าง ๆ นั้น บางทีเป็นการอ้างเอาประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง นอกพระพุทธศาสนา

ธรรมคู่กับศีลข้อที่ ๒

คือสัมมาอาชีวะ ความเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ เป็นข้อที่ควรมีให้คู่ไปกับศีลข้อนี้ คนมีศีลที่ยากจนขัดสน และคนที่เปิ่นโง่เป็นขโมย ก็เพราะขาดสัมมาอาชีวะ ถ้ามีสัมมาอาชีวะก็จะไม่ยากจน จะไม่เปิ่นโง่ การอาชีพเป็นกิจจำเป็นของทุก ๆ คนต้องบริโภคที่แปลว่ากิน เครื่องบริโภคที่เป็นก็ได้ แก่ปัจจัย (เครื่องอาศัย) ๔ คือผ้าผ่อนห่ม อาหารที่อยู่อาศัยและ บางทีแยกเรียกของกินคืออาหารว่าเครื่องบริโภค ของใช้นอกจากนี้ว่าเครื่องอุปโภค กิจการเพื่อให้มีของกินของใช้มา เคยเรียกว่าโภคกิจ แล้วเปลี่ยนเรียกว่าเศรษฐกิจเป็นเรื่องปากท้อง หรือเป็นเรื่องยังชีวิตเลี้ยงชีวิต คือการอาชีพ ทุกคนต้องหาปัจจัยมาบริโภค เลี้ยงตนและผู้อื่นที่จะต้องเลี้ยงพระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้ทำงานหาเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ เพื่อให้ได้ทรัพย์มาในทางที่ชอบให้พอเพียงเมื่อหาเลี้ยงชีพเองยังไม่ได้ เช่น ยังเป็นเด็ก กำลังเล่าเรียนศึกษา ต้องอาศัยมารดาบิดาหรือผู้อื่นที่มีเมตตากรุณาเลี้ยงดู ก็ควรประพฤติอนุโลมสัมมาอาชีวะเช่น ช่วยมารดาบิดาหรือผู้ที่ตนอาศัยอยู่ทำการงานที่พอควรแก่กำลังและเวลาของตน ไม่ใช่ทรัพย์ที่ท่านให้ในทางที่ผิด เช่น ไปเล่นการพนัน ใช้น้ำเงินในทางที่เป็นประโยชน์ ให้รู้จักค่าของทรัพย์ ให้รู้ว่าท่านได้ทรัพย์มาด้วยความเหนื่อยยาก รู้จักประหยัด ออมทรัพย์ ไม่หลอกลวงของทรัพย์ท่าน เช่นขอด้วยอ้างว่าจะไปชำระค่าเล่าเรียน แต่ไปใช้ดูภาพยนตร์เสีย และเมื่อท่านอุปการะเพื่อให้เรียน ก็ตั้งใจเรียนให้ดีที่สุดให้สมกับความเมตตากรุณาของท่านแล.

สุขํ ยาว ชรา สีนํ สีนํความสุขมาให้ตราบเท่าชรา

หลักพระพุทธศาสนา

๑๔. เบญจศีล-เบญจธรรม คู่ที่ ๓

ในอดีตล่วงมานานแล้ว ได้มีมานพชาวเมืองพาราณสีคนหนึ่ง เรียนศิลปทั้งปวงในเมือง
ดักกศิลา สำเร็จวิชาธนู ได้มีชื่อปรากฏว่า จุลธนูคหบดีบัณฑิต คือเป็นบัณฑิตเรียนสำเร็จวิชาธนูแต่ยัง
เป็นหนุ่มน้อย (อย่างได้ปริญญาบัณฑิตศาสตรบัณฑิต) อาจารย์ของธนูคหะนั้นพอใจว่า ธนูคหะ
เรียนศิลปได้เหมือนตน จึงยกธิดาของตนให้เป็นภริยาธนูคหะพากริยาเดินทางกลับเมืองพาราณสี เมื่อ
เดินทางไปถึงทางป่าช้าตำบลหนึ่งไม่มีใครกล้าจะเดินผ่านไป เพราะมีช้างคู่ร้ายคอยทำร้ายคนเดินทาง
ธนูคหะผู้แม่นธนูไม่กลัวจึงพากริยาเดินทางผ่านเข้าไป ก็พบช้างคู่วงเข้ามา จึงยิงลูกศรไปดอกหนึ่ง
ต้องตะโพกช้างคู่ร้ายทะลุหลัง ช้างร้ายก็ล้มในที่นั้น ตำบลนั้นจึงเป็นที่ปลอดภัยของคนเดินทางทั้งปวง
ธนูคหะพากริยาเดินทางต่อไป ถึงทางป่าช้าอีกตำบลหนึ่งอันเป็นแหล่งโจร ๕๐ คนล้อมชุมอยู่ คอย
ฆ่าปล้นคนเดินทาง ธนูคหะผู้แม่นธนูไม่กลัวได้เดินทางเข้าไป พบพวกโจรกำลังนั่งปิ้งเนื้อเสียบไม้
บริโภคนั่งอยู่ พวกโจรเห็นธนูคหะเดินมากับภริยาผู้ประดับตกแต่งกายจึงจะพากันลุกขึ้นจับตัว แต่นาย
โจรเป็นผู้ฉลาดดูลักษณะคน สังเกตรู้ว่าชายนี้เป็นคนเอกอุ (คม) จึงห้ามโจรบริวารทั้งปวงมิให้ลุกขึ้นสัก
คนหนึ่ง ธนูคหะส่งภริยาเข้าไปหาพวกโจรให้ขอเนื้อมาบริโภคเสียบไม้หนึ่ง นายโจรก็สั่งให้บริวาร
ให้ พวกโจรได้ให้เสียบไม้เนื้อดิบที่ยังมิได้ปิ้ง เพราะคิดว่าพวกเราต้องปิ้งกินกันเอง ฝ่ายธนูคหะเป็น
ผู้ยกตน จึงโกรธพวกโจรว่าให้เนื้อดิบ พวกโจรก็โกรธว่าบุรุษนี้คนเดียวเท่านั้นมาแสดงหมิ่นเหมือน
พวกเราเป็นสตรี จึงลุกฮือขึ้นพากันวิ่งเข้าไป ธนูคหะจึงยิงพวกโจรล้มลง ๔๘ คนด้วยเกาทัณฑ์ ๔๘
ดอกก็หมดเกาทัณฑ์ เพราะวางเกาทัณฑ์บรรจุเกาทัณฑ์หรือลูกศรทั้งหมด ๕๐ ดอก ธนูคหะได้ยิงช้างเสีย
ดอกหนึ่งจึงเหลือ ๔๘ ดอก เมื่อยิงโจรอีก ๔๘ ดอก ฆ่าโจร ๔๘ คนก็หมดลูก ยังเหลือนายโจรอีก ๑
คน ธนูคหะจึงผลักนายโจรให้ล้มลงแล้วทับอยู่บนอกของนายโจร ร้องบอกภริยาให้ส่งดาบให้เพื่อ
ตัดศีรษะของนายโจร ฝ่ายภริยาของธนูคหะซึ่งถือดาบอยู่ในขณะนั้นได้เกิดเสนหานายโจรโดยฉับพลัน
ซึ่งยื่นด้ามดาบให้ในมือของนายโจร นายโจรก็จับด้ามดาบกระชากออกตัดศีรษะของธนูคหะ ครั้นฆ่า
ธนูคหะแล้ว ก็พาหญิงนั้นไปพาลงถ้ำจนถึงชาติตระกูลเรื่องราว นางก็บอกเล่าโดยตลอดจนถึงว่านาง
ได้เกิดเสนหานายโจร จึงให้ฆ่าสามีของตนเสีย นายโจรเมื่อได้ฟังเรื่องตลอดแล้วก็ครั้งเกี้ยวพาหญิงนี้
ให้ฆ่าสามีของตนเสียได้ เห็นชายอื่นเข้า ก็จิกทำเรอาอย่างนั้นอีก เราควรทิ้งเสียเถิด ครั้นพานางไปจนถึงแม่น้ำ
สายหนึ่งขวางทางอยู่ จึงหลอกว่าน้ำนี้มีจรเข้จะทำอย่างไร นางกล่าวขอให้นายโจรห่อเครื่องประดับ

ของนางนำข้ามฟากไปไว้ที่ฝั่งโน้นก่อนแล้วกลับมารับนางข้ามฟากไป นายโจรรับคำฉวยห่อเครื่องประดับทั้งหมด ข้ามฟากไปถึงฝั่งโน้นแล้วเดินไป นางเห็นอาการดังนั้น จึงร้องคร่ำครวญขอให้นายโจรกลับมารับ ฝ่ายนายโจรก็ร้องตอบมาว่าหญิงเช่นนี้จะไปให้ไกลสุดไกล แล้วถือห่อเครื่องประดับหนีไป นางจึงถูกทอดทิ้งอยู่เดียวดายในกลางป่า ลงนั่งร้องไห้อยู่ใกล้กอตะไคร้น้ำกอหนึ่ง ณ ที่นั้นในขณะนั้นนางได้เห็นสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งคาบก้อนเนื้อวิ่งมาในเบื้องหน้า ทันใดนั้นก็ได้มีปลาตัวหนึ่งกระโดดขึ้นจากน้ำ ตกอยู่ข้างหน้าสุนัขจิ้งจอก สุนัขจิ้งจอกทิ้งก้อนเนื้อที่คาบไว้แล้ววิ่งไปเพื่อจะได้อาหาร ปลาที่กระโดดตกลงไปในน้ำ ในขณะนั้นมีนกตัวหนึ่งโฉบลงมาจากคาบก้อนเนื้อนั้นบินไป สุนัขจิ้งจอกจึงไม่ได้ทั้งเนื้อทั้งปลาลงนั่งหน้าเศร้า ฝ่ายนางเห็นเหตุการณ์ที่นางว่าเทพยดาอาพาธโดยตลอด จึงหัวเราะเยาะขึ้นด้วยเสียงอันดังว่าปรารถนาเกินส่วนจึงพลาดหมดทั้งเนื้อทั้งปลา ต้องจับเจ้าชบเซา ฝ่ายสุนัขจิ้งจอกซึ่งเทพยดาอาพาธได้กล่าวเย้ยหยันว่าโทษของคนอื่นเห็นง่าย ส่วนโทษของคนอื่นเห็นยาก นางเองก็เสื่อมสิ้นทั้งสามทั้งชายชู้ชบเซามากกว่า นางได้ยืนคางนั้นกลับย้อนคิดได้ถึงกรรมของตนก็ยิ่งเสียใจกล่าวว่า ถ้าเรารอดพ้นไปได้จากที่นี่แล้วและถ้าได้สามีอีก ก็จักซื้อตรงต่อสามีแน่นอน สุนัขจิ้งจอกเทพยดาอาพาธได้กล่าวสำคัญในที่สุดว่าคนทำบาปครั้งหนึ่งแล้วก็จักทำบาปอีกได้ แล้วก็หายไปถึงนางนั้นชดเชยไปตามพยากรณ์

เรื่องที่เล่ามานี้ เก็บความมาจากนิทานชาดกชื่อว่า จุลธนกษัตริชาดกเป็นเค้าของบทละครไทยเรื่องจันทโครพ แสดงให้เห็นโทษของหญิงผู้ประพฤติผิดในทางกาม ส่วนเรื่องแสดงโทษของผู้ชายประพฤติผิดดังนั้นก็ยิ่งมาก ดังเรื่องรามเกียรติ์ ทศกัณฐ์เจ้ากรุงลังกา ได้ไปปลุกพางงสีดาพระชายาของพระรามมาไว้ยังกรุงลังกา เป็นเหตุให้พระรามยกทัพวานรไปตีพิทกษรกรุงลังกา มาญาคิวงศ์ยักษ์ของทศกัณฐ์ตายไปโดยลำดับ จนถึงองค์ทศกัณฐ์เองตลอดถึงพลยักษ์และชาวเมืองก็ต้องพลอยพินาศไปทั้งสิ้น เพราะความประพฤติผิดในกามของทศกัณฐ์ผู้เดียวเป็นเหตุ ความประพฤติผิดในกามเป็นเหตุให้เกิดโทษมีติดอย่างให้เห็นได้อยู่ทุกกาลสมัย ในปัจจุบันนี้ก็มีตัวอย่างให้เห็นอยู่ไม่น้อย สามภรรยาแตกร้างกันเพราะฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งประพฤติผิดใจกัน บ้างก็เพียงแตกแยกกัน บ้างก็ทำลายกัน ฝ่ายหญิงทำลายฝ่ายชายก็มี ฝ่ายชายทำลายฝ่ายหญิงก็มี เป็นอันว่าเมื่อความประพฤติเช่นนี้เกิดขึ้นในชาติใด ก็เป็นเหตุเปลี่ยนรักให้เป็นความชิงชัง เปลี่ยนมิตรสหายให้เป็นศัตรูเปลี่ยนความไว้วางใจให้เป็นความกินแหนงแคลงใจให้ร้าวฉานแตกแยกให้ทำลายล้างทำสุขให้เป็นทุกข์ โดยเฉพาะทำให้เกิดความทุกข์ใจอย่างยิ่งแก่ผู้ที่เป็นฝ่ายเสีย ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติศีลข้อ ๓ คือ

กามสุ มิจจาจารา เรวมณี เว้นจากประพฤติผิดในกาม ศีลข้อนี้บัญญัติห้ามมิให้ประพฤติผิดในกาม แต่ไม่ห้ามความประพฤติชอบในกาม คำว่า ในกามนั้นหมายถึงในเรื่องเกี่ยวกับความรักใคร่ระหว่างชายกับหญิง ที่เรียกในบัดนี้ว่าความรักเกี่ยวกับเพศทุก ๆ คนเมื่อเป็นเด็กย่อมพอใจในการเล่นต่าง ๆ อย่างเด็ก แต่เมื่อร่างกายเติบโตขึ้น ก็เกิดความรู้สึกเห็นอย่างชายหญิงแรกหนุ่มสาว และโดยปกติก็มีการครองคู่เป็นสามีภริยาเกิดบุตรหลานสืบตระกูลกันต่อ ๆ มาและจักสืบกันต่อ ๆ ไป เชื้อสายของมนุษย์

และสัตว์โลกทุกชนิดจึงไม่สิ้นสุด แต่ในการครองคู่ของคนนั้นยังต้องการเหตุผลต่างกันต่าง ๆ ทั้งภายในทั้งภายนอก เพื่อให้อยู่ด้วยกันยั่งยืนตลอดและมีความสุขความเจริญ จะเกิดผลเป็นไปดังกล่าวได้ ก็ต้องมีการปฏิบัติในเรื่องนี้ในทางชอบในเมื่อถึงวัยถึงเวลาอันสมควร เมื่อไปประพฤติยุ่งเกี่ยวกับก่อนถึงวัยเวลาอันสมควรก็ดี ประพฤติในทางที่ผิดก็ดี หรือเมื่อมีคู่ครองแต่งงานแต่งงานแล้วยังประพฤตินอกใจกันอยู่ก็ดี รวมเรียกว่าประพฤติดนินทามอย่างกว้าง ๆ

ประพฤติยุ่งเกี่ยวกับก่อนถึงวัยถึงเวลาอันสมควรนั้น เช่นในเวลาเล่าเรียนศึกษาซึ่งเป็นเวลาหาวิชาความรู้ใส่ตน ไม่ใช่เป็นเวลาหาคู่ครอง ถ้าต้องการมีความรัก ก็ต้องทุ่มเทความรักไปในการศึกษาเล่าเรียน คือให้รักเรียน แต่ถ้าปล่อยใจปล่อยกายเคลิบเคลิ้มหลงใหลไปในเรื่องเพศก็เรียกว่าประพฤติดนินทาม จะประพฤติดนินทามน้อยหรือมากเพียงไร ก็สุดแต่จะปล่อยใจปล่อยกายให้ผิดไปเท่าไร ความประพฤติยุ่งเกี่ยวกับก่อนถึงวัยเวลาอันควรเช่นนั้น โดยปกติเกี่ยวแก่เยาวชน มีโทษทำให้เรียนไม่สำเร็จหรือเสียหายไปมีใช่น้อย และเป็นจารึกเศร้าหมองติดอยู่กับตนเอง เยาวชนทั่วไปจึงสมควรงดเว้นและป้องกันตนมิให้ทำผิดไปในเรื่องนี้ตั้งแต่ต้น

อนึ่ง ประพฤติในทางที่ผิดนั้น คือเมื่อไม่ถึงวัยถึงเวลาอันสมควร แต่ประพฤตินทางลักลอบหรือละเมิดล่วงล้ำในเขตที่ไม่ควรละเมิด คือถ้าเป็นฝ่ายชายละเมิดในภรรยาท่าน (เขา) หรือในหญิงผู้อยู่ในพิทักษ์รักษาท่าน หรือในหญิงที่จารัดห้าม เช่นหญิงที่เป็นเทือกเถาของตนดังที่ระบุไว้ในกฎหมาย ซึ่งรวมเรียกว่าหญิงซึ่งอยู่ในพิทักษ์รักษาท่านของตระกูล หรือในหญิงผู้อยู่ได้บัญญัติในพระพุทธศาสนา ซึ่งรวมเรียกว่าหญิงผู้อยู่ในพิทักษ์รักษาท่านของธรรมเนียม หรือในหญิงที่กฎหมายบ้านเมืองห้าม ถ้าเป็นหญิงประพฤติดละเมิดหรือร่วมประพฤติดละเมิดในชายที่ไม่ควรลักลอบ เช่นผู้อยู่ภายใต้บัญญัติห้ามเป็นต้น หญิงหรือชายผู้ประพฤติดละเมิดล่วงล้ำในเขตที่ไม่ควรละเมิดล่วงล้ำดังกล่าวเรียกว่าประพฤติดนินทาม เขตที่ไม่ควรละเมิดอันเป็นเหตุให้บังเกิดความประพฤติดนินทามเช่นนี้ถึงไม่จำแนกไว้ก็เป็นที่ยอมรับได้ เพราะรวมลงว่าเป็นเขตที่หวงห้าม ถูกละเมิดจากเจ้าตัวทั้งสองแล้ว ยังมีบุคคลที่สามรักษาหวงห้ามหรือเจ้าตัวนั้นเองอยู่ได้ธรรมเนียมหรือบัญญัติที่ห้ามไว้ ฉะนั้น ต้องมีการลักลอบเหมือนอย่างทรัพย์ที่มีเจ้าของหวงห้ามต้องลักขโมยจึงจะได้แม้เมฆเมื่อเข้าไปลักปล่าอย่างในครัวก็แสดงว่ารู้ว่าเป็นเมฆขโมย จึงลอบเข้าไปและลอบวิ่งออก หรือเมื่อมีคนเห็นก็รีบวิ่งหนีออกไปโดยเร็ว และถ้าการประพฤติดนินทามนั้นเป็นการใช้กำลังบังคับก็ยิ่งเป็นการประพฤติดนินทามโดยแท้

อนึ่ง แม้ผู้มีคู่ครองแต่งงานแต่งงานแล้วยังประพฤติผิดนอกใจกันอยู่ ก็เป็นประพฤติดนินทาม เพราะเป็นความประพฤติดนินทามกันและกัน และยังเป็นประพฤติดนินทามเมื่อไปละเมิดในภรรยาท่านดังกล่าวแล้ว

ลักษณะสำหรับกำหนดว่าเป็นการประพฤติดนินทาม ซึ่งเป็นการผิดศีลนั้น คือเป็นวัตถุหรือเป็นเขตที่ไม่ควรละเมิดล่วงล้ำกลายไม่ควรได้ไม่ควรถึงมีจิตประสงค์จำนงจะได้วัตถุหรือเขตนั้น ปฏิบัติสำเร็จ

ได้ดังประสงค์ ความประพฤติดังกล่าวนี้มีโทษเบาปานกลางและหนักตามระดับแห่งเขตที่ละเมิดกับทั้งเจตนาและการกระทำ ดังมีตัวอย่างให้เห็นอยู่ทุกกาลสมัย ความงควั้นจากประพฤติดังกล่าวได้เป็นศีล งควั้นได้ด้วยตั้งในถือศีล เป็นสมათานวิริติ ไม่ได้ตั้งใจงควั้นก่อน พบโอกาสที่จะประพฤติดได้ แต่งควั้นได้เป็นสัมปัตตวิริติ งควั้นได้เป็นปรกคินิสัยทีเดียว จัดเป็นสมุทเลทวิริติ เทียบอย่างวิริติระหว่างมรรคาบิดากับบุตริดาทั่วไป.

หลักแห่งการบัญญัติศีลข้อที่ ๓

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๑ เพื่อป้องกันชีวิต ข้อที่ ๒ เพื่อป้องกันทรัพย์สมบัติที่จะต้องใช้ดำรงชีวิต และข้อที่ ๓ นี้เพื่อความสงบสุขในครอบครัว ด้วยอาศัยหลักกัณฐิธรรมและเมตตาเช่นเดียวกัน อาศัยหลักกัณฐิธรรมนั้น คือเมื่อตนเองมีความรักและห่วงใยในสิ่งซึ่งเป็นที่รักของคนอื่น คนอื่นก็มีความรู้สึกกันนั้นเหมือนกัน ฉะนั้น เมื่อไม่ปรารถนาให้ใครมาละเมิดล่วงล้ำในสิ่งที่รักที่ห่วงใยของคน ก็ไม่ควรละเมิดล่วงล้ำในของของคนอื่น เหมือนอย่างทุกคนก็ย่อมมีญาติพี่น้องต่างเพศของตนและไม่ปรารถนาให้ใครมาประพฤติดละเมิดล่วงล้ำ เมื่อเป็นเช่นนี้ โฉนจึงจักไปประพฤติอย่างที่ไม่ชอบในญาติพี่น้องของคนอื่น ฉะนั้นเมื่อพิจารณาโดยกัณฐิธรรมแล้วจึงไม่ควรประพฤติดในเรื่องนี้ในทางใดทางหนึ่งเลยทีเดียว อาศัยหลักเมตตากรณานั้น คือเมื่อมีเมตตากรุณาต่อกันโดยจริงใจแล้วก็ไม่ประพฤติดต่อกันเลย เพราะการประพฤติดเช่นนั้นเป็นการทำลายด้วยอำนาจความโกรธความปรารถนา มิใช่วิสัยของคนที่มีเมตตากรณากันจะทำได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงบัญญัติศีลข้อนี้ การปฏิบัติตามศีลข้อนี้จะสำเร็จได้ดีก็ต้องมีธรรมที่คู่กันคือความสำรวมในกาม

ธรรมคู่กับศีลข้อที่ ๓

คือกามสังวร ความสำรวมในกาม สังวรแปลว่า สำรวม คือระวังควบคุมตนไม่ให้ประพฤติด แต่ให้ประพฤติในทางที่ชอบ เมื่อเป็นเยาวชนก็ระวังควบคุมใจระวังควบคุมกายไม่ให้ออกไปนอกทาง เว้นเหตุชุกชุมต่าง ๆ เช่นหนังสือและภาพยนตร์เป็นต้นที่เป็นเหตุชั่วร้าย รักษาประเพณีอันดีงามของไทยตามผู้ปกครองของคนได้อบรมแนะนำอยู่โดยมากแล้ว การป้องกันเป็นการดีกว่าแน่นอน และต้องป้องกันไว้แต่ต้นเหมือนอย่างป้องกันไฟไม่ให้เกิดขึ้นย่อมดีกว่าดับไฟ และดับไฟถอยย่อมดีกว่าดับไฟกองโต ซึ่งอาจจะดับไม่ได้ต้องปล่อยให้ไหมไปเอง และไฟอย่างนี้เป็นไฟละเอียดอย่างไฟฟ้าซึ่งเมื่อถูกไฟฟ้าอย่างแรงดูดแล้วอาจทำให้หัวใจหยุดได้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสเปรียบไว้ว่า เหมือนอย่างศรสลักมีพิษที่รักษาได้ยากเมื่อยังไม่ถึงวัยถึงเวลา จึงควรที่จะป้องกันไว้ก่อน ส่วนในระหว่างสามภรรยทางพระพุทธศาสนาสอนให้สามีสันโดยถือยินดีพอใจอยู่แต่ในภรรยาของตน ส่วนภรรยาให้มีความซื่อตรงในสามีของตน เพื่อให้อยู่ครองกันเป็นสุขตลอดไป เมื่อเป็นเช่นนี้ แม้จะเกิดอันตรายขึ้นก็อาจช่วยกันได้ และเป็นตัวอย่างเป็นที่ควรสรรเสริญ ดังเรื่องของกนิรและกนิรินจันทกนิรชาคที่เจ้านามเล่าในสุดท้ายนี้มีความว่า

ในสมัยศึกดำบรรพินัน เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครอบครองราชย์สมบัติในกรุงพาราณสี มีหมู่
 กิณรเกิดอยู่ในป่าหิมพานต์ (ปามีหิมะ) อาศัยอยู่บนภูเขาเงิน ชื่อว่าจันทบรรพต ครั้งหนึ่งพระเจ้ากรุง
 พาราณสีเสด็จประพาสป่าหิมพานต์แต่พระองค์เดียวทรงล่าเนื้อเสวยไปโดยลำดับ จนถึงแม่น้ำเล็กสายหนึ่งก็
 เสด็จขึ้นไปทางต้นน้ำ โดยปรกติหมู่กิณรไม่ลงจากภูเขาในฤดูฝน เมื่อถึงฤดูแล้งจึงพากันลงมา ครั้งนั้น
 กิณรและกิริสามีภรรยาคนหนึ่ง พากันลงมาจากภูเขาเกลือกเกล้าของหอมในที่นั้น ๆ เคี้ยวกินเกษรดอก
 ไม้ม่วงใหม่ ใบไม้เล่นพลางรับร้องพลางจนถึงแม่น้ำเล็กนั้นก็ร่อนลงเกลี้ยดอกไม้ลงในน้ำ ลงเล่นน้ำเป็น
 ที่สนุกสบาย แล้วก็พากันขึ้นนั่งบนกองดอกไม้ ฝ่ายจันทกนิร (เรียกชื่อตามภูเขาที่อยู่นั้น) ก็คิดไม่ไผ่
 ขับร้อง จันทกนิรได้พอรำขับร้องประสานเสียง ฝ่ายพระเจ้ากรุงพาราณสีทรงได้สดับเสียง ก็แอบ
 เสด็จเฝ้าพระองค์เข้าไปทรงเห็นกนิรทั้ง ๒ ก็มีพระหฤทัยปฏิพัทธในนางกนิร ทรงปรารถนาจะได้นางกนิ
 รจึงทรงยิงธนูสุรไปต้อนจันทกนิรล้มลง จันทกนิรครองศรเป็นแผลเจ็บปวดครวครว โลหิตไหลพลั่งก็
 ร้องคร่ำครวญขึ้นว่า “จันทาเราจะตาย เมาเลือดเต็มที จะหมดลมบัดนี้ เจ็บปวดเหลือเกิน เมื่อเราตาย
 แล้ว เจ้าก็ต้องเศร้าโศก เราที่อึ้งเศร้าใจเพราะสงสารเจ้ายิ่งกว่าทุกภัยภายในบัดนี้” จันทกนิรพรา้เพื่อ
 ไปจนถึงวิสัญญีภาพสลบลง ฝ่ายจันทกนิรกำลังพลัดเพลิน ที่แรกจึงยังไม่รู้ว่าจันทกนิรถูกรัง ครั้งเห็น
 จันทกนิรล้มลงสลบลง จึงเข้าไปดูเห็นโลหิตไหลจากบาดแผลก็ร้องขึ้น พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงคิด
 ว่า กิณรคงตายแล้ว จึงเสด็จออกแสดงพระองค์ จันทกนิรเห็นพระเจ้ากรุงพาราณสี จึงคิดว่ามนุษย์ผู้นี้แน่
 ละยิงสามิของเรา มีความกลัวก็บินหนีขึ้นไปจับบนยอดเขาแล้วร้องปรึกษาพระเจ้ากรุงพาราณสีโดยความว่า
 โจไรร้ายฆ่าสามิของเรา เราโศกใจนัก ขอให้มารดาของท่าน ชายาของท่านจงได้โศกเหมือนเช่นนี้
 และจงอย่าได้เห็นบุตรเห็นสามิ ท่านได้ทำร้ายสามิของเรา ซึ่งไม่ได้ทำร้ายอะไรท่านเลย พระเจ้ากรุงพาราณสี
 ได้คร่ำครวญโยน ทรงรับรองว่าจะยกย่องนางกนิรให้เป็นพระราชชายา นางจันทกนิรได้กล่าวบรรลือ
 เสียงอย่างองอาจหนักแน่นว่า ถึงเราจักตายก็จักไม่ยอมเป็นของท่านซึ่งได้ฆ่าสามิของเราผู้ไม่ได้ทำอะไรให้
 ท่านอย่างแน่นอน พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงได้สดับดังนั้นก็สิ้นปฏิพัทธครีว่า เจ้านางกนิรชอบอยู่ก
 ฤชณาและของหอมอยู่กับหมู่กิณรไม่ชอบอยู่ในบ้านเมืองก็แล้วไปทรงสั่งอาลัยเสด็จกลับไป จันทกนิร
 ครั้นเห็นพระเจ้ากรุงพาราณสีเสด็จไปแล้วก็บินลงมานำร่างกนิรขึ้นไปบนยอดเขา คร่ำครวญอยู่ช้านาน
 ในที่สุดได้ลองคลำดูตัวของจันทกนิร รู้สึกว่ายังอุ่นอยู่ก็คิดว่ายังมีชีวิตอยู่จึงร้องฟ้องเทวดาขึ้นว่า
 ท้าวโลกบาลไม่มีหรือ หายไปไหนหรือตายไปหมดแล้ว จึงไม่มาช่วยรักษาสามิของเรา จึงร่อนถึงท้าวสักกะ
 เทวราช ต้องเสด็จจำแลงเป็นพรหมณ์ลงมาถือฤชณี (คมโท) นำมารดจันทกนิร พิศศรีกลั่นไปในขณะนั้น
 จันทกนิรกลับฟื้นขึ้นหายเป็นปกติ ต่างยินดี ไหว้ท้าวสักกะเทวราช ท้าวสักกะเทวราชก็ให้อาพา
 ตั้งสอนมิให้ลงจากภูเขาจันทบรรพต ล่วงล้าไปในทางของมนุษย์อีก กิณรทั้งสองก็รับโอวาทและอยู่ด้วยกัน
 เป็นสุขสวัสดิสืบไปแล (ได้ทราบว่าจันทกนิรชาดกนี้ สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาภรณฯ กรมขุนเพชรบูรณ์
 อินทราชัยได้ทรงนิพนธ์เป็นบทละครแบบดึกดำบรรพ์)

ปุตตะดา วตฺถ มนุสฺसानํ บุตรเป็นที่ตั้งของมนุษย์ทั้งหลาย

หลักพระพุทธศาสนา

๑๕. เบญจศีล-เบญจธรรม คู่ที่ ๔

อันแก้วแหวนเงินทองสิ่งของต่าง ๆ ทุก ๆ คนคงต้องการของจริงของแท้ ไม่ต้องการของเทียมของปลอม แม้ด้อยค่าที่พูดกันก็เป็นเช่นเดียวกัน คือต้องการด้อยค่าที่จริงไม่ต้องการฟังคำเท็จ เว้นไว้แต่จะพูดฟังกันเล่นเช่นเล่านิทานเรื่องเท็จแข่งกัน ถ้าเป็นด้อยค่าที่พอพูดกันโดยปกติแล้วก็ต้องการด้อยค่าที่พูดกันตามความจริงทั้งนั้น ถ้าใครพูดเท็จอยู่เนื่อง ๆ จนเป็นที่จับได้แล้ว ถึงจะพูดจริงสักครั้งก็ไม่มีใครเชื่อ เหมือนนิทานเรื่องเด็กเลี้ยงแกะซึ่งชอบพูดหลอกคนว่าหมาป่ามากินลูกแกะ เพื่อให้คนแตกตื่นกันไปช่วย เห็นเป็นสนุก เมื่อพูดหลอกเขาอยู่อย่างนี้บ่อย ๆ ครันมีหมาป่ามากินลูกแกะจริง ๆ จึงวิ่งมาบอกเพื่อให้คนไปช่วย ก็ไม่มีใครเชื่อต้องเสียลูกแกะไปเพราะโทษของมุสา เรื่องเช่นนี้มีเล่าไว้ในนิทานชาดกทางพระพุทธศาสนาหลายเรื่อง เช่น เรื่องหนึ่งเล่าว่า มีหมอรักษาพิษขาดแคลนคนหนึ่ง ไม่ได้การรักษายะไรในละแวกบ้าน จึงออกเดินเรื่อยไปถึงต้นไทรต้นหนึ่งใกล้ประตูบ้านเห็นงูตัวหนึ่งกำลังนอนหลับใกล้ศีรษะออกมาทางคาคบไม้ ในขณะที่นั้นมีเด็กกลุ่มหนึ่งกำลังเล่นกันอยู่ในที่นั้น หมอจึงคิดจะลวงเด็กให้จับงูเพื่อให้งูกัดแล้วรักษาเอาค่าจ้างจึงพูดแก่เด็กว่า เห็นลูกนกสาธิกำนั่นไหม จับเอาซิ เด็กคนหนึ่งซึ่งเป็นเด็กฉลาดมองไปเห็นศีรษะที่คาคบไม้ยังไม่รู้ว่าเป็นงู จึงปีนต้นไม้ขึ้นไปจับเข้าที่คอจึงรู้ว่า งู แต่ก็จับให้แน่นไม่ให้งูกลับศีรษะมากัดได้ แล้วเหวี่ยงไปโดยเร็ว งูนั้นปลิวไปตกที่คอของหมอเข้าพอดี พันคอของหมอนั้นกัดให้ล้มลงสิ้นชีวิตในที่นั้น เข้าภายหลังว่า หมอตายเพราะงู ให้ทุกข์แก่ท่านทุกขนั้นถึงตัว อีกชาดกหนึ่งเล่าว่า ครั้งหนึ่งได้มีการมหรสพครั้งใหญ่ในกรุงพาราณสี เป็นที่น่าตื่นเต้นยินดีในหมู่มนุษย์ตลอดถึงเทพก็พากันมาดู ได้มีเทพบุตร ๔ องค์ ประดับเทริดดอกไม้แดงทิพย์มาชมมหรสพ หมู่มนุษย์เห็นเทริดนั้นซึ่งสวยงามงดงามและมีกลิ่นหอมตลบก็พากันร้องขอ เทพบุตรตอบว่าดอกไม้ทิพย์เหล่านี้มีอาณูภาพมากควรเฉพาะแก่ทวยเทพไม่ควรแก่คนประพาศดูชั่วในหมู่มนุษย์ แต่ว่าก็สมควรแก่มนุษย์ที่ประกอบด้วยคุณงามความดีเหมือนกัน ครั้นกล่าวนำร่วมกันอย่างนี้แล้ว เทพบุตรองค์ที่ ๑ กล่าวว่า คนใดไม่ลักขโมยของเขาด้วยกาย ทางวาจาที่ไม่พูดเท็จ โดยศรัทธาไม่มัวเมาคนนั้นควรประดับดอกแดงทิพย์ เทพบุตรองค์ที่ ๒ กล่าวว่า คนใดแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม ไม่ติดดวงทรัพย์ด้วยวิธีหลอกลวงได้โลกทรัพย์แล้วก็ไม่มัวเมา ชนนั้นควรประดับดอกแดงทิพย์ เทพบุตรองค์ที่ ๓ กล่าวว่าชนใดมีจิตไม่เลื่องเรื่องดังมึนด้วยกำมาราคะ มีความเชื่อดังมึนไม่หน่ายง่าย ไม่กินดี (อยู่ดี) แต่คนเดียว ชนนั้นควรประดับดอกแดงทิพย์ เทพบุตรองค์ที่ ๔ กล่าวว่า ชนใดไม่บริภาษด่าว่าคนดี คนสงบ ทั้งต่อหน้าทั้งลับหลัง มีปกติพูดอย่างใดทำอย่างนั้น ชนนั้นควรประดับดอกแดงทิพย์

ฝ่ายบุโรหิตในครันได้นั้นแล้วคิดว่า คุณเหล่านี้แม้สักข้อหนึ่งไม่มีอยู่ในตนแต่ว่าจักพูดประกาศว่ามี เพื่อว่าจักได้รับดอกไม้ทิพย์เหล่านี้มาประดับแล้วมหาชนจักได้นับถ้อยยกย่อง จึงได้กล่าวแก่เทพบุตรทั้ง ๔ องค์โดยลำดับว่า ตนประกอบด้วยคุณเหล่านี้ ๆ เทพบุตรเหล่านั้นก็ถอดเทริดดอกแดงทิพย์ออกให้แก่บุโรหิต บุโรหิตก็รับมาสวมประดับที่ตนทีละเทริดโดยลำดับ เทพบุตรทั้ง ๔ ครันให้ดอกไม้ทิพย์แก่บุโรหิตแล้วก็กลับไปสู่เทวโลก ครันเทพบุตรพากันไปแล้ว ก็เกิดความเจ็บปวดอย่างยิ่งที่ศีรษะของบุโรหิตเหมือนอย่างถูกบดด้วยหินอันคม เหมือนอย่างถูกบีบด้วยแผ่นเหล็ก บุโรหิตนั้นเจ็บปวดรวดราวกลิ้งเกลือกไปมา ร้องครวญครางด้วยเสียงอันดัง เมื่อมหาชนพากันถามว่าเป็นอะไรก็บอกว่า ข้าพเจ้าพูดเท็จแก่เทพบุตรว่ามีคุณต่าง ๆ ขอละเทริดดอกไม้เหล่านี้มาสวม ช่วยถอดออกจากศีรษะที่ชนทั้งหลายพากันพยายามถอด ก็ถอดออกไม่ได้ เหมือนอย่างถูกผูกไว้แน่นด้วยแผ่นเหล็ก จึงนำไปบ้าน บุโรหิตร้องครวญครางอยู่ถึง ๗ วัน พระราชาจึงทรงปรึกษากับหม่อมอมาตย์แล้วจัดให้มีมหรสพขึ้นใหม่ เพื่อให้เทพบุตรมาอีก เทพบุตรทั้งหลายก็พากันมามหาชนก็นำพราหมณ์ทุศีลมา พราหมณ์นั้นก็อ่อนนวยขมิ้น เทพบุตรเหล่านั้นก็กล่าวว่า ดอกไม้ทิพย์เหล่านี้ไม่ใคร่แก่ท่าน ซึ่งเป็นคนไม่ดี ท่านเข้าใจว่าจักลงโทษคาฟ้าดินได้ จึงได้รับผลของมุสาวาทของตนแล้ว ได้กล่าวด่าหมิ่นบุโรหิตนั้นต่าง ๆ ในท่ามกลางมหาชน แล้วก็ถอดเทริดออกกลับไปสู่สถานของตน ฝ่ายบุโรหิตก็หายจากความเจ็บปวด แต่ก็ได้รับความอัปยศเป็นอย่างมาก เพราะโทษของการอาศัยยศตำแหน่งหน้าที่ทำชั่วแล้ว ยังมุสาวาทดี เพื่อจะได้ทิพยบุพผาณ (เครื่องประดับดอกไม้ทิพย์) จากฟ้าที่ซึ่งไม่ควรแก่คนชั่ว การพูดเท็จมีโทษดังนี้เช่นเรื่องที่เล่าเป็นนิทานสุภาษิตสอนใจดังกล่าว พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๔ ว่า

มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากกล่าวเท็จ เท็จหรือมุสา คือไม่เป็นความจริงกล่าวเท็จ ก็คือพูดไม่จริง หรือพูดปด เพื่อให้ผู้อื่นเข้าใจผิดเช่นไม่รู้ไม่เห็น พูดว่ารู้ไม่เห็นไม่ได้ทำ พูดว่าทำหรือได้รู้ได้เห็นได้ทำ พูดปฏิเสธเสีย ไม่ใช่แต่พูดด้วยปากเท่านั้นเขียนหนังสือเท็จปดเขา หรือแสดงอาการให้เขาเข้าใจผิด เช่นเมื่อเขาถามว่าเห็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ไหม ความจริงก็เห็น แต่ลั่นศีรษะเพื่อให้เขาเข้าใจว่าไม่เห็น เรียกว่ากล่าวเท็จหรือมุสาวาทเหมือนกัน การแสดงความเท็จนั้นมักใช้ปากกันเป็นส่วนใหญ่ จึงเรียกว่ามุสาวาทแต่ก็หมายถึงทุก ๆ วิธีที่ทำให้คนอื่นเข้าใจผิดจากความจริง เช่นที่เรียกว่า

ปด ได้แก่มุสาจริง ๆ เพื่อให้แตกกัน เพื่อหลอก เพื่อยกยอ เพื่อประจบสอพลอ เป็นต้น ทนสบถสาบาน เพื่อให้เขาเชื่อในคำเท็จ ทำมรยา เช่นไม่เป็นอะไรเกล้งทำเป็นไข้ ทำเลศนัย เช่นทำกลอุบายลวงหลอกหรือล่อให้เขาตายใจให้เชื่อผิด ๆ หรือทำแยมพราโยให้เขาคิดต่อไปผิด ๆ

เสริมความ คือขยายให้มากไปกว่าความจริง เช่นคนที่ ๑ พูดเพียงว่าไปเยี่ยมเพื่อนป่วยมา คนที่ ๒ พูดต่อไปว่าเพื่อนคนนั้นป่วยมาก คนที่ ๓ พูดต่อไปอีกว่าเพื่อนคนนั้นป่วยมีอาการร่อแร่ อ่ำความ คือพูดไม่หมด เว้นความบางตอนไว้เสียเพื่อปกปิด เช่นกลับบ้านคิดเวลา ผู้ปกครองถามว่าไปไหนมา ก็ตอบว่าไปบ้านเพื่อน เหมือนกันแต่ก็ได้พากันไปเที่ยวที่อื่น ๆ อีกด้วย

มุสาวาททุกวิธีเช่นที่กล่าวนี้ มีโทษน้อยปานกลางหรือมากตามระดับแห่งเรื่องที่มุสาวาทก่อโทษ ให้เกิดขึ้นเพียงไร และเจตนา (ความจงใจ) แรงเท่าไรภริยาที่ประกอบมุสาวาทให้พยายามเท่าไร เวมณี คือความเว้นจากมุสาวาททุกอย่างเป็นศีลข้อที่ ๔ นี้ ถ้าเว้นด้วยตั้งใจรับศีลไว้ก่อน เป็นสมทานวิริติ ถ้าเว้นด้วย ตั้งใจขึ้นด้วยตนเอง ในขณะที่พบโอกาสจะพูดเท็จได้ เป็นสัมปตวิริติ ถ้าเว้นได้จนเป็นปกตินิสัยจริง ๆ ก็ เป็นสมุจเจตวิริติ เมื่อรับศีลข้อนี้ไว้แล้วทำอย่างไรศีลจึงจะขาด ให้กำหนดคามองลักษณะดังนี้ คือจิตคิดจะ พูดให้ผิดไปจากความจริงทั้งรู้อยู่ มีความพยายามเกิดจากจิตนั้น และคนอื่นรู้เข้าใจความ เช่นพูดกันด้วยภาษา ไทยแก่คนที่รู้ภาษาไทย เขาฟังออกว่าพูดว่าอย่างไร หรือใช้ภริยาสันติริยะ เขาเห็นแล้วเข้าใจความ ประสงค์ว่าปฏิเสธ ใช้ภริยาพยักหน้า เขาก็เข้าใจว่ารับรอง ถ้าคนอื่นไม่รู้เข้าใจความเหมือนอย่างพูดผิดด้วยภาษา ไทยแก่คนที่ไม่รู้ภาษาไทยเขาฟังไม่รู้ว่อะไร ศีลก็ยังไม่วายขาด

หลักแห่งการบัญญัติศีลข้อที่ ๔

พระพุทธรเจ้าทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๔ อาศัยหลักอุคิธรรมและเมตตากฎาเช่นเดียวกับข้ออื่น ๆ คือทุก ๆ คนปรารถนาจะได้รับความจริง ไม่ต้องการถูกหลอกลวงด้วยความเท็จ จึงไม่ควรจะกล่าวเท็จ หลอกลวงคนอื่นให้เข้าใจผิด เมื่อพูดอย่างยุติธรรม ไม่ลำเอียงไปทางตนและทางผู้อื่น ก็ต้องพูดอย่างนี้ แต่เมื่อพูดอย่างลำเอียงเข้ากับตน ก็ต้องพูดอีกอย่างหนึ่งว่าหลอกลวงเขาได้เป็นดี แต่ถูกเขาหลอกลวงไม่ดี หนึ่งทุก ๆ คนถ้ารักเมตตากันกฎากัน ก็หลอกลวงกันไม่ลง แต่ทุก ๆ คนก็ควรจะรักเมตตาปรารถนา สุขต่อกัน กรุณาปรารถนาจะช่วยกันจากความทุกข์เดือดร้อนต่าง ๆ มีไข้หรือ ตัวเราเองก็ปรารถนาให้คนอื่นเขาให้ความปรารถนาดีด้วยเมตตา ไม่ต้องการให้ใครมุ่งร้าย ปรารถนาให้คนอื่นเขาให้ความช่วยเหลือเมื่อ มีทุกข์ ไม่ต้องการให้ใครก่อทุกข์ เพื่อทุกข์ให้มิใช่หรือ จึงไม่เป็นการสมควรหรือที่จะทำจิตใจให้มีเมตตา กรุณาแก่คนอื่นเหมือนอย่างที่ต้องการให้คนอื่นมีแก่ตน และคนที่มิจิตเมตตากฎาต่อกันจะพูดมุสาวาทหลอกลวงทำลายกันได้หรือไม่ นอกจากจะพูดความจริงที่ควรพูดแก่กัน พระพุทธรเจ้าทรงมีพระกรุณา เทียงธรรมในสรรพสัตว์ จึงทรงบัญญัติศีลข้อนี้ เพื่อให้เว้นจากมุสาวาท ผู้ที่ตั้งใจรักษาวาจาตามศีลข้อนี้ ควรเว้นจากมุสาวาทโดยตรงดังเช่นที่กล่าวแล้วควรเว้นจากมุสาวาทโดยอ้อมด้วย เช่นพูดเสียดแทง ประชดหรือคำ พูดสลับปลับเหลวไหล เมื่อทำสัญญากันไว้แล้ว ก็รักษาสัญญา ไม่บิดพลิ้ว ทำให้ผิดสัญญา เมื่อให้สัตย์แก่กันไว้แล้ว ก็รักษาสัตย์ ไม่กลับสัตย์ เมื่อรับคำแล้วไม่กินคำ รวมความว่าให้รักษาสัจจาจา คือให้พูดจริงและให้ทำจริงดังพูด การพูดจริงนั้นง่ายกว่าพูดเท็จ เพราะไม่ต้องคิดประดิษฐ์เปลี่ยนแปลง เรื่อง พูดตรงไปตามเรื่องเท่านั้น แต่การพูดเท็จต้องคิดประดิษฐ์เปลี่ยนแปลง ยากที่จะโกหกได้สนิท มักมีพิรุณให้จับได้ไม่เร็วก็ช้า แต่การทำจริงดังพูดอาจยากสำหรับคนที่ชอบพูดอะไรพล่อย ๆ แต่ไม่ยาก สำหรับคนที่ไตร่ตรองแล้วจึงพูด ใครก็ตามจะรักษาศีลข้อนี้ได้ ก็ควรจะรักษาสัจจาได้ ต้องมีธรรมที่คู่กัน กับศีลข้อนี้ในจิตใจคือความมีสัตย์

ธรรมคู่กับศีลข้อที่ ๔

คือความมีสัจย์ ได้แก่ความจริงความตรง คนที่มีความจริง จะเป็นเด็กก็ตามผู้ใหญ่ก็ตาม ย่อมเป็นคนซื่อตรงต่อมิตรสหาย สวามีภักดี คือจงรักภักดีในเจ้าของคนมีความกตัญญูคนใดในท่านผู้มีคุณ มีความยุติธรรมหรือเที่ยงธรรม รู้จักผิดรู้จักถูก และว่าไปตามผิดตามถูกในบุคคลในเรื่องทั่วไป กล่าวโดยเฉพาะก็เป็นคนมีวาจาสัตย์ พูดเป็นที่เชื่อถือได้

ศีลคืออนุสาวาทา เวรมณี (เว้นจากกล่าวเท็จ) และธรรมคือความมีสัจย์นี้จำเป็นแก่สังคมมนุษย์ทุกสังคม เป็นค่านิยมระหว่างเพื่อน ในระหว่างสามีภรรยาหรือครอบครัวขึ้นไปจนถึงในระหว่างประเทศ เมื่อต่างมีศีลและธรรมคู่กัน จึงอยู่ด้วยกันเป็นปกติเรียบร้อยเชื่อถือกันได้ ไว้วางใจกันได้ ผู้ปกครองประชาชนตั้งแต่อดีตกาลมาจนถึงปัจจุบันนี้ เมื่อรักษาศีลและธรรมคู่กันอยู่เป็นที่เชื่อถือได้ทั้งในประเทศทั้งต่างประเทศ คือภายในประเทศก็ไม่พูดหลอกลวงประชาชน รักษาสัตย์ต่อประชาชนสำหรับที่เกี่ยวกับต่างประเทศ ก็รักษาสัญญาเป็นต้นที่ทำไว้ต่อกันพระมหากษัตริย์ตั้งแต่โบราณกาลมาปรากฏในเรื่องต่าง ๆ ว่าได้ทรงรักษาวาจาสัตย์อย่างกวดขัน บางพระองค์แม้จะรับสั่งหลังพระโอรสออกไป ก็ไม่ทรงคืนคำ ด้วยทรงถือเป็นพระราชธรรมว่า เป็นกษัตริย์คริสต์แล้วไม่คืนคำ ดังนิทานชาดกเรื่องหนึ่งว่า พระราชาองค์หนึ่งมีพระราชโอรสประสูติแต่พระอัครมเหสี ๒ พระองค์ มีพระนามว่า มหิตสาสะกุมารองค์หนึ่ง จันทกุมารองค์หนึ่ง พระอัครมเหสีสิ้นพระชนม์พระราชทานทรงตั้งพระอัครมเหสีขึ้นใหม่ พระนางประสูติพระราชโอรสองค์หนึ่งพระนามว่าสุริยกุมาร พระราชาทอดพระเนตรเห็นสุริยกุมารซึ่งประสูติใหม่มีพระราชหฤทัยโสมนัสยินดี ครัสต์แก่พระอัครมเหสีองค์ใหม่ว่า พระองค์พระราชทานพรแก่พระราชโอรสที่ประสูติแต่พระนาง คือพระราชทานให้พระนางทูลขออะไรให้แก่พระราชโอรสของพระนางได้ตามปรารถนา พระนางจึงกราบทูลขอสมบัติให้แก่พระราชโอรสของพระนางในเวลาเมื่อพระราชโอรสคือสุริยกุมารนั้นทรงเจริญวัยขึ้นแล้ว พระราชาไม่อาจทรงปฏิเสธเพราะได้ครัสต์พระราชทานพรไว้แล้ว จึงทรงส่งมหิตสาสะกุมารและจันทกุมาร ซึ่งประสูติแต่พระอัครมเหสีองค์แรกให้ออกไปประดับอยู่ในป่า ทรงสั่งให้กลับมาถือเอาราชสมบัติเมื่อพระองค์ทรงล่วงลับไปแล้ว พระกุมารทั้งสองกราบถวายบังคมลาพระราชบิดาลจากปราสาท เสด็จดำเนินออกไป สุริยกุมารซึ่งพระมารดาทูลขอราชสมบัติให้ทรงเห็น ทรงทราบเรื่องนั้นแล้วก็เสด็จออกพบกับพระเชษฐาทั้งสอง พระกุมารทั้งสามได้เสด็จเข้าป่าหิมพานต์ (ป่ามีหิมะ) ได้หยุดพักในที่ไม้ไกลจากสระบัวแห่งหนึ่ง มหิตสาสะกุมารสั่งสุริยกุมารให้ไปตั้งสระอาบดื่มแล้วให้ใช้ใบไม้ทำกรวยใส่น้ำมา สระนั้นมีผีเสื้อน้ำคนหนึ่งรักษาอยู่ ผีเสื้อน้ำนั้นได้รับอนุญาตจากท้าวเวสสุวรรณให้จับคนที่จะลงไปอาบน้ำในสระกินได้ เว้นแต่คนที่รู้เทวธรรม ผีเสื้อน้ำได้จับคนที่ไม่รู้กินเสียเรื่อยมา สุริยกุมารก็ถูกจับและถูกถามถึงเทวธรรมเช่นเดียวกัน จึงตอบว่า พระจันทร์และพระอาทิตย์ชื่อว่าเทวธรรมผีเสื้อน้ำกล่าวที่ท่านไม่รู้เทวธรรม แล้วจับไปขังไว้ในที่อยู่

ของคน มหิตสาสะกุมารเห็นสุริยกุมารชักชาก็ส่งจันทุมารไปอิก จันทุมารได้ถูกจับตามเช่นเดียวกันตอบว่าที่ศทั้ง ๔ ชื่อว่าเทวธรรมจึงถูกขังไว้อิก ฝ่ายมหิตสาสะกุมารเห็นจันทุมารยังชักเข้าอยู่อิกก็คิดว่าน่าจะมีอันตรายจึงไปยังสระนั้นเอง ทรงตรวจดูเห็นแต่รอยลง ไม่เห็นรอยขึ้น ก็ทรงทราบว่ามีผีเสื้อน้ำรักหนา จึงทรงผูกสอดพระขรรค์อิธนูขึ้นระวางอยู่ ผีเสื้อน้ำเห็นมหิตสาสะกุมารไม่ลงสระ จึงจำแลงเพศเป็นคนงานปามาชักชวนให้ลง มหิตสาสะกุมารเห็นแล้วก็รู้ว่าเป็นยักษ์ จึงถามว่าท่านจับน้องชายของเราไปหรือจับไปเพราะเหตุอะไร จับทั้งหมดหรือเว้นใครบ้าง, ยักษ์ก็ทูลรับว่าได้จับกุมารทั้งสองไปเพราะได้รับอนุญาตให้จับคนที่ลงสระนี้ ทุกคนเว้นไว้แต่ผู้รู้เทวธรรม และคนต้องการเทวธรรม มหิตสาสะกุมารก็รับว่าจะกล่าวเทวธรรมให้ฟัง แต่จะต้องชำระกายให้สะอาดก่อน ยักษ์ได้ปฏิบัติพระกุมารให้ทรงสนานเสวยน้ำเรียบร้อยแล้วได้นั่งเพื่อจะฟังเทวธรรมใกล้พระบาทของพระกุมาร มหิตสาสะกุมารครีตเดือนให้ฟังโดยเคารพแล้ว จึงกล่าวเทวธรรมดังนี้คำแปลว่า “คนดีทั้งหลาย ถึงพร้อมด้วยหิริ (ความละอายใจต่อความชั่ว) และโอตตปปะ (ความเกรงกลัวต่อความชั่ว) ตั้งอยู่ในธรรมอันขาวสงบแล้ว เรียกว่า “ผู้มีเทวธรรมในโลก” ยักษ์ได้สดับแล้วเลื่อมใสก็กล่าวว่าจะคืนอนุชาให้องค์หนึ่ง จะให้น้องอีกไหม มา มหิตสาสะกุมารครีตให้น้องอีกเล็กมา ยักษ์จึงกล่าวเตือนว่าพระกุมารรู้แต่เทวธรรมเท่านั้นแต่ไม่ประพฤตินะเทวธรรม เพราะควรที่จะให้น้องของอีกโคม่าจึงจะชื่อว่าทำความนับถือคนที่เจริญ มหิตสาสะกุมารครีตว่า ทรงรู้เทวธรรมและประพฤติด้วย แล้วก็ครีตเล่าเรื่องให้ยักษ์ฟังมีความว่า พระองค์ ๒ พี่น้องต้องเข้าป่าก็เพราะอนุชาคณเล็ก พระราชบิดาประทานพรแก่นุชาของคณเล็ก แต่มิได้ประทานพรแก่พระองค์ทั้งสอง เมื่อพระมารดาเลี้ยงทูลขอราชสมบัติให้แก่นุชาของคณเล็กซึ่งเป็นโอรสของพระนางพระราชบิดาก็ต้องทรงอนุญาต เพราะได้ลั่นวาจาไว้แล้วและก็ต้องทรงอนุญาตอริยญवास (การอยู่ป่า) แก่พระองค์ทั้งสอง ฝ่ายอนุชาของคณเล็กไม่ยอมกลับขอมาด้วย ฉะนั้นเมื่อพระองค์กล่าวว่าอนุชาของคณเล็กถูกยักษ์ตนหนึ่งกินเสียในป่าแล้ว ใครเล่าจักเชื่อถือ ฉะนั้นพระองค์จึงให้น้องของคณเล็กมาเพื่อมิให้เป็นที่ยิงตำหนิตนใดที่ยักษ์ได้ฟังเหตุผลมีความเลื่อมใส จึงคืนอนุชาให้ทั้งสององค์ ต่อมาเมื่อพระราชบิดาสันพระชนม์ มหิตสาสะกุมารจึงกลับมาทรงรับราชสมบัติในกรุงพาราณสี ประทานตำแหน่งอุปราชแก่จันทุมาร ประทานตำแหน่งเสนาบดีแก่สุริยกุมาร และได้ทรงนำยักษ์ซึ่งได้กลับตัวเป็นผู้มีศีล ไม่ดุร้าย เขื่องยักษ์ทั้งหลายแล้ว มาบำรุงไว้ในเมืองให้เป็นสุขสืบไป

สตฺย เว อมตา วาจา คำสัตย์แท้เป็นวาจาไม่ตาย

หลักพระพุทธศาสนา

๑๖. เบ็ญจศีล-เบ็ญจธรรม คู่ที่ ๕

อันน้ำดื่มธรรมดาเพื่อแก้กระหาย เป็นสิ่งจำเป็นแก่ร่างกาย แต่น้ำดื่มอีกชนิดหนึ่งไม่ใช่เพื่อแก้กระหาย ไม่เป็นสิ่งจำเป็น ต้องหัดดื่ม เมื่อดื่มคิด ๆ เรื่อย ๆ ไปจนคิดเข้าแล้ว ก็ทำให้กระหาย ทำให้เหมือนเป็นของจำเป็น ที่แรกคนดื่มน้ำ ครั้นหนัก ๆ เข้าน้ำนั้นกลับดื่มจน พุดอย่างสามัญพึงง่าย ๆ ว่าที่ต้นคนกินน้ำ ที่หลังน้ำกินคน อันน้ำกินคนนี้ก็คือน้ำเมา เป็นของกลั่นเรียกว่าสุรา เป็นของดองเรียกว่าเมรัย มีชนิดต่าง ๆ คนรู้จักดื่มน้ำเมาจากแต่สมัยดึกดำบรรพ์ จะกล่าวว่าตั้งแต่ก่อนพระอินทร์เกิดก็ได้ ที่กล่าวดังนั้นเพราะมีเรื่องที่ท่านแต่งแสดงไว้ว่า เมื่อขมมานพทำการดองในมนุษย์โลกไปเกิดในเทวโลก เป็นท้าวสักกเทวราช คือ พระอินทร์นั้น เทวโลกที่พระอินทร์ไปเกิด มีเทพเจ้าพวกหนึ่งครอบครองเป็นเจ้าถิ่นอยู่ก่อน เทพเจ้าถิ่นเห็นพระอินทร์กับบริวารเป็นอาคันตุกะมา ก็เตรียมน้ำดื่มมีกลิ่นหอมเพื่อเลี้ยงต้อนรับ ในขณะที่ประชุมเลี้ยงต้อนรับพระอินทร์ได้ให้สัญญาแก่บริวารของตนไม่ให้ดื่ม ให้แสดงเพียงอาการเหมือนดื่ม เทพเจ้าถิ่นจึงพากันดื่มฝ่ายเดียว พากันเมาอนหมดสติ พระอินทร์และเทพบริวารก็ช่วยกันจับเทพเจ้าถิ่นเหวี่ยงทิ้งไปยังเชิงเขาสิเนรุ พวกเทพเจ้าถิ่นเมื่อถูกจับเหวี่ยงตกลงไปสร้างมากลับพื้นดินสติขึ้นแล้วก็กล่าวแก่กันว่าพวกเราไม่ดื่มสุราอีกแล้ว จึงเกิดเป็นข้อขึ้นว่า อสุระ เพราะกล่าวว่าไม่ดื่มสุรา แต่เข้าไป เพราะเมาจนเสียเมืองไปแล้ว และหมู่สุระเทพที่เชิงเขาสิเนรุ ได้ทำสงครามขับเคี่ยวอันอยู่เนื่อง ๆ แต่เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งถอยเข้าเมืองของตน อีกฝ่ายหนึ่งก็ตามเข้าไปไม่ได้ เมืองทั้ง ๒ จึงเรียกว่าอูษณบุร คืออูษณา ไครรบไม่ได้ ดีไม่แตก เรื่องนี้บางท่านเห็นว่ามิใช่ตำนานของอินเดียโบราณอยู่บ้าง (ไม่ใช่พระพุทธศาสนา) นำมาเล่าเพียงเพื่อให้ทราบเรื่องเก่า ๆ มีคิดเกี่ยวกับน้ำเมาอยู่บ้างว่า เรื่องน้ำเามามีมาเก่าแก่แลเมาจากจนเสียบ้านเสียเมืองมาแล้ว

เรื่องเช่นนี้ในคำภีร์ศาสนาอื่นก็มีเล่าไว้ เช่นเล่าว่า โนอาห์ทำไร่ไถ่งและดื่มสุราจนมาตั้งแต่สมัยหลังจากน้ำท่วมโลกไม่กี่ร้อยปี อีกฝ่ายหนึ่ง เมื่อเทวดาพากันเสื่อมฤทธิ์เพราะถูกพระฤาษีผู้มีนามว่าทุรวาสตาสป เรื่องมีว่า พระอินทร์ทรงช้างไอยราพลไปในวิถิอากาศ พบพระฤาษีทุรวาสซึ่งถือพวงมาลัยดอกไม้สวรรค์อันนางฟ้าองค์หนึ่งถวาย พระฤาษีขึ้นถวายพระอินทร์ ท้าวเธอรับมาพาตนขึ้นขี่ระซาง ช้างสุดกลั่นดอกไม้ซึ่งอวนอบแรงหนักหนา ทำให้เป็นบักลั่งจึงพาดวงเฝ้าจอมจับพวงดอกไม้จากกะพองขว้างลงเหยียบย่ำพระฤาษีทุรวาสโกรธว่าพระอินทร์ดูหมิ่นจึงสาปให้เสื่อมฤทธิ์และให้พ่ายแพ้แก่หมู่สุรนับแต่นั้นมา พระอินทร์และเทพบริวารก็อ่อนฤทธิ์รับมิใคร่ชนะหมู่สุร พากันอยู่ไม่เป็นสุขก็พากันไปเฝ้าพระนารายณ์ขอให้ช่วย พระนารายณ์ก็เเนะอุบายให้ทวยเทพไปชวนเลิกลุทสงครมกับหมู่สุร ผูกพันร่วมกันตั้งพิธีกวนสมุทร หมู่เทพก็ปฏิบัติตามไปชวนอสูรเลิกรบและชวนไปเก็บอิสถโยนลงไปในเกษียรสมุทร (ทะเลนั้นนั่น) เอาภูเขามาเป็นไม้กวน เอาภูเขามาเป็นเชือก

พระนารายณ์มาช่วยพิธีปันน้ำที่ให้หมู่สุรทั้งทางศีรษะนาค ให้หมู่เทพทั้งทางหางนาค พระนารายณ์เองอวตาร (แบ่งภาคลงมา) เป็นเตาตลงโปรงรับภูษาที่เป็นไม้กวน เมื่อช่วยกันกวนหมู่สุรอยู่ทางศีรษะนาคก็ถูกไฟที่พุ่งจากนาคเผาเผาจนอ่อนฤทธิ์ลงไป หมู่เทพอยู่ทางหางนาค ก็ทั้งอย่างสบาย ครั้นกวนสมุทรได้ก็เกิดสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งสุราและอมฤต (น้ำที่กินแล้วไม่ตาย) ในที่สุดทวยเทพจึงดื่มน้ำอมฤตได้ก่อนจนหมดจึงกลับคืนฤทธิ์ และได้ชื่อว่าอมร (ผู้ไม่ตาย) เรื่องเหล่านี้ไม่ใช่พระพุทธานุภาพ เห็นมีเรื่องเกี่ยวกับน้ำเมาจึงนำเล่าไว้เพื่อแสดงว่า คนในทุก ๆ ส่วนของโลกเชื่อว่าสุราได้เกิดมีมานานตั้งแต่สมัยนิยาย ในชาตกก็มีเล่าไว้เหมือนกันว่า ในอดีตกาลนานนักแล้ว มีพรานป่าคนหนึ่งชื่อสุระ ได้เข้าไปหิมพานต์มาถึงด้นไม้ต้นหนึ่ง ด้นไม้นั้นมีคาบแยกออกเป็น ๓ ในที่สูงขนาดชั่วบุรุษ ในระหว่างคบบ้าง ๓ มีเป็นปอขนาคตุ่ม ในฤดูฝนมีน้ำขังเต็มและมีผลสมอมะขามป้อมและพริกตกลงโปรวมอยู่จากด้นที่เกิดอยู่โดยรอบ มีหมู่กนกแขกเต้าจิกข้าวสาธิตที่เกิดเองในที่ไม้ใกล้กันมาตกกลงไปผสมอยู่ด้วยเมื่อถูกแดดเผาน้ำนั้นก็เปอเรสมีสีแดง หมู่สัตว์มีนกเป็นต้นดื่มเข้าไปแล้วก็พากันมาคุดอยู่ที่โคนต้นไม้สร้างเมาแล้วจึงพากันบินไปได้ นายพรานสุระเห็นดังนั้น เห็นว่าไม่เป็นพิษจึงลองดื่มดูบ้าง ดื่มเข้าไปแล้วก็เมาและอยากบริโภคเนื้อ จึงฆ่าสัตว์มีนกเป็นต้นที่เมาตกลงปั้งบริโภคกับน้ำเมา ครั้นเมาแล้วก็ฟ้อนรำขับร้องชวนดาบสรูปหนึ่งชื่อว่า วรุณะ ให้ลองดื่มดูบ้าง ก็พากันดื่มเมามายไปทั้งคู่ แล้วนำแพร่หลายในบ้านเมืองต่อมาก็คิดวิธีหาน้ำเมาขึ้น และได้เริ่มเรียกชื่อว่า สุรา หรือวรุณี ตามชื่อของนายพรานสุระ และดาบสวรุณะ แต่เมื่อดูตามศัพท์สุราแปลว่ากล้า อาจหมายความว่าเพราะดื่มแล้วทำให้ใจกล้า มุทะลุก็ได้และวรุณี อาจหมายถึงวรุณคือฝน เพราะตามเรื่องนั้นเกิดจากน้ำฝนตกลงขังหมักคองกับสิ่งต่าง ๆ ในคาบไม้ก็ได้

น้ำเมานี้เป็นสิ่งชาวโลกมิใช่น้อยมักจะโปรดปราน เมื่อมีงานรื่นเริงอะไรก็มักจะทิ้งไม่ได้ ถ้าขาดไปมักจะบ่นว่าแห้งแล้งเจียนเหงา บางแห่งมีนंदงานเทศกาลดื่มสุราก็กัน แต่บัณฑิตทั้งหลายในโลกตั้งแต่โบราณกาลมาจนถึงปัจจุบันไม่สรรเสริญยกย่องว่าการดื่มสุรว่าเป็นของดี มีแต่แสดงโทษไว้ต่าง ๆ โดยตรงบ้างทางอ้อมบ้าง โดยตรงนั้น เช่นแสดงว่าการดื่มน้ำเมาเป็นอบายมุข แล้วชี้โทษไว้ ๖ สถาน คือ เสียทรัพย์ ก่อการทะเลาะวิวาท เกิดโรค ต้องคิดเสีย นอนกำลังปัญญา ส่วนโดยทางอ้อมนั้นเช่นที่ผูกเป็นนิทานไว้ต่าง ๆ ดังเรื่องกำเนิดสุราในทางตะวันตกว่า ได้มีเทวองค์หนึ่งไปพบต้นองุ่นเข้าก็มีความพอใจจึงนำมา แรกที่เมื่อนำมานั้นปลูกมาในห้วยกระโหลกนก ต้นองุ่นโตเร็วเต็มห้วยกระโหลกนก ต้องเปลี่ยนไปปลูกในห้วยกระโหลกลา แล้วต้องเปลี่ยนไปปลูกในห้วยกระโหลกเสือ ตามนิทานที่เข้าใจความหมายว่า ดื่มเหล้า (องุ่น) ที่แรกรื่นเริงอย่างมากเข้าอีก ก็โง่ซุ่มเซาอย่างลา มากเข้าอีกก็คล้ายอย่างเสือ ส่วนอีกเรื่องหนึ่งแสดงกันมาว่า สุราผสมด้วยเลือดของสัตว์หลายชนิด คือเลือดนก เลือดสุนัข เลือดเสือ เลือดงู เลือดหมู และเมื่อดื่มเข้าไปแล้วทำให้พุดมาก คะนอง สนุกอย่างนก ทำให้เอะอะอย่างสุนัข ทำให้ดุร้ายอย่างเสือ ทำให้เดินเปะปะไม่ครองย่างงูเลื้อย ทำให้หมดสตินอนซมอย่างหมู ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงโทษของสุราโดยตรงดังกล่าว

แล้ว เพราะการคืบสุรากับทั้งเมรัย อันรวมเรียกว่าน้ำเมาเป็นฐานะ—คือที่ตั้งของความประมาท ฉะนั้นจึงทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๕ ว่า

สุราเมรัยมชูปมาทภูฏานา เวรมณิ เว้นจากการคืบน้ำเมาคือสุราและอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท น้ำเมาเป็นของดองเช่น น้ำตาลเมาต่าง ๆ ซ้อเมรัย เมรัยนั้นกลั่นอีกชั้นหนึ่งเพื่อให้เข้มข้นขึ้นเช่นเหล้าต่าง ๆ ซ้อสุรา สุราเมรัยนี้เป็นของทำดื่มแล้วให้เมาเสียสติอารมณ์แปรปกคิของคนที่เป็นคนดีให้เข้าไปได้จนถึงกิริยาอาการที่ไม่ดี ซึ่งในเวลาปรกติทำไม่ได้ แต่ครั้นเมาแล้วก็ทำได้แทบจะทุกอย่าง น้ำเมาจึงได้ชื่อว่าเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ความเว้นจากคืบน้ำเมา เรียกว่า เวรมณิ หรือ วิริติ เป็นตัวศีลในข้อนี้วิริติมี ๓ เหมือนกับข้ออื่น ๆ คือเว้นด้วยตั้งใจว่าจะเว้นมาก่อน ด้วยวิธีรับศีล หรือคิดตั้งใจด้วยตนเอง เรียกว่าสมาทานวิริติ (เว้นด้วยการสมาทาน) ไม่ได้ตั้งใจว่าจะเว้นมาก่อน เมื่อไปพบน้ำเมาที่อาจจะดื่มได้แต่ดื่บไม่ได้ เรียกว่าสัมปัตตวิริติ (เว้นจากวัตถุอันถึงเข้า) ถ้าเว้นได้เด็ดขาดจริง ๆ จัดเป็น สมุจเจตวิริติ (เว้นด้วยตัดขาด) วิริติข้อใดข้อหนึ่งมีขึ้นเมื่อใดศีลก็มีขึ้นเมื่อนั้น วิริติขาดเมื่อใด ศีลก็ขาดเมื่อนั้น ลักษณะสำหรับตัดสินว่าศีลขาดนั้นคือ ๑. เป็นน้ำเมามิสุรา เป็นต้น ๒. จิตใคร่จะดื่ม ๓. พยายามคือทำการดื่ม ๔. ดื่มน้ำเมานั้นให้ไหลลงลำคอเข้าไป

อนึ่งห้ามน้ำเมาเพราะเป็นของทำให้มาประมาท จึงห้ามตลอดถึงของทำให้เมาเช่นเดียวกับชนิดอื่นมี ฝิ่น กัญชา เป็นต้นด้วย

หลักแห่งการบัญญัติศีลข้อที่ ๕

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๕ นี้โดยตรง เพื่อมิให้มัวเมาประมาทเป็นหลักคนเราที่เป็นคนธรรมดาสามัญ โดยปกติก็ประมาทกันอยู่แล้ว เพราะมักขาดสติมากบ้างน้อยบ้างต้องระมัดระวังกันอยู่เสมอ จนถึงมีภายิตเป็นต้นว่า “สี่เท้ายังรู้พลาด นักปราชญ์ยังรู้พลั้ง” “ความผิดพลาดเป็นเรื่องของมนุษย์” “คนที่ไม่เคยทำอะไรผิด คือคนที่ไม่เคยทำอะไรเลย” ฉะนั้น เมื่อเพิ่มเติมน้ำเมาให้มาประมาทยิ่งขึ้น ก็ยิ่งทำให้ผิดมากขึ้นเพราะคนที่เมาประมาทเป็นคนขาดสติ (ความระลึกรู้ได้) ขาดสัมปชัญญะ (ความรู้ตัว) อาจผิดศีลได้ทุกข้อ อาจทำชั่วทำผิดได้ทุกอย่าง และเมื่อประมาทเสียแล้วก็เป็นคนหลงอย่างเต็มที่ ไม่รู้จักเหตุผล ควรไม่ควร ไม่รู้จักดีชั่วผิดถูก จะพูดอะไรก็เอาจริงกับคนกำลังเมาหาได้ไม่คนเมาประมาทจึงเป็นผู้ที่ควรเมตตากรุณาหรือควรสงสาร เหมือนคนคนหนึ่งที่ทิ้งตัวเองลงไป ช่วยตัวเองก็ไม่ได้ ใครช่วยก็ไม่ได้ หรือเหมือนคนดื่มยาพิษฆ่าตนเองทั้งที่ไม่เห็นว่าเป็นยาพิษ จึงดื่มอย่างสนุกสนานรื่นเริง ใครบอกว่ายาพิษ ก็ไม่เชื่อ แต่เห็นเหมือนน้ำอมฤตของเทวดา เพราะดื่มแล้วทำให้ถูกอาจให้รางวัล ไม่มีทุกข์ ไม่มีกลัวแต่หาจริงไม่ เพราะสิ่งที่ทำให้ฤทธิ์สุราของคนเมาเสื่อมได้ดั้นนั้น คือความกลัว คนเมาอาละวาดเมื่อประสพเหตุอะไรที่ทำให้เกิดรู้สึกกลัวขึ้นได้แล้ว ความเมาก็เสื่อม เว้นแต่จะเมาจนสลบไปสล ซึ่งก็หมดฤทธิ์ที่จะอาละวาดอะไรได้ คนเมาอาละวาดเมื่อไปทำร้ายใครเข้า มักรู้จักหลบหนี เพราะเกิดรู้สึกกลัวผิดขึ้นแล้ว ความเมาจึงแพ้ความกลัว มิใช่ชนะความกลัว ที่ว่าทำใหกล้านั้น ไม่ใช่ความกลัว เป็นความเมาต่างหาก เหมือนอย่างที่ถูกคนว่า เห็นช้างเท่าหมู ก็เป็นเรื่องของความเมาที่แก่กล้าอัน

จะพาให้พินาศ เว้นไว้แต่ช้างจะเลืกลงมาเท่าหมูได้จริง ๆ โดยมาก ความรู้สึกกลัวที่ทำลายฤทธิ์เมา ให้เสื่อมมักฆ่ากันไปเพราะมักมาในเมื่อคนเมาไปทำผิดเสียแล้ว ต่างจากคนไม่เมา เพราะความรู้สึกกลัว ผิดเกิดได้ง่ายกว่ามากนัก คนไม่เมาจึงรักษาตัวได้ดีกว่ามาก

อีกอย่างหนึ่ง ที่เรียกว่าศีลนั้น โดยตรงคือปกติกาย ปกติวาจา ปกติใจคือความที่มีกาย วาจา ใจ เป็นปกติ ได้แก่เรียบร้อยดีงาม เมื่อคัมภีร์เมาเข้าไป เมาประมาณขึ้นเมื่อใดก็เสียปกติกาย วาจา ใจ เมื่อนั้น เพราะน้ำเมาทำให้กายของคนเมา วาจาของคนเมา ใจของคนเมาเสียปกติ ถึงจะยังมีได้ไป ประพฤติผิดศีลข้ออื่น ๆ แต่ศีลทางใจ คือความมีใจเป็นปกติเรียบร้อย ก็เสียไป คนเมาที่พูดว่าใจยังดีไม่เมานั้น ถ้าเป็นความจริงก็ไม่ใช่คนเมา ถ้าเป็นคนเมา คำที่พูดเช่นนั้นก็พูดไปตามความเมาเท่านั้น

ธรรมคู่กับศีลข้อที่ ๕

คือความมีสติรอบคอบ ตรงกันข้ามกับความประมาท สติคือความระลึกรู้คิดขึ้นได้ ประกอบ กับสัมปชัญญะ ความรู้ตัว สติต้องมีสัมปชัญญะอยู่ด้วย จึงเป็นสติที่ถูกต้อง เช่นเมื่อกำลังเดินอยู่ในถนน นึกถึงบทเรียน จนลืมตัวว่ากำลังเดินอยู่ในถนน ถึงจะนึกถึงบทเรียนได้ ก็ไม่ใช่สติ เมื่อรู้ตัวอยู่ว่า กำลังเดินอยู่ในถนน และระลึกได้ว่าจะเดินอย่างไร จะหลีกเลี่ยงอย่างไร จึงเป็นสติ คนเราทั้งเด็ก และผู้ใหญ่ต้องทำ ต้องพูดอยู่ทุก ๆ วัน เด็กหรือผู้ใหญ่ที่มีสติ เมื่อทำอะไรพูดอะไรไปแล้ว ก็ระลึกได้ว่าได้ ทำหรือพูดอะไร ผิดหรือถูก เรียบร้อย ไม่เรียบร้อย เป็นต้น จะทำอะไรพูดผิด ก็มีความระลึกรู้คิดก่อนว่าดี หรือไม่ดี อย่างที่โบราณสอนให้นับสิบก่อน คือให้นึกให้รอบคอบก่อนนั่นเองในขณะที่กำลังทำ กำลังพูด ก็รู้ตัวอยู่เสมอ ไม่ลืมหลงในเรื่องที่ทำที่พูด ไม่ลืมตัวว่าเผลอตัว บางคนมีปัญญาความรู้ดี แต่ขาดสติทำพูด อะไรผิดพลาดได้ อย่างที่กล่าวกันว่าฉลาดแต่ไม่เฉลียว จึงสมควรหัดให้มีสติรอบคอบ เพราะทุก ๆ คนทั้งเด็กและผู้ใหญ่อาจหัดทำสติได้ วิธีหัดเช่น

๑. หัดนึกย้อนหลัง เป็นการฝึกความกำหนดจดจำ
๒. หัดนึกให้ได้ก่อนที่จะทำอะไรพูดอะไร
๓. หัดนึกให้ได้ก่อนที่จะโกรธใคร มีใจโกรธเสียก่อน จนหายโกรธแล้วจึงนึกได้
๔. หัดให้มีความรู้ตัวอยู่ในเรื่องที่กำลังทำ กำลังพูด ตลอดถึงกำลังคิดอยู่เสมอไม่ปล่อยให้ลืมตัว เผลอตัว
๕. หัดให้มีความยับยั้งในการที่ไม่ควรทำ ไม่ควรพูด ไม่ควรคิด ให้มีอุตสาหะในการที่ควรอันตรงกันข้าม

การหัดทำสติ เมื่อหัดอยู่เสมอ สติจักเกิดมีทวีขึ้นตามลำดับ จนถึงเป็นสติรอบคอบถ้าไม่หัดทำ จะมีสติขึ้นเองนั้น เป็นการยากที่จะมีสติพอใช้เหมือนอย่างเมื่อประสงคิให้ร่างกายมีอนามยดี ก็ต้องทำกายบริหารให้ควรกัน

สติ เตส นิวิจารณ์ สติเป็นเครื่องกันกระแสนันทา

หลักพระพุทธศาสนา

๑๗. ปกติภาพ-ปกติสุข

ข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ประเภทหนึ่ง คนมักจะอ่าน ไม่ปล่อยให้ผ่านไป แต่ไม่มีใครอยากเป็นตัวข่าว คือข่าวฆาตกรรม ข่าวโจรกรรม ข่าวเกี่ยวแก่มืดศีลข้อที่ ๓ ข่าวหลอกลวง ข่าวคนเมาทะเลาะวิวาทเป็นต้น คนที่เป็นตัวการในข่าวล้วนเป็นคนกวนบ้านกวนเมืองให้เดือดร้อน ใครประพฤติก่อกรรมอย่างนั้นถึงไม่ปรากฏเป็นข่าว ก็ทำเข็ญให้เดือดร้อนเช่นเดียวกัน ในบ้านทุกบ้าน มีใครก่อกรรมทำเข็ญเช่นนั้นเข้าสักคนหนึ่ง ก็พากันเดือดร้อนไปหมดจนอาจถึงบ้านแตกสาแหรกขาด และเมื่อทำให้เดือดร้อนถึงส่วนรวมก็เป็นการบ่อนทำลายความสงบสุขของเมืองคือประเทศชาติ คนที่เป็นตัวการก่อความเดือดร้อนดังกล่าว มิใช่ใครที่ไหนคือแต่ละคนที่ประพฤติผิดศีล ๕ นั้นเอง ใครอยากเป็นตัวข่าวในเรื่องเช่นนี้บ้าง ถ้าไม่อยาก ก็อย่าประพฤติให้ผิดศีล ๕ และต้องคอยหลบหลีกคนที่ประพฤติผิดศีล ๕ ให้ดีด้วย เพราะเมื่อตนเองไม่ทำเขา เขาอาจจะคิดทำแทนก็ได้ จึงต้องไม่ประมาท ระมัดระวังตนเองให้ปลอดภัย เพราะภัยอันตรายอันเป็นเครื่องทำลายความปกติสุขทุกอย่างเกิดจากคนไม่มีศีลทั้งนั้น ในด้านตรงกันข้าม ความปกติสุขทุกอย่างเกิดจากคนมีศีล เหมือนอย่างในบ้านทุกบ้าน อยู่กันเป็นปกติสุขเรียบร้อย (ไม่เกิดวิกฤตการณ์ตรงกันข้ามกับปกติการณ์ หรือปกติการณ์) ในเมื่อไม่มีใครบันดาลโทสะทำร้ายใคร จนถึงไม่มีใครดื่มสุราเมาอะละวาด ฉะนั้น ศีลจึงจำเป็นเพื่อความปกติสุขเรียบร้อยแก่ทุกคน ยิ่งอาจมีผู้เข้าใจว่า ศีลเป็นข้อห้ามข้อบังคับทางพระศาสนาที่ต้องรับจากพระเป็นข้อห้ามที่ผิดปกติวิสัยไม่อาจจะทำได้

อันที่จริง ศีลคือปกติภาพ ความเป็นปกติของคน คือโดยปกติ คนเราก็ไม่ได้ฆ่าใครไม่ได้ลักของใคร จนถึงดื่มเม้าน้ำเมาที่ยังไม่เป็น ต่อเมื่อเกิดโลกอยากได้ขึ้นมา บันดาลโทสะขึ้นมาเมาหลงไหลขึ้นมา จนถึงยังใจไว้มองอยู่จึงทำลงไป บางอย่างก็ต้องหัดเหมือนอย่างคัมภีร์น้ำเมา เมื่อจิตใจยังเป็นปกติคืออยู่ ยังไม่โลก โกรธ หลง หรือเมื่อโลก โกรธ หลง สงบลงแล้ว ก็ไม่มีใครทำลงไปได้ ฉะนั้นศีลจึงเป็นตัวปกติภาพของคนโดยแท้ แต่คนโดยมากมักควบคุมตนเองไว้ไม่ได้ยังใจไว้มองอยู่ จึงรักษาปกติภาพของตนไว้ไม่ได้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติศีลเป็นขอบเขตของความประพฤติไว้ เพื่อช่วยให้นักรักษาปกติภาพของตนไว้นั่นเอง ส่วนที่ต้องรับจากพระนั้นก็เพียงวิธีชักนำอย่างหนึ่งเพราะโดยตรง ศีลนั้นต้องรับจากใจของตนเอง คือใจของตนเองต้องเกิดวิริยทั้ง ๓ ข้อใดข้อหนึ่งขึ้น จึงจะเกิดเป็นศีล เพื่อทบทวนความจำ จะนาวีรติทั้ง ๓ มากเล่าไว้อีกครั้งหนึ่ง คือ

๑. สัมปัตตวิริติ ความเว้นได้โน้นหันที่ที่เผชิญหน้ากับวัตถุ

๒. สมาทานวิริติ ความเว้นได้ด้วยตั้งใจถือศีลไว้

๓. สมุจเฉทวิริติ ความเว้นได้เด็ดขาดทีเดียว

เมื่อใจมีวิริยขึ้น ก็มีศีลขึ้นทันที คำว่าใจมีวิริย มิได้หมายความว่าต้องคิดว่าเราจะเว้น ๆ อยู่ทุกวินาที แต่หมายความว่าคิดตั้งใจไว้ จะรับจากพระมาตั้งใจไว้ก็ได้ จะตั้งใจด้วยตนเองก็ได้ ในเวลาไหนก็ได้ เมื่อคิดตั้งใจไว้แล้วจะทำพูดคิดอะไร ที่ไม่ผิดข้อห้ามที่ให้เวลานั้นแล้ว ก็ได้ทั้งนั้น และจะคืนอยู่หรือหลับไป ศีลก็มีอยู่ทุกเวลา

ส่วนที่ว่าเป็นข้อห้ามที่ผิดปกติวิสัยนั้น เป็นการว่าที่ผิด เพราะศีลเป็นข้อห้ามเพื่อรักษาปกติภาพของคนดังกล่าวแล้ว จึงถูกต้องกับปกติวิสัยอย่างที่สุด ถ้าจะแย้งว่าคนสามัญทุกคนก็ต้อง มีโลก โกรธ หลง อยู่ด้วยกัน จึงไม่อาจปฏิบัติได้ ข้อยแย้งนี้ถ้าคิดสักหน่อยก็จะเห็นว่าแย้งไม่ถูก พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติศีลก็เพื่อให้คนสามัญนี้แหละรักษาถ้าไม่มีคนสามัญดังกล่าวแล้ว พระพุทธเจ้าก็ไม่ต้องทรงบัญญัติศีลข้อไหน ๆ ขึ้นเลย และเมื่อใครอยากได้ขึ้นมา โกรธขึ้นมา ก็ทำร้ายเขา ลักของเขาเป็นต้น จะอยู่กันได้อย่างไร ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติศีลขึ้นไว้ควบคุมความประพฤติของคนให้อยู่ในขอบเขตที่ดี มิให้เบียดเบียนกันให้เดือดร้อน เป็นการคุ้มครองปกติภาพของทุก ๆ คน เพื่อให้อยู่ด้วยกันเป็นปกติสุข เมื่อคนรักษาศีลตลอดไปถึงสัตว์ดิรัจฉาน ก็เว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตตลอดถึงในสัตว์ดิรัจฉาน ก็เชื่อว่าได้แผ่ความปกติสุขให้กว้างออกไปถึงในสัตว์ดิรัจฉานทั่วไปด้วย เรียกว่าเป็นการให้อภัยทานแก่สัตว์ทั่วไป

มีปัญหาที่ถกเถียงกันอยู่มิใช่น้อยว่าพระพุทธเจ้าทรงห้ามมิให้ฆ่าสัตว์ แต่ทำไมจึงไม่ทรงห้ามการบริโภคเนื้อสัตว์ เมื่อบริโภคเนื้อสัตว์ได้ ก็ต้องมีการฆ่าสัตว์ไม่เป็นอันอันนวยให้ฆ่าสัตว์โดยอ้อมหรือในการเฉลยปัญหานี้ ควรแสดงข้อที่เป็นมูลฐานก่อนว่าควรทำอะไรแก่สัตว์ที่ตายแล้ว จะบริโภคก็ตาม จะนำไปเผาไปฝังก็ตาม ไม่เป็นปณาติบาตคือฆ่าสัตว์ เพราะไม่เป็นการทำร้ายแก่ร่างที่ปราศจากชีวิตแล้ว ไม่มีภาวะเป็นสัตว์มีชีวิตเหลืออยู่ เมื่อได้ความจริงชัดเจนดังนี้แล้ว จึงมาถึงปัญหาว่าถึงไม่เป็นปณาติบาตแต่ก็ควรบริโภคหรือไม่ ปัญหานี้ตอบตามพระวินัยว่า พระพุทธเจ้าทรงห้ามมิให้กษุบริภิกษุอุทิสสมังสะ แปลว่าเนื้อ เเจาะจงคือเนื้อที่เขาฆ่าเจาะจงเพื่อปรุงอาหารถวายพระภิกษุ เมื่อภิกษุได้เห็น ได้ยิน หรือรังเกียจสงสัยว่าเป็นเนื้อเช่นนั้น ห้ามมิให้ฉัน ทรงอนุญาตให้ฉันได้แต่ปวตมังสะ แปลว่าเนื้อที่เป็นไปทั่วๆ คือ เนื้อที่เขาทำไว้สำหรับคนทั่วไปบริโภค จึงภิกษุจะฉันหรือไม่ฉัน เขาก็ทำบริโภคกัน แม้เช่นนั้น ก็ทรงอนุญาตให้ฉันได้แต่เนื้อสุก ไม่ให้ฉันเนื้อดิบ เป็นอันห้ามตลอดถึงจะปิบัติ น้ำปลาดิบ (ผู้รู้พระวินัย เมื่อจะใช้กะปิหรือน้ำปลาดิบ ประกอบอาหารเพื่อพระภิกษุ จึงทำให้สุกก่อน) และทรงห้ามมิให้ฉันเนื้อ ๑๐ จำพวก ที่ชาวโลกเรารังเกียจกันคือ เนื้อมนุษย์ เนื้อช้าง เนื้อม้า เนื้อสุนัข เนื้องู เนื้อสึหะ เนื้อเสือโคร่ง เนื้อเสือเหลือง เนื้อหมี เนื้อเสือดาว การที่ทรงห้ามอุทิสสมังสะเป็นอันตัดทางมิให้อ่านวยปณาติบาต ถ้ามีปัญหาคอไปว่า ถ้าห้ามปณาติบาตไม่สำเร็จ จะบัญญัติศีลห้ามไว้ทำไม จะไม่เหมือนบัญญัติห้ามไว้เล่น ๆ และผู้รับก็รับกับเล่น ๆ ไป หรือจะบัญญัติไว้อย่างในศาสนาอื่น คือห้ามบ้างอนุญาตบ้าง เช่น ห้ามฆ่าคน อนุญาตให้ฆ่าสัตว์ดิรัจฉานได้ ข้อนี้อตอบได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงเปี่ยมด้วย

พระกรุณาในสัตว์โลกเสมอกัน จะทรงบัญญัติดังนี้ไม่ได้ นึกดูถึงคนเราธรรมดาทุกคน เมื่อมีสัตว์เล็ก ๆ ก็ฆ่าไม่ได้ เพราะอำนาจเมตตากรุณานั้นเอง ฉะนั้น เมื่อเมตตากรุณาแผ่ออกไปสัตว์ใด ๆ ก็ฆ่าสัตว์นั้น ๆ ไม่ได้ เมื่อแผ่ออกไปในสัตว์ทั้งปวงทั่วโลก ก็ฆ่าไม่ได้ทั่วโลก ไม่ต้องมีใครห้าม คนที่มีเมตตากรุณานั้นทำไม่ได้เอง เหมือนอย่างพ่อแม่ผู้เปี่ยมด้วยเมตตากรุณาในลูก ๆ ไม่อาจทำร้ายลูกได้ ไม่มีใครห้าม แต่ทำไม่ได้เอง ข้าคอยป้องกันอันตรายมิให้เกิดแก่ลูกด้วยประการทั้งปวง พระพุทธเจ้าทรงมีพระเมตตากรุณาในสัตว์โลกทั่วหน้าเสมอกัน เหมือนอย่างพ่อแม่ของโลก จึงไม่ทรงเบียดเบียนแม้ด้วยความคิดแก่สัตว์โลกไหน ๆ เลย และปรารถนาความคุ้มครองทั่วหน้าเสมอกันหมด ปราศจากอคติในทุก ๆ ชีวิต จึงไม่มีข้ออ้างเพื่อประโยชน์ตนอย่างเรื่องหมาป่าอ้างเพื่อจะกินลูกแกะในนิทานอีสปอยู่ในพระพุทธศาสนาเลย ส่วนที่ว่าจะเป็นการบัญญัติไว้เล่น ๆ เพราะห้ามไม่สำเร็จนั้น ก็ไม่เป็นดังนั้น เพราะผู้ที่ถือศีลข้อนี้และข้ออื่น ๆ ทั้ง ๕ ข้อ หรือที่ยิ่งกว่าช่วงระยะกาลบ้าง เป็นนิตยบิณฑิมา มีอยู่มีใช่น้อย แม้ผู้ที่นับถือลัทธิศาสนาอื่น บางลัทธิศาสนา ถือไม่ฆ่าสัตว์ทั้งปวงที่มี ฉะนั้น ถ้าไม่มีศีลข้อนี้หรือมีอย่างยกเว้น ศีลในพระพุทธศาสนาก็จักขาดตกบกพร่อง แสดงว่าคือด้วยคุณธรรม และแม้มีอย่างยกเว้น ก็ยังไม่จำเป็น เพราะไม่ยิ่งไปกว่ากฎหมายของบ้านเมือง ซึ่งบัญญัติในแบบยกเว้นอยู่แล้ว ส่วนผู้ที่ไม่มีถือปฏิบัติก็ต้องมีตามกระแสโลก มีใช้เฉพาะศีลเท่านั้น แม้หลักธรรมอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน มีใช้เฉพาะพระพุทธศาสนาเท่านั้น ศาสนาอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน มีคนปฏิบัติบ้าง ไม่ปฏิบัติบ้าง เมื่อเป็นเช่นนั้น จะหาว่ามีคนปฏิบัติได้น้อยแล้วเลิกเสียหาควรไม่เหมือนอย่างการตั้งโรงเรียนชั้นสูงจนถึงมหาวิทยาลัย มีชั้นของการศึกษาตลอดถึงปริญญาต่าง ๆ จะหาว่ามีคนเข้าเรียนสำเร็จได้น้อย แล้วเลิกล้มเลิกก็หาควรไม่เช่นเดียวกัน เพราะคนที่สามารถปฏิบัติ สามารถเรียนสำเร็จได้มีอยู่ถึงจะน้อยคน ก็เป็นประโยชน์แก่หมู่ชนเป็นอันมาก เพราะโลกยังต้องการคนดี ต้องการคนฉลาด ที่เรียกว่าคนชั้นมัธยมอยู่ทุกเมื่อ

ส่วนที่มีบางคนกล่าวว่า ถ้ารักษาศีลกันเสียหมด ประเทศชาติจะไปไม่รอดนั้นข้อนี้ไม่ต้องกลัว ควรจะกลัวว่าจะไปไม่รอดถ้าไม่รักษาศีลกันให้มากกว่านี้ คิดดูง่าย ๆ ถ้าต่างทำร้ายชีวิตร่างกายกัน ต่างลักขโมยฉ้อโกงกันไปหมด เพียงเท่านี้ก็ไปไม่รอดแล้ว ถึงในหมู่มิตรที่ไม่มีศีลแก่กันอื่น ก็ต้องมีศีลในพวกของตน ถ้าไม่มีศีลในพวกของตน คือฆ่ากันเอง คดโกงกันเอง ก็คุมกันอยู่ไม่ได้ เป็นโจรไปไม่รอดเหมือนกัน ฉะนั้น คนตั้งแต่สองคนขึ้นไปจะอยู่ด้วยกันได้เป็นปกติสุข ก็เพราะมีศีลในกันและกัน เมื่ออยู่ร่วมกันเป็นบ้านเป็นเมืองก็เหมือนกัน ความเดือดร้อนไม่เป็นปกติสุขเกิดจากคนไม่มีศีลหรือคนทุศีล (ศีลทรม) ทั้งนั้น จึงต้องมีการปราบปรามป้องกันตามควรแก่เหตุ บ้านก็ต้องมีรั้วรอบขอบชิดและเครื่องป้องกันอื่น ๆ เมืองก็มีตำรวจทหารเป็นต้น มีชาดกเป็นอันมากทางพระพุทธศาสนา เล่าถึงความฉลาดในการรักษาตนให้ปลอดภัย เช่นเล่าถึงวานรโพธิสัตว์ในชาดกหนึ่งว่า มีนางจรเข้ตัวหนึ่งแพ้ท้องอยากจะกินเนื้อหัวใจของวานรตัวหนึ่งที่อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำ จึงบอกแก่เรขผู้สามี จรเข้นั้นจึงคิดอุบายเชื้อเชิญวานรให้ขึ้นหลังของตนเพื่อนำไปยังเกาะในระหว่างแม่น้ำ ให้บริโภคมลเมฆมังบนเกาะนั้น วานรเชื้อ

ก็ขึ้นหลังจระเข้ขึ้นจระเข้ออกไปไกลคลั่งแล้ว ก็เริ่มจมลง วานรถามว่าจมลงทำไม จระเข้ก็แจ้งว่าจะฆ่า วานรแหงนคอหัวใจให้แก่กริยาของตน วานรรับความกลัว คิดอุบายช่วยตัวได้ทันทีจึงถามว่า ท่านคิดว่าเนื้อหัวใจของเราอยู่ในทรวงอกหรือ เรากะโคดโคตเด้นอยู่เสมอหัวใจเราต้องแตกเสียเป็นแน่ เราจึงต้องถอดเก็บไว้จนอดหัว จระเข้ถามว่าเก็บไว้ที่ไหนเล่าวานรตอบว่าห้อยอยู่บนต้นไม้เด้นนั้น ไม่เห็นหรือ จระเข้หน้าโง่มองขึ้นไปเห็นผลมะเดื่อ ก็เชื่อว่าเป็นหัวใจวานร จึงให้วานรสัญญาว่าจะปลิดหัวใจนั้นให้ แล้วก็นำวานรไปส่งที่ฝั่งข้างโคนต้นไม้เด้น วานรขึ้นฝั่งได้แล้วก็กระโดดขึ้นต้นไม้เด้น ปลิดผลมะเดื่อโยนให้จระเข้ คนที่มีสติและฉลาดดังเช่นวานรโพธิสัตว์ในชาดกนี้ โฉนจะไปไม่รอด เมื่อเป็นหัวหน้าหมู่ ก็นำหมู่ให้ไปรอดได้ด้วย ส่วนคนไม่มีสติเป็นผู้ทำลายทั้งศีลของตน ทั้งศีลของผู้อื่น เพราะทำให้ผู้อื่นต้องลุกขึ้นป้องกันต่อสู้ เสียปกติภาพและปกติสุขไปด้วยกัน อย่างวานรต้องทำกลอุบายลวงจระเข้เพื่อป้องกันตนตามความจำเป็น

เรื่องตามความจำเป็นนี้ควรกล่าวอีกสักหน่อยว่าตามความจำเป็นจริง ๆ อย่าให้เป็นการตามใจ หรือตามความโลภ โกรธ หลงของคนในฐานะเป็นฝ่ายก่อเหตุ เพราะที่มักจะอ้างว่าจำเป็นอย่างพร่ำเพรื่อ นั้นเป็นการตามใจมากกว่า คนที่ประพฤติคิดศีลโดยมากมันประพฤติโดยไม่จำเป็น เช่นฆ่าสัตว์โดยไม่จำเป็น ลักทรัพย์โดยไม่จำเป็น เพราะไม่ทำก็ได้ ดังนั้นเป็นการปล่อยคนไปตามใจที่ต่ำทรามนั่นเอง

พระพุทธเจ้าได้ประทานหลักธรรมสำหรับคุ้มครองใจมิให้ต่ำทรามดังกล่าว คือหิริความละอายใจต่อความประพฤติชั่ว รังเกียจความชั่ว โอดตปะความเกรงกลัวต่อความประพฤติชั่ว โดยปกติเราที่รังเกียจเกลียดกลัวคนชั่วอื่น ๆ อยู่แล้ว เช่นรังเกียจเกลียดกลัวคนโหดร้ายและโจรเป็นต้น แต่มักรังเกียจเกลียดกลัวตนเองที่จะเป็นคนชั่วยุอย่างนั้นบ้าง ฉะนั้น ก็ให้ย้อนมานึกถึงคนให้ดี จะมีหิริโอดตปะขึ้นไม่ยากนัก และธรรมคู่นี้แหละจักเป็นตำรวจประจำใจที่ดีนัก

อนึ่ง เมื่อพระให้ศีลแล้ว ก็บอกอานิสงส์ คือผลที่ดีของศีลว่า สีเลน สุขติ ฆนติ สีเลน โภกสมุปทา สีเลน นิพนุติ ฆนติ แปลว่า ไปสู่สุคติ (การไปทางไปที่ดี) ด้วยศีล, ความถึงพร้อมด้วยโภกทรัพย์ มีด้วยศีล ถึงความดับทุกข์ด้วยศีล อานิสงส์ศีลนี้คิดดูง่าย ๆ ว่างๆ คนไปไหน ๆ ไปโรงเรียน มาที่นี้ไปบ้านเป็นต้นโดยสวัสดิ์ เพราะไม่มีใครทำร้าย ทรัพย์สี่ของจะเก็บไว้หรือจะนำไปไหนก็ปลอดภัย เพราะไม่มีใครลักขโมย อยู่เย็นเป็นสุข เพราะไม่มีใครทำร้าย ลักขโมยเป็นต้น นี่แหละเป็นอานิสงส์ของศีลที่เห็นได้ง่าย ๆ และทุก ๆ คนต้องการศีล คนไม่มีศีลแก่คนอื่น เช่นทำร้ายเขา ลักของเขา ก็ยังปรารถนาให้คนอื่นมีศีลแก่ตน คือปรารถนาไม่ใคร่ทำร้ายตน ลักของของคนเป็นต้น

ส่วนข้อวิพากษ์ว่าศีลไม่ร้ายรวนั้น ไม่ร้ายรวในทางทฤษฎีจริง แต่ถ้าคิดดูโดยรอบคอบ จักเห็นว่าศีลเป็นข้อเว้นจากการถือเอาในทางทุจริต จึงไม่ได้ในทางนั้นตรงตัวอยู่แล้ว แต่ก็ไม่ว่าใครต้องเสียต้องยากจนเพราะทุจริตของตน ทั้งส่วนตัวทั้งส่วนรวมและเมื่อตั้งใจระบอบอาชีพโดยชอบด้วยความไม่ประมาทก็จักตั้งตนได้โดยลำพัง อันโภกทรัพย์นั้นเกิดจากอาชีพในทางชอบของคน เช่นข้าวที่บริโภคก็

เกิดจากการกตริกรรมของชาวนา จึงมีข้าวให้บริโภคตลอดถึงให้ขโมย ถ้าไม่มีใครทำนา มีแต่คอยจะขโมยข้าวกันเท่านั้น ก็คงไม่มีข้าวจะขโมย ฉะนั้นผู้ที่ถือเอาในทางทุจริต ถึงจะร่ำรวยขึ้น ก็เหมือนปลวกอ้วนเพราะกัดเสาหักผาเรือน ปลวกกัดเรือนยิ่งมากยิ่งอ้วนขึ้นเท่าไร เรือนก็ใกล้พังเข้าไปเท่านั้นจนอาจพังคลืนลงไป ฉะนั้น โภคทรัพย์จะสมบูรณ์พูนเพิ่ม ก็เพราะพากันประกอบกระทำการที่ชอบที่สุดจริต และไม่ทำตนเป็นปลวกอ้วนดังกล่าว

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนแนะนำให้รักษาศีล แต่ไม่ทรงบังคับใคร เพราะเกี้ยวแก่งจิตใจ เมื่อใครมีใจศรัทธา ก็ต้องคิดเว้นให้เป็นวิริติด้วยตนเอง จึงมีธรรมเนียมต้องขอศีลก่อน พระจึงให้ศีลแก่ผู้ขอตลอดถึงผู้ที่จะนับถือพระพุทธศาสนาก็ต้องแสดงประกาศตนเองตามจิตใจศรัทธาของตน นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังไม่ทรงให้ปฏิบัติขังขางกับทางบ้านเมือง เช่น ผู้ที่มาบวชก็ต้องได้รับอนุญาตจากมารดาบิดา ถ้าเป็นข้าราชการก็ต้องได้รับอนุญาตให้ลาบวชได้ เพราะทุก ๆ คนต่างต้องมีสังกัดอยู่กับบ้านบ้าง กับเมืองบ้าง แปลว่าคนหนึ่ง ๆ มีหน้าที่หลายอย่าง เมื่อรู้จักหน้าที่ของตนคืออยู่ และปฏิบัติให้เหมาะสมแก่หน้าที่ ก็จะรักษาไว้ได้ทั้งบ้านทั้งเมือง ทั้งศาสนา ทั้งตนเอง ทั้งผู้อื่น สามารถรักษาปกติภาพ ซึ่งมีศีลตามวัตถุประสงค์ และรักษาปกติสุขซึ่งเป็นอานิสงส์ของศีลโดยสรุป และศีลนี้แหละเป็นมนุษยธรรม เพราะทำให้ผู้ที่มีศีลได้ชื่อว่าเป็นมนุษย์โดยธรรมชาติดูว่าคนไม่มีหิริโอตตคัมปะไม่รู้จักผิดชอบ ประพฤติคนต่ำทราม จะควรเรียกว่ามนุษย์ได้อย่างไร

การทำตนให้อยู่ในระเบียบ อาจถืออึดลำบากในขั้นแรก เมื่อทำจนเป็นปกติแล้วจักมีความสุข ทำตนให้อยู่ในศีลก็เหมือนกัน อาจถืออึดที่แรก เมื่อเป็นปกติแล้ว จักมีความสุข ความเป็นปกตินี้แหละเป็นตัวศีล จนเป็นปกตินิสัยได้ก็ยิ่งดีเป็นศีลนิสัยไปทีเดียวพระพุทธเจ้าทรงสอนให้แผ่เมตตาความปรารถนาสุขให้กว้างออกไป คนมีใจเมตตาจักไม่ถืออึดเพราะศีลเลย เพราะใจย่อมวิริติงดเว้นด้วยอำนาจเมตตาเป็นปกติภาพ เป็นปกติสุข

ตสฺมา ลีลํ วิโสธเย เพราะฉะนั้น ควรทำศีลให้บริสุทธิ์แล.

